

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

BØLGE OP OG BØLGE NED

- en familie på Læsø gennem ni generationer

BØLGE OP OG BØLGE NED

- en familie på Læsø gennem ni generationer
Anetavle for Agnes Frederikke Sander

Kathrine Tobiasen
2016

INDHOLD

Indledning	5
Første Generation	7
Anden Generation	9
Tredje Generation	13
Fjerde Generation	20
Femte Generation	33
Sjette Generation	56
Syvende Generation	75
Ottende Generation	97
Niende Generation	108
Kilder	110
Ordliste	114
Register	116

INDLEDNING

Denne historie handler om Agnes Frederikke Sander, født 1887 i Vesterø på Læsø, og hendes forfædre så langt tilbage i tiden, som det p.t. har været muligt at spore dem. Det er en historie om folk, der har haft meget sparsomme midler at gøre godt med, og andre, som i hvert fald i perioder har haft gode forhold på øen. Men ofte med bølgegang i tilværelsen, både på den ene og den anden måde. Læsø var for godt hundrede år siden et ret besværligt sted at skabe sig en levevej. Al den oprindelige skov var gennem et par århundreder fældet og brugt til at fyre op under saltsyderpanderne, så øen var ubeskyttet mod vinden fra søen. Meget af jorden var sandet, og at drive landbrug på stedet var et utaknemmeligt erhverv. Det var oplagt at søge indtægter på havet, enten ved fiskeri eller søfart, og begge dele var mændene eksperter i. Der opstod en naturlig arbejdsdeling mellem kønnene, så mændene drog til søs i den del af året, den slags var muligt, mens kvinderne blev hjemme og tog sig af husdyr og jordbrug, alt mens de passede deres ofte store børneflokk og husholdningen – og endda gav en afgørende hånd med, når et tag skulle tækkes med tang eller rettere ålegræs. Et forhold, der betyder, at kvinderne nok har haft en mere dominerende stilling her end i resten af kongeriget. Helt bogstaveligt kan mange af kvindekapitlerne i denne historie godt konkurrere med mændenes.

Læsø ligger et stykke fra fastlandet, og der var længe ingen fast forbindelse mellem øen og Jylland. Alligevel er der foregået en stor udveksling. Mange er rejst fra Læsø for at søge lykken andre steder, oprindeligt mest mændene, men fra sidst i 1800-tallet kom kvinderne også med. Som vores Agnes, der tog til København. Men der gik også en strøm den anden vej; folk kom fra egnen omkring Frederikshavn og slog sig ned på Læsø. Det er der flere eksempler på i denne historie, og disse aners spor er også fulgt.

Hvor har vi oplysningerne fra?

Skelettet i en slægtshistorie er oversigten over personerne med basale oplysninger om deres navne, hvornår og hvor de er født, samt selvfølgelig hvem de enkelte aners forældre er. Alt det finder vi i kirkebøgerne, hvor fødsel/døb, konfirmation, vielse og død/begravelse er noteret op gennem tiderne. I en periode (1814-1875) skulle folk endda melde sig hos sognepræsten, når de flyttede til og fra et sogn, og det blev så indført i kirkebogen – den tids folkeregister. På Læsø er kirkebøgerne bevaret helt tilbage til 1646 for Vesterøs vedkommende og til 1720 for Byrum-Hals. Hvilket dog ikke er ensbetydende med, at man kan finde alt i bøgerne, en del ser ud til at være glemt.

Ved siden af kirkebøgerne har vi folketællingerne, hvor samtlige indbyggere i sognene blev opført med navn, alder, erhverv, fødested og flere andre gode oplysninger, varierende fra tælling til tælling. Den første blev foretaget i 1787, derefter var der en i 1801 og endelig et kedeligt spring frem til 1834. Men herefter er der folketællinger med 5 eller 10 års mellemrum helt frem til 1970. De giver et præcist øjebliksbillede af, hvordan hver husstand har set ud på det givne tidspunkt. Både kirkebøger og folketællinger er tilgængelige på nettet.

Disse to kilder opstiller skelettet. Vil vi have kød på historien, er der heldigvis andre kilder at ty til. Når folk købte og solgte ejendom eller optog lån, blev det indført i skøde- og panteprotokollerne, og dem kan vi i dag gå ind og studere, så vi ved selvsyn kan sætte os ind i, hvad Poul Dam betalte, og hvad vilkårene i øvrigt var, da han i 1788 købte en gård. På Læsø er det specielt interessant, da beboerne altid har været selvejere i modsætning til resten af landet, hvor hovedparten af landboerne var fæstebønder.

Når folk dør, skal der skiftes efter dem, og det gjorde man før i tiden meget mere ud af end i dag. Man var rundt i husene og registrerede og vurdere alt, fra skeer og potter til bilæggerovne og besætningen i staldene. Det blev skrevet omhyggeligt ned i skiftebrevet, hvor man desuden oplyste eventuelle kreditorer og debitorer samt om afdøde måske ejede andre huse eller gårde end den han/hun selv boede på. Og naturligvis er skiftet også den begivenhed, hvor man får fuldstændig styr på, hvem arvingerne er, og hvor de bor. Er et barn ikke med blandt

arvingerne efter en mand eller kone, er det afgået ved døden. Skifterne er indført i skifteprotokoller, som for Læsø vedkommende er bevaret tilbage fra 1707. De ældre – op til 1818 – kan ses på nettet.

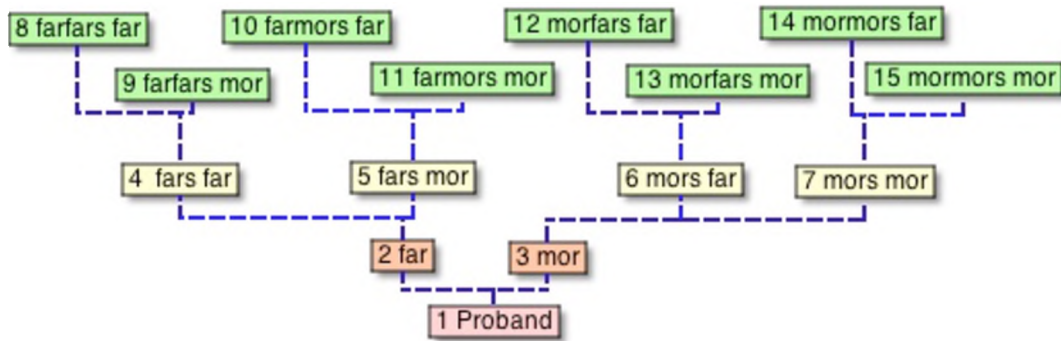
Længere tilbage i tiden har vi en dejlig, men noget besværlig kilde: de gamle tingbøger. På det ugentlige møde på tinge kom folk med deres store og små stridigheder, sjældnere var egentlige kriminelle handlinger, selv om de forekom. Også ejendomshandler og lån, der skulle have retsgyldigt stempel blev behandlet på tinge. Det hele er indført i tingbøgerne, dato for dato, men uden register og ofte skrevet med en lidt sjusket hånd. Dertil kommer at tidens tand har været hård ved mange af bøgerne, så dele af siderne kan mangle. Men man kan finde spændende og uventede begivenheder i dem og føle, at man kommer tæt på livet dengang!

I bogform findes en samtidig og meget omfattende beskrivelse af Læsø fra 1803, skrevet af birkefoged L.H. Bing, og den er naturligvis en gave! Jeg har plukket citater fra den og anbragt dem relevante steder i historien her.

Hvordan finder man rundt i anetavlen?

Anetavlen er opstillet generation for generation, og alle aner er forsynet med et anenummer. Vi starter med probanden, som det hedder med et fint fag-ord, udgangspunktet for det hele, som får nr. 1. I dette tilfælde er det Agnes Frederikke. Hendes forældre er henholdsvis nr. 2 og 3.

I næste generation får farfar og farmor nr. 4 og 5, mens morfars far og mormors far bliver nr. 6 og 7. Og så fremdeles: Fafars far er nr. 8 og hans mor nr. 9, farmors far står som nr. 10 og hans viv som nr. 11. Se tavlen herunder.

Det vil ses, at en far altid har et barns anenummer ganget med 2, mens man må lægge 1 til hans nr. for at få barnets mor. Man kan altså hoppe en generation tilbage i tid ved at gange en anes nummer med 2. Omvendt findes en søn eller datter af en ane (faderen!) ved at dividere hans/hendes nummer med 2.

Sidst i bogen er der kildehenvisninger, en liste over gamle ord og et register over alle personer i slægtsbogen, så det skulle være muligt at finde frem til hver enkelt.

God fornøjelse på rejsen tilbage i den verden, der var vores forfædres.

August 2016

Kathrine

FØRSTE GENERATION

1 Agnes Frederikke Sander. Født den 11 marts 1887 i Vesterø, Læsø. Døbt den 12 marts 1887 i Hjemmet. Fremstillet i kirken d. 19. maj. Konfirmeret den 14 april 1901 i Vesterø kirke. Agnes Frederikke døde i Frihavns sogn, København, den 5 marts 1969; hun blev 81.¹

Agnes og hendes tvillingesøster Thora Sophie hjemmedøbes dagen efter fødslen. Vidner ved dåben er forældrene samt gårdmand Niels Christensen Ydegaards hustru og husmand Erland Erlandsens hustru. De to hustruer, der ikke er nævnt ved navn, er mostre til dåbsbørnene, deres navne er Ane Margrethe og Anine Jensine Christensdøtre, og de bor begge i byen.

Da pigerne den 19. maj fremstilles i kirken, møder flere af den store familie op som faddere: Sømmand Erland Erlandsen Smiths hustru Ane Margrethe, som også var vidne ved hjemmedåben, morbror og husmand Graves Christensens hustru, farbror og husmand Poul Skov Nielsen, husmand Erland Erlandsen Smith og husmand Thomas Christian Højer, som er gift med moster Christine Marie. Andre medlemmer af familien er så faddere for søster Tora. Det er godt at have en stor familie, når der skal fem faddere til for hvert barn!

At mændene skiftevis kaldes sømænd og husmænd skal ikke undre. Det er nemlig helt normalt, at mændene er til søs som fiskere eller på langfart, så ofte vejret tillader det. Imens passer konerne så bedriften derhjemme.

Samme dag indledes deres mor, efter en meget gammel skik, hvor moderen først går i kirke seks uger efter barnets fødsel og da højtideligt mødes af præsten ved indgangen og føres ind i kirken. Her putter både moderen og hendes følge, meget vigtigt, en offergave i kirkekassen. Skikken er egentlig forlængst afskaffet i 1887, men holdes stadig i hævd mange steder, specielt på landet og også her på Læsø. Det nævnte offer har sikkert gjort, at præsterne ikke har haft travlt med at gøre en ende på skikken.

Allerede i 1802, da birkedommer Lars Hess Bang udgav sin beskrivelse af Læsø, kunne han konstatere, at der ikke var mange tilbage af de rigtige gamle Læsøfamilier. Hundrede år senere er de formentlig endnu sjældnere, og for Agnes gælder, at hun nærmest kun er 1/4 Læsøboer. Hendes mors forældre er begge indvandret fra fastlandet, og hendes farfar er godt nok født på øen, men hans forældre er indvandrere. Kun hendes farmors rødder er dybt forankret i Læsøjord.

De to tvillinger bliver konfirmeret den 14. april 1901. I denne forbindelse ser man i kirkebogen, at efternavnet Nielsen nu er rettet til Sander, både for pigerne og deres far. De er ikke lige flittige, de to piger. Tora Sofie får karakteren mg+ for kundskaber, mens Agnes må tage til takke med g+. For opførelse scorer de dog begge et mg - ligesom alle de øvrige kvindelige konfirmander.

Agnes har som alle sine søskende to fornavne, og som det i øvrigt er skik på den tid. Men hun er aldrig i tvivl om, hvilket navn der er det foretrukne. Det er Agnes, hun hedder, ikke Frederikke, fortæller hendes børnebørn.

Hvordan hun møder sin tilkommende mand, er ikke afklaret, men hun har som så mange andre unge fra Læsø, også nogle af hendes søskende, søgt lykken i København. Den 1. maj 1905 er hun registreret i Politiets Registerblade, der er en forløber for folkeregistret. Hun flytter da fra Jacob Danefærdsvej 4 til Frederiksborggade 7, 3. sal. Tilsyneladende følges hun med søster Thora, der er registreret samme dag som flyttende fra Nørrebrogade til Kastelsvej. I juni året efter holder Agnes til hos en Petersen i Korsgade 44, 5. sal. Her bliver hun kun 2 1/2 måned, inden hun flytter tilbage til Frederiksborggade, denne gang nr. 31 hos en Cohn. Endelig rykker hun den 2. marts residensen til Holsteinsgade 40, 3. sal. De første steder har hun uden tvivl været tjenestepige, men hos Jensen i Holsteinsgade har hun næppe kunnet udfylde den rolle; hun er nemlig blevet gravid, og 20 år gammel føder hun den 10. marts 1907 en dreng, der får navnet Nikolaj, på Det Kgl. Fødselsstiftelse. Her er hun indført i kirkebogen som

“Ugift Fødende N. 283 20 Aar.” Den udlagte barnefader Nikolaj Larsen løber dog ikke fra sine gerninger, og i julen samme år, bliver de to viet i Vesterø Kirke.

Det unge par flytter tilbage til Sjælland, men i hvert fald i perioder bor deres ældste søn hos sine bedsteforældre på Læsø. På Sjælland slår de sig ned på Lynge-Uggeløse-egnen, hvor hun føder endnu fem børn over en periode af 15 år. På et tidspunkt efter 1930 flytter familien fra landet ind til København.

Den 29 december 1907 da Agnes Frederikke var 20, blev hun gift med **Nikolaj Martin Larsen** i Vesterø kirke.

De havde følgende børn:

- i. Nikolaj (Laj) (1907-ca1997)
- ii. Svend (1910-ca1932)
- iii. Rigmor Marie Sørine (1912-)
- iv. Torgild (1915-1947)
- v. Aksø Sander (1917-ca1955)
- vi. Arve Sander (1925-1993)

Forloverne ved vielsen er husmand og fisker Søren Christen Sander og landmand Poul Skou Nielsen, begge Vesterø sogn. Det er Agnes' far og hendes farbror, der stiller op; måske er der ikke noget at sige til, at Nikolajs familie ikke er taget den lange vej fra Sjælland for at deltage i brylluppet midt om vinteren.

Agnes' barndomshjem kan stadig ses på Flarumvej 25 i Vesterø. Stenen ved vejen minder om, at her boede hendes bror Peder, som overtog stedet efter sin far.

ANDEN GENERATION

Forældre

2 Søren Christen Nielsen (Sander). Født den 5 september 1852 i Vesterø, Læsø. Døbt den 10 oktober 1852 i Vesterø kirke. Konfirmeret den 30 september 1866 i Vesterø kirke. Søren Christen døde i Vesterø Havn, Vesterø, den 25 juni 1931; han blev 78. Begravet den 30 juni 1931 i Vesterø kirke.

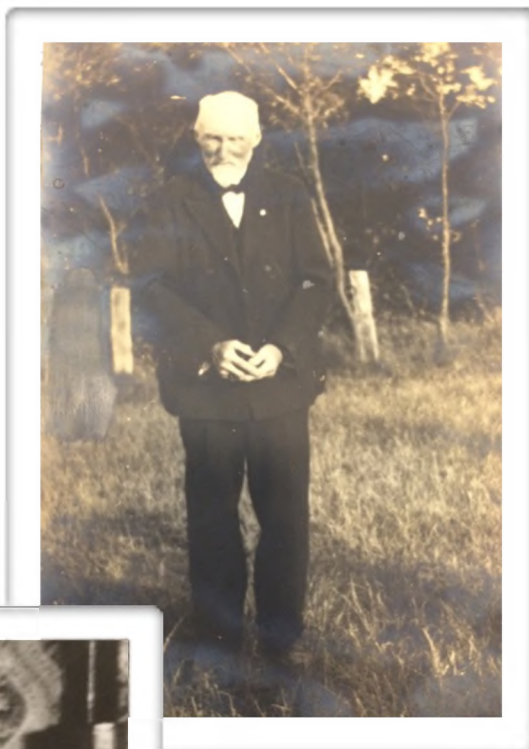
Mandsfaddere er N.J. Poulsen af Byrum, Hans Jensen Thorsen og Jesper Svendsen.

Og kvindefaddere: Poulsens Hustru Frederikke Lindgaard og Jesper Svendsens hustru Christiane Hansdatter af Vesterø.

Søren Christen bliver konfirmeret i 1866, 14 år gammel. Han klarer sig godt ved præstens eksamination og får som "dom angaaende Kundskab og Opførsel" mg for begge.

Som andre Læsø mænd søger han sin levevej til søs, som syttenårig og stadig boende hjemme hos forældrene er han i 1870 sømand. Da hans forældre sidst i 1870'erne går på aftægt og sælger gården til hans søster Juliane og hendes mand, har han sit faste tilholdssted hos dem – når han vel at mærke er i land, for han kommer vidt omkring. Ved folketællingen 1880 kan vi se, at han midlertidigt opholder sig i Barcelona.

Da han i 1882 bliver gift med Serine Pethrine, betyder det ikke, at han holder sig hjemme i det nære farvand. I følge folketællingen i 1890 er Søren Christen på dette tidspunkt

fraværende i søfart til Amerika.

Med familie må Søren Christen have sit eget sted, og det bliver ejendommen matrikel nr. 235 i Vesterø, som han får skøde på den 9. april 1884. Ejendommen er ganske lille, hartkornet er sat til 1 3/4 album, så det kan næsten ikke være mindre, men det fremgår også af skødet, at

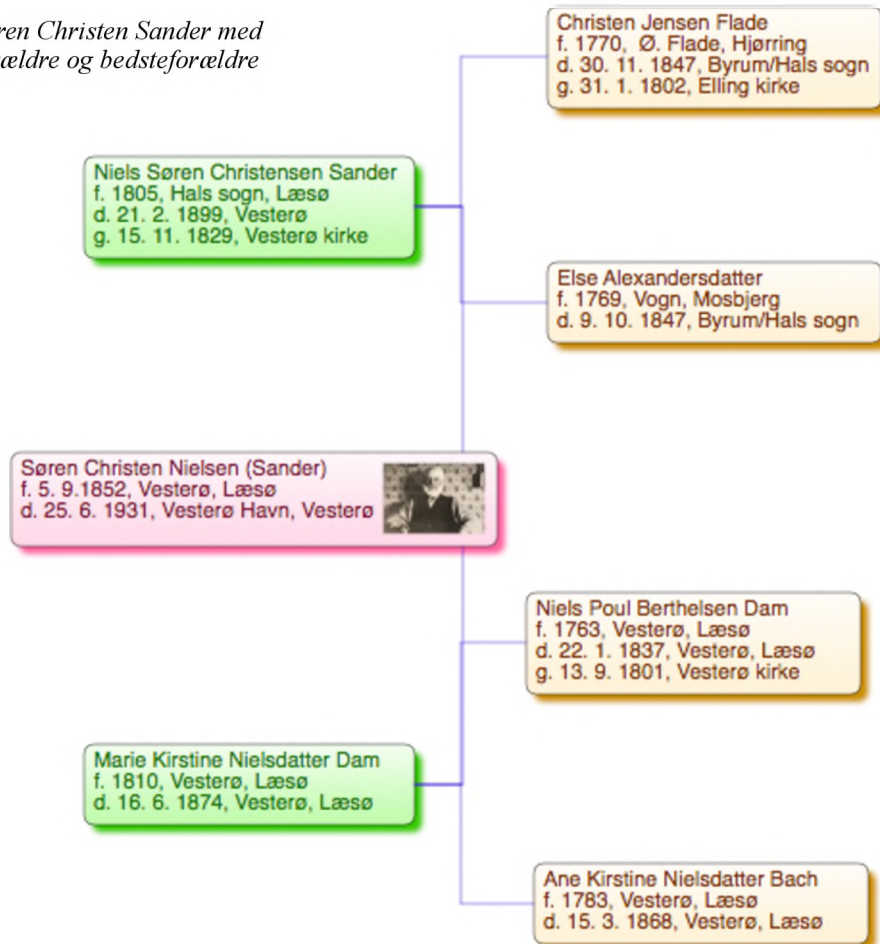

den først for nylig er blevet udstykket og har fået sit matrikelnummer. Prisen er 1000 kr., og med blandt de rettigheder og byrder, han får overdraget, hører en forpligtelse til at betale en tidligere beboer, Ane Boline Johansen, 2 kr. årligt – formentlig en rest af en aftægt.¹⁴²

Stedet er så lille, at familien ikke kan leve af det. Søren Christen må fortsat hente sin væsentlige indtægt på søen, og at han er gift medfører ikke, at han holder sig hjemme i det nære farvand. I fl. folketællingen i 1890 er Søren Christen på dette tidspunkt fraværende i søfart til Amerika. Ikke en ualmindelig situation på Læsø. I 1916 hvor indkomsten opgives ved folketællingen, har han en årlig indtægt på 400 kr., men ingen formue. Han kan nøjes med at betale skat til kommunen, den løber op i 6,40 kr. I skøde- og panteprotokollen kan vi se, at Søren Christen to gange i 1890'erne har haft brug for ekstra kapital; i 1892 låner han 500 kr. og i 1897 300 kr.³

I 1907 besøger forfatteren Herman Bang Læsø, og en rejsebeskrivelse fra turen offentliggøres den 20. juli i dagbladet København. Han beskriver øen, som den har taget sig ud i Søren Christens tid, og fortæller bl.a.: “Da vi er kommen i Land (i Vesterø), faar vi en Vogn for at køre op i Landet. Det er et underligt højt Køretøj – saa højt, som man brugte det for et hundrede Aar siden. Vi kører op gennem Øen ... Billedet bliver det samme. Ad en Landevej kører vi forbi Lyngmarker og Sandjorder. Men rundt om kæmper man med Jorden. Smaa firkantede Kartoffelmarker er kilede ind midt i Lyngen. De haardføre Planter strider for Livet i den golde Jord, og med Blæsten. Haardere endnu strider de plantede Buske. Vestenvinden sved dem af, og de rækker, paa Rad, alle sammen de forvildede Grene mod øst. ... Ellers er der den aabne Mark – flad og ens, saa Storm kan svide og Blæst kan feje. Men paa den halvnøgne Jord ligger Husene næsten tæt. Uden Haver, uden Blomster, uden Skygge, men selv pyntelige. Hægede og pudsede som Søfolks Huse er. De kunde minde om Skipperhusene paa Taasinge eller Ærø.

Søren Christen Sander med forældre og bedsteforældre

Men Vinduerne, paa dem er der Forskel. De er saa smaa paa Læsø, saa smaa som jeg saa dem i det Par ældgamle Huse i Randers, der allerede rummede Holbergs Mennesker

– Se det Tag, raaber min Ledsager, og han peger frem mod en Gaard.

Gaarden er tækket med Tang – en størknet Tangmasse, der vælder udover Murene og ligner stivnet Lava.

Det har fra Arilds Tid været Skik at tække saadan, med Tang, her paa Øen. De mørkne i Husene, de vældende Tage. Vejen gaar fremad og byder samme Syn: Den flade Mark og de smaa Huse og henover hele Øen, ved hvert Hus, en Flagstang. Mast ved Mast. Saa mange Flagstænger har jeg aldrig set paa én Plet som paa Læsø. En Læsøbo har Flag paa sit Skib og vil have Flaget ved sit Hus.”²

I 1916 bor kun den nittenårige datter Elna Algunda Sander hjemme, men udover hende er husstanden forøget med to “slægtninge”, den niårige Nikolaj Larsen, datteren Agnes Frederikkens ældste søn, og enkemanden Poul Skou Nielsen på 72 år, der er en ældre bror til Søren Christen, og forhenværende husmand. Denne har en smule formue (8.000 kr.) og en indtægt på 400 kr., så han har sikkert kunnet bidrage til familiens økonomi.

I 1930 er Søren Christen stadig husejer: han og Serine lever af aldersrente og deler huset med sønnen Peder Emmanuel og hans kone og tre sønner. I en periode bor Peder, konen og den yngste søn dog i Frederikshavn, formentlig fordi han er ansat som fisker hos en mand i købstaden. Deres to ældste sønner på 9 og 4 år er blevet tilbage i Vesterø, hvor det nok er bedsteforældrenes opgave at se efter dem. Efter Søren Christens død overtager Peder huset og i dag står hans navn på en sten ved vejen udenfor huset.

Den 10 september 1882 da Søren Christen var 30, blev han gift med **Serine Pethrine Christensen** i Vesterø kirke.

De havde følgende børn:

- i. Niels Søren Christian (1883-)
- ii. Mathilde Kathrine (1884-)
- 1** iii. Agnes Frederikke (Tvilling) (1887-1969)
- iv. Thora Sofie (Tvilling) (1887-1964)
- v. Rosalie Kathrine (1892-1982)
- vi. Peter Emanuel (1894-1975)
- vii. Elna Algunde (1897-)
- viii. Dagmar Otalie (1899-1933)

3 Serine Pethrine Christensen. Født den 13 april 1858 i Vesterø, Læsø. Døbt den 13 maj 1858 i Vesterø kirke. Konfirmeret den 7 april 1872 i Vesterø kirke. Serine Pethrine døde i Vesterø den 4 januar 1954; hun blev 95. Begravet den 10 januar 1954 i Vesterø Kirke, Vesterø.

Serine (eller Sørine, som det også sommetider staves) er yngste barn af Christen Ydegaard og Maren Cathrine Nielsdatter. Hun bliver født, da forældrene kun er halvandet år fra deres sølvbryllup, og hendes ældste søster, den 23-årige Anne Margrethe optræder som fadder for hende. Øvrige faddere er sømand Søren Christen Poulsens kone, handelsmand Andreas Rotthuis, gårdmand Thomas Pedersen Krøg og gårdmand Erik Christensen Vormstrup.

Serine bliver konfirmeret 14 år gammel og opnår karaktererne g+ i kundskab og mg i opførsel. Hvad hun laver i årene derefter, er ikke afklaret, men formentlig har hun boet hjemme på fødegården.

Gravstenen over Søren Christen og Serine Pethrine på Vesterø kirkegård

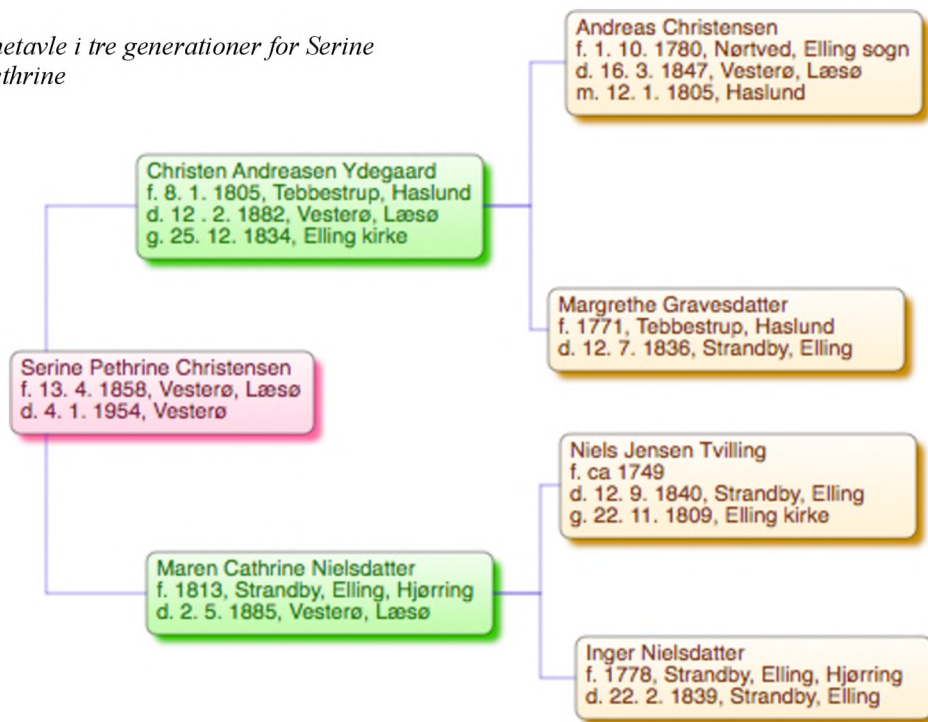
Selv om forældrene er sent ud, får de lov til at se yngstebarnet vokse op. Da de januar 1878 overlader gården til Anine og hendes mand, betinger de sig i aftægtskontrakten, at "vor yngste datter Severine Petrine, skal have Ret til fri Husly paa Gaarden og skal Ejeren levere hende aarlig 2 pd. Faareuld". Rettighederne gælder fem år eller til hun eventuelt måtte gifte sig⁴. Ved folketællingen i 1880 finder vi hende dog ikke hjemme hos forældrene eller de nye ejere af gården. Hun er tilsyneladende heller ikke andre steder på øen eller inde på fastlandet, så måske har man glemt at anføre hende som medlem af husstanden på fødegården?

Faderen dør et halvt års tid, før hun gifter sig, så det er storesøster Ane Margrethes mand, Erland Erlandsen, der må stille op som forlover for hende. Som gift kone kommer hun til at leve et liv som de fleste kvinder på Læsø – manden befinder sig til søs, som fisker eller på langfart, mens konen må tage sig af alt i hjemmet på landjorden; da folket skrives i mandtal 1890, finder vi hende som sømandskone, alene i huset med de fire børn, det indtil videre er blevet til. De to yngste er tvillingerne Tora og Agnes.

Siden kommer endnu tre piger og en dreng til. Den sidste, datteren Dagmar Otalie, får hun, da hun er 41 år. Ved alle børnene udvises der pæn opfindsomhed ved valg af navne. Alle får de mindst to navne, gerne lidt fremmedklingende som skik og brug er på den tid. Ikke mindst på Læsø.

Serine overlever sin mand med hele 23 år og dør først i 1954, 95 år gammel som enke efter fhv. sømand, aldersrentenyderske af Vesterø sogn.

Anetavle i tre generationer for Serine Pethrine

TREDJE GENERATION

Bedsteforældre

4 Niels Søren Christensen Sander. Født i 1805 i Hals sogn, Læsø. Døbt den 3 marts 1805 i Byrum Kirke. Konfirmeret i 1819 i Byrum kirke, Byrum. Niels Søren døde i Vesterø den 21 februar 1899. Begravet den 28 februar 1899 i Vesterø kirke. Han blev 94 år.

Niels Søren er født i Hals Sogn på Læsø, som søn af Christen Jensen og Else Alexandersdatter, der er indvandrere fra fastlandet. Ved dåben bæres barnet af sin morbror, Niels Sanders kone, og fadderne i øvrigt er Niels Sander, Jørgen Christensen og hans kone samt Albreth Madsen. Niels' efternavn er egentlig Alexandersen, men det bliver snappet af til Sander (nu og da stavet Zander) – ligesom ved Niels Søren.

Han bliver konfirmeret 1819, og her afslører kirkebogsføreren, at han i hvert fald ikke har haft et godt kendskab til familien. I rubrikken for forældrenes navne har han godt nok udfyldt med "Faderen Christen Jensen", men efter "Moderen" står ikke noget. Der er også en bedømmelse af konfirmandens kundskaber og opførsel, men desværre er blækket, der er brugt, så dårligt, at teksten ikke kan tydes; men der er ikke brugt de gængse ord "gode kudskaber og god opførsel".

Niels Søren Sander (som hans gængse kaldenavn er) starter som sømand og får chancen for også at blive jordbruger, da han finder en pige med en gård i baghånden. Marie Kirstine Nielsdatter har været plejedatter hos sin mormor, og det er hendes ejendom, de unge kan overtage. Gården har matr. nr. 95. Skødet underskrives den 13. marts 1830, og Niels Søren kan flytte ind på stedet i Vesterø, der har et hartkorn på 5 skp. 2 fdk. 2 alb., og som han må betale 250 rdl for. Oveni kommer selvfølgelig aftægt til den gamle Mette Marie Larsdatter. Kontrakten, der oprettes er en såkaldt fledføringskontrakt, der giver Niels Søren alle rettigheder til ejendommen, mod at give mormoren "min anstændige Ophold, med Mad, Drikke, Varme, Lys og Opvartning, saaledes som han nyder det selv, og i Svagheds Tilfælde omhyggelig gaee mig til haande med Pleje og Tilsyn". Med den tilføjelse, at hvis hun ikke er tifreds med opvartningen og med at dele bord med øvrige husstand, skal hun have overladt et lille værelse og sine egne fødevarer – hvis hun da ikke foretrækker at flytte fra stedet, hvad hun også har ret til.

Niels Søren har ikke de 250 rdl., så han må på lånemarkedet. Hos krigsråd Hiort kan han låne hele summen mod at betale 4 procent i rente.⁵

Da der i 1834 holdes mandtal over den danske befolkning, består den lille familie af det unge par, deres første barn og aftægtskonen på 76 år. Mette Marie dør den 10. maj 1837, og selv om der er kommet endnu et par børn til, er der blevet ekstra plads i huset. Og samtidig en chance for at få gælden ud af verden.

I sommeren 1838 er der en ugift kvinde på 68 år, Maria Magdalene Hagelbek, som vil sikre sig ophold og opvartning for alderdommen. Med hende kommer der en aftale i stand, og parterne sætter en ny fledføringskontrakt op. Jomfru Hagelbek har ikke en ejendom at overdrage, men hun har kapital, og hun kan betale Niels Søren 265 rdl. for at kunne flytte ind hos familien og nyde mad, drikke, varme og opvartning samt 6 rdl. årligt.⁶

Denne kontrakt er nok årsagen til, at Niels Søren kan betale gælden tilbage; den er aflyst i tingbogen 7. januar 1839. Og i 1845 består husstanden af familien, nu med fem børn samt aftægtskonen. Denne dør den 7. maj 1846; i kirkebogen skriver degnen om hende, at hun er "jomfru og ernærende sig af sin formue."

15 år senere er der kommet endnu to børn til, og tre voksne børn bor stadig hjemme på gården, hvor Niels Søren nu tituleres som "gårdmand". Alene på gården er familien dog ikke, idet en ugift mand, Niels John Nielsen, der nyder hjælp fra fattigvæsenet, nu har logi på stedet. Det er Marie Kirstines to år yngre bror, der er døvstum og hele sit liv

Matrikelkort fra 1818, der viser de to stykker jord, som Claus Skov og Mette Marie Larsdatter har ejet. Claus' navn er siden overstreget, og Niels Søren Christensen tilføjet som ny ejer. Matriklerne har ligget spredt som små klatter i landskabet.

har været under forsorg, først hjemme hos forældrene og nu hos sin søster. Han dør 60 år gammel den 5. juni 1873 som "ugift, fattiglem i Vesterø."

1874 er Niels forlover for datteren Juliane, og her kan vi se, at han underskriver sig "med ført pen", i øvrigt lige som gommens far. Det er ellers normen, at folk behersker skrivekunsten, men det har altså knebet for de to herrer.

Få år efter har han solgt gården til Juliane og hendes mand, Peter Søren Nielsen. Jeg har ikke kunnet finde skødet i skøde- og panteprotokollen, men af et par lån som svigersønnen optager i Læsø Spare- og Laanekasse i henholdsvis 1878 og 1880 fremgår det tydeligt, at han nu er ejer af stedet og har givet Niels Søren og hans kone aftægt. De to har første prioritetsret i ejendommen, og vi kan se, at selv om konen er død, har man ikke bekymret sig om at få afløst hendes aftægt⁷. Reelt har det sikkert ikke betydet noget; Niels Søren har boet hos aftægtsyderen og bare været en del af husstanden, uden hensyn til om de aftægtspræstationer, der nøje oplistede, bliver leveret til ham.

Niels Søren og Marie Kirstine får aftægt hos Juliane og Peter Søren, men der har åbenbart været lidt usikkerhed om hvor de har lyst til at holde til. I hvert fald bor Niels Søren ved folketællingen 1880 hos datteren Marie Kirstine og hendes mand Anders Christensen Madsen. I nabohuset bor sønnen Poul Skou med kone og børn. Men ti år senere er han flyttet ind hos Juliane, der, selv om hun er gift, på dette tidspunkt bor alene med sin datter og arbejder som daglejer – manden må være på langfart. Det er her, Niels Søren dør, 94 år gammel.

Den 15 november 1829 blev Niels Søren gift med **Marie Kirstine Nielsdatter Dam** i Vesterø kirke.

De havde følgende børn:

- i. Christen⁸ (1831-)
- ii. Poul Skov⁸ (1834-1922)
- iii. Jens Peter⁸ (1837-)
- iv. Ane Marie⁸ (1839-1910)
- v. Marie Kirstine⁸ (1843-1910)
- vi. Severine Amalie (1845-1932)
- vii. Juliane (1849-1929)
- 2 viii. Søren Christen (1852-1931)

5 Marie Kirstine Nielsdatter Dam. Født i 1810 i Vesterø, Læsø. Døbt den 15 april 1810 i Vesterø kirke. Konfirmeret i 1825 i Vesterø Kirke, Vesterø. Marie Kirstine døde i Vesterø, Læsø den 16 juni 1874. Begravet den 24 juni 1874 i Vesterø kirke. Hun blev 64 år.

1810 kan kirkebogen for Vesterø melde, at Niels Dam og Hustrue Anne Kierstine Niels Datter den 15. april havde deres hjemmedøbte Barn, Marie Kierstine kaldet, til Kirkedaab. Hvornår hun er født, ved vi ikke, men hun er blevet hjemmedøbt straks efter fødslen, og derefter har det ikke hastet så meget med at komme i kirken. Der kan godt være gået et par måneder. Marie Kirstine er tredje yngste i en stor børneflokk på 10. Blandt fadderene ser vi barnets mormor Mette Marie Larsdatter; de øvrige faddere, Kiersten Lars Datter, Lars Albrechtsen, Mads Albrechtsen og Lars Bertelsen, er lidt længere ude i familie.

Noget kan tyde på, at Marie Kirstine ikke har haft det for godt med sine forældre. Eller hendes bedsteforældre har haft lyst til og behov for at have et barn og ungt menneske i huset? I hvert fald bor hun, da hun bliver konfirmeret i 1825, hos plejeforældre, Claus Schou og hustru Mette Marie i Vesterø. Plejeforældrene er hendes mormor og dennes mand nr. 2, og formentlig har hun boet der et stykke tid. At familien er stor, og at mange børn skal deles om pladsen, burde dog i sig selv ikke være et problem – det er man jo vant til. Bedsteforældrene har nok haft en bagtanke, de har været interesseret i at sikre sig en arvtager på gården, som kan føre stedet videre og give dem aftægt. Ved konfirmationen får hun bedømmelsen “god” i både kundskaber og opførsel – ligesom de fleste andre piger på holdet.

Marie Kirstine bliver gift som 19-årig, og et par år efter kommer den første søn, som traditionen tro bliver opkaldt efter sin farfar Christen. Spredt med jævne mellemrum over de næste 20 år kommer endnu syv børn. Det er naturen og biologien, der sætter grænsen for børnetilstrømningen.

Børnene bliver typisk boende hjemme, til de finder en ægtefælle. Sønnerne skal til søs og har brug for et tilholdssted, når de er på visit på landjorden, og døtrene har haft nok at gøre med at passe alt det, som sorterer under kvinderne.

Marie Kirstine når at se yngstedatteren Juliane gift. Kun rosinen i pølseenden, Søren Christen, er med sine 18 år ikke klar til at stifte familie, da hans mor dør, 64 år gammel.

6 Christen Andreasen Ydegaard. Født den 8 januar 1805 i Tebbestrup, Haslund. Døbt den 8 januar 1805 i hjemmet. Dåben publiceret 3. søndag efter Helligtrekonger. Konfirmeret i 1819 i Elling kirke, Elling. Christen døde i Vesterø, Læsø, den 12 februar 1882; han blev 77. Begravet den 18 februar 1882 i Vesterø kirke.

Christen er født i Tebbestrup, Haslund sogn, som søn af inderste Andreas Christensen fra Nørtved i Elling Sogn og hustru Margrethe Gravesdatter, der på dette tidspunkt bor hos Jørgen Fritz i Tebbestrup. Drengen døbes hjemme straks efter fødslen og fremstilles i kirken til “dåbens publication” tredje søndag efter Helligtrekongers dag. Der er ingen faddere nævnt, men det er ikke nødvendigvis, fordi Andreas og Margrethe ikke har haft familie og venner – præsten i Haslund finder det konsekvent uvæsentligt at få fadderne indført i kirkebogen.

Christen er døbt i Haslund kirke, men flytter tidligt fra sognet.

Allerede som spæd flytter han med sine forældre til Elling i Hjørring amt, som hans far stammer fra. Familien slår sig ned i Strandby. Her bor han stadig hjemme, da han 15 år gammel bliver konfirmeret. Uden at præsten på dette tidspunkt bekymrer sig om at indføre konfirmandernes "dom angående kundskab og opførsel" i kirkebogen.

Indtil han bliver gift, bor han hos forældrene i Strandby og ernærer sig som østersfisker. Siden overtager han nok faderens gård, den gamle er i hvert fald i aftægt hos ham. Christen betegnes ved en folketælling som "Huusmand, ernærer sig af sin huuslod". Ved det femte barns dåb i 1843 er "Ydegaard" knyttet til Christens navn. Ydegård er en gård i Strandby, og slægten fra denne gård bærer naturligt nok navnet. Gennem flere generationer har der været en Christen Ydegaard; en af dem er i øvrigt gift med en søster til far Andreas, og Christens kone

Maren Cathrines bror danner par med en Ydegaard-datter. Lige præcis hvorfor Christen får (eller tager) navnet, er lidt usikkert, men under alle omstændigheder kunne man dengang frit antage et navn – ingen havde eneret på et navn.

1845 rykker Christen teltpælene op og flytter "med kone og børn samt gl. fader" til Læsø. Til formålet har han fået et skudsmål af 19. juni 1845. Skudsmål er ellers noget især tjenestefolk skal have med sig, når de rejser til et andet sogn, fra 1832 er det endda forordnet, at de skal have en skudsmålsbog, hvor flytningerne skal indføres. Men også "gårdfolk" som Christen får altså en udtalelse, formentlig fra sognepræsten, med på rejsen. Den 25. juni kan han melde sin ankomst til Vesterø, hvor han er indført i kirkebogens tilgangsliste som 40-årig jordbruger fra Elling Sogn; her er familien mærkeligt nok ikke nævnt, men den er med, og de slår sig ned i byen.

Det er uafklaret, hvor de har boet de første par år. Formentlig har de lejet sig ind et sted, mens de har set sig om efter en passende gård. Måske har Christen ernæret sig ved fiskeri, for han er i besiddelse af en jolle med mast, 2 sejl og 2 årer. Denne sælger han den 20. marts 1847 for 13 rd. 12 sk. – køberen kan ikke betale kontant og må derfor optage et lån hos Christen, og derfor kan vi se i skøde- og panteprotokollen, at handlen har fundet sted⁹. Denne handel kan måske ses som et tegn på, at Christen har planer om at holde sig på landjorden.

Maleri af Ydegaard. Kunstneren er ukendt, men tidspunktet skal være omkring 1920-30; billedet er i familiens eje.

I hvert fald køber han senere på sommeren en gård i Vesterø, et stykke inde i landet i det, der siden bliver kendt som Vesterø Mejeriby. Det drejer sig om tre matrikelnumre (177, 178 og 179) med et samlet hartkorn på 1 td. 7 skp. 1/4 alb. Der følger dog et par forpligtelser med. Den tidligere ejerinde, Else Kathrine Jensdatter, har ret til "huslejlighed og 1 skp. korns udsæd" på stedet nr. 178, og på nr. 179 har en Jens Jørgensen et fæste på bygningen og noget af jorden, som rækker hele 200 år ud i tiden. Det får han næppe glæde af og brug for, for fæstevæsenet afskaffes helt i 1919, men i Christens tid skal hans rettigheder respekteres.

Prisen for alle herlighederne er 800 rdl. En stor del af disse mange penge har Christen åbenbart haft, for vi kan se, at han kun har haft brug for at optage et lån på 300 rd. i forbindelse med handlen. Dem låner han af skipper Poul Baks enke, og til "Betryggelse for saadan skadesløs Betaling af Capitalen, Rente og alle paagaende Omkostninger" giver han kreditor pant i sine nyindkøbte ejendomme. Ingen grund til nervøsitet – beløbet er tilbagebetalt i 1859 og kan aflyses i pantebogen¹⁰.

I 32 år passer Christen sin gård, og det går, så vidt vi kan se, fint. Den store børneflokk vokser op og flytter hjemmefra efterhånden som de bliver gift og selv stifter familie. I 1878 er det tid for generationsskifte, og efterfølgeren bliver svigersønnen Niels Christensen, gift med den næst yngste datter Anine Jensine. Svigersønnen – og hele familien – tager navnet Ydegaard til sig, og det bliver ligeledes knyttet til gården. Prisen for gården er nu 3000 kr. plus 1200 kr. for løsøret.

I forbindelse med overdragelsen oprettes naturligvis en aftægtskontrakt til de gamle, der ikke skal lide nogen afsavn i alderdommen. I kontrakten hedder det:

“Saalænge jeg og min Hustru, Maren Katrine Nielsdatter, lever, er Kjøbereren og efterkommende Ejere pligtige at yde vort forsvarlige og anstændige Underhold, saa som: Husly, Føde, Klæder, Varme, Vask, Opvartning og enhver anden Bekvemmelighed, men skulde vi ikke finde os tilfredse med, saaledes at leve og nyde vort Ophold i Forening med Ejeren, skal denne være pligtig paa Anfordring at overlade os til vort udelukkende Brug Sovekammeret med iværende Kakkelovn, og af det østre Hus, den søndre Stue med det dertil stødende 1 Fag med Skorsten, samt Loftrummet over den sidstnævnte Lejlighed. Ogsaa forbeholder vi os Afbenyttelse i Forening med Ejeren af det til Sovekammeret stødende Kjøkken med Ildsted samt Gaarden og Brønden. I dette Tilfælde leveres os aarlig med Halvdelen til hvert Aars 1ste Maj og 1st. Novbr. 3 Tdr. Rug og 2 Tdr. Byg, gode Kjøbmandsvare og lovligt Maal, og hvilket Korn for os besørger formalet, baget og brygget samt tilberedt, som vi forlange. Til hvert Aars Mikkelsdag leveres os 2 Tdr. Kartoffler, 16 pd. Smør, 48 pd. tør Fisk, 32 pd. fersk Flæsk, 8 pd. Kaffe, 8 pd. Kandis, 6 Potter Petroleum og 24 Kroner med 12 Kroner i hvert Aars Juni og Decbr. Terminer. Daglig leveres os 1 Potte nymalket Mælk, og Ejeren er pligtig, at fare og græsse for os forsvarlig og lige med hans egne 1 Faar med Yngel, hvilket Faar vi har Ret til at udvælge blandt Ejeren. I hvert Aars rette Bjergningstid leveres os 12 Læs Tørv á 16 Snese og 1 Læs Lyng af forsvarlig Størrelse og Godhed, hvilket Ildebrændsel for os indsættes i vestre Ende af det søndre Hus. Naar den ene af os ved Døden afgaar, bortfalder af Aftægten 1 Td. Rug, 1 Td. Byg, 1 Td. Kartoffler, 2 Pd. Kaffe, 2 Pd. Kandis, hvorimod den øvrige Aftægt uden Afkortning bliver at yde til den længstlevendes Død. Ogsaa i det Tilfælde vi nyde særlig Aftægt yder os al fornøden Opvartning og Pleje, især i Sygdoms og Alderdomstilfælde. Skulde vi blive til Sinds, aldeles at fraflytte Gaarden, ere vi dertil berettigede, men maa vi saa selv besørge og bekoste os Aftægtspræstationerne afhentede der. Af det afhændede Løssøre beholder vi os vore Senge- og Gangklæder, mine Tømmerredskaber, samt det Kjøkkentøj og Bohave, som vi til Brug under Aftægten maatte behøve og anse os fornødent, og som vi saaledes have Ret til at udvælge, men hvilket Alt, ved den Længstlevendes død skal tilhøre Ejeren imod at han lader os anstændig begrave efter Øens Skik og Brug. Vor yngste datter Severine Petrine, skal have Ret til fri Husly paa Gaarden og skal Ejeren levere hende aarlig 2 pd. Faareuld, dog at disse Rettigheder ikke varer længere end 5 Aar fra dato eller til hun maatte blive gift.”⁴

Christen når at opleve, at tre børnebørn kommer til verden på gården, ind han dør 72 år gammel, formentlig mæt af dage.

Den 25 december 1834 da Christen var 29, blev han gift med **Maren Cathrine Nielsdatter** i Elling kirke.

De havde følgende børn:

	i.	Anne Magrethe (1835-1896)
	ii.	Niels Andreas (1836-1864)
	iii.	Inger Lina (1838-1936)
	iv.	Caroline Amalie (1841-)
	v.	Christine Marie (1843-1908)
	vi.	Graves (1845-1907)
	vii.	Søren Peter ¹¹ (1848-1855)
	viii.	Martin Frederik Christian ¹² (1851-1875)
	ix.	Anine Jensine ¹³ (1854-1936)
3	x.	Serine Pethrine (1858-1954)

Forlovere Andreas Christensen og Niels Jensen, begge af Strandby.

7 Maren Cathrine Nielsdatter: Født i 1813 i Strandby, Elling. Døbt den 29 august 1813 i Elling kirke. Maren Cathrine døde i Vesterø, Læsø den 2 maj 1885. Begravet den 8 maj 1885 i Vesterø kirke, 72 år gammel.

Maren Cathrine kommer til verden som eneste datter af Niels Tvilling og Inger Nielsdatter. I forvejen har de to en søn, Jens Christian, der er tre år ældre end Maren Cathrine, og desuden er der nogle børn fra Niels' første ægteskab, som måske har boet hjemme.

Det er et husmandshjem, så Maren Cathrine vokser op i små kår. Alligevel ser det ikke ud til, at børnene er blevet sendt tidligt ud at tjene. Ved folketællingen i 1834 bor begge de to unge mennesker stadig hos forældrene. Men på dette tidspunkt har den 21-årige datter måske allerede fundet sin kommende ægtefælle, for sidst på året bliver hun gift med Christen Andreasen. Syv måneder senere ankommer det første barn, og i løbet af de næste 10 år ser seks børn dagens lys i husmandshjemmet.

I 1845 følger hun sin mand til en ny tilværelse på Læsø. De drager af sted kun en måneds tid efter, at hun har født deres sjette barn. Da Christen ser ud til at have koncentreret sig om landbruget, har Maren Cathrine nok ikke levet et typisk Læsøkvindeliv. Men huset har hele tiden været fyldt med små og store børn. På Læsø bliver familien forøget med endnu to sønner, Søren Peter, født 1848, der kun bliver syv år gammel, og en knægt, der døbes med det kongelige navn Martin Frederik Christian i 1851. Senere følger to døtre, Anine Jensine i 1854, og en lille efternøler i Serine Pethrine i 1858.

I en periode bor den gifte datter Christine Marie og hendes mand hjemme, og den ældste datter Anne Margrethes datter er også en del af husstanden i 1870.

Sine sidste år tilbringer Maren Cathrine som aftægtskone hos sin næst yngste datter og svigersøn. Hun overlever sin mand med tre år og lægges i graven som 72-årig i 1888.

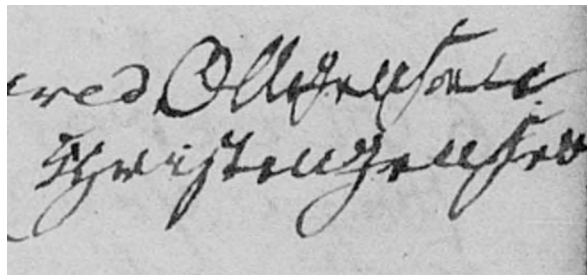
FJERDE GENERATION

Oldeforældre

8 Christen Jensen Flade. Født i 1770 i Ø. Flade, Hjørring. Døbt den 25 november 1770 i Flade Kirke, Hjørring. Christen døde i Byrum sogn den 30 november 1847. Begravet den 7 december 1847 i Byrum sogn.

Christen er født i Flade, nabosognet til Frederikshavn. Han er yngste søn af Jens Olesen af Øster Flade og Ane Cathrine Laursdaatter. Quindefaddere ved dåben er Anne Pedersdatter, Thomas Abildgaards og Anne Magrethe Povels. Mandefaddere: Niels Olesøn, Niels Hansøn og Jacob ..

Hans far dør, da Christen er 27. På dette tidspunkt er han hjemme på gården, hvor han formentlig har hjulpet sin mor, mens faderen har været syg. Hans ældre bror Ole tjener hos en gårdmand i Flade og siden på godset Knivholt. Af skiftet fremgår det, at Christen har 20 rigsdaler til gode for sin tjeneste. Sammen med broderen skriver han under på skiftebrevet, efter det første møde i retten sker det med påholden pen, men ved det sidste ser det ud til at de begge selv har klaret arbejdet med pennen.

Christen og hans bror Oles underskrifter, som de – måske med hjælp – har sat under skiftebrevet efter deres far.

Det er ikke Christen, der som den yngste skal efterfølge sin far på gården, så han kommer i stedet ud at tjene. Han får plads på godset Lerbæk i Elling Sogn. Her holder han til ved folketællingen 1801, sammen med 10 andre tjenestekarle og 8 -piger. Senere kommer også en pige ved navn Else til gården. De to finder sammen og gifter sig i 1802, og fem måneder senere får de deres første søn, som får navnet Jens Christian. På et tidspunkt inden 1805 er de flyttet til Hals Sogn på Læsø, præcist hvornår vides ikke. Her har Elses ældre bror Niels og hendes søster Christence i forvejen fundet en levevej, og måske er det dem, der har inspireret de to til flytningen?

Hals ligger på østsiden af Læsø; tidligere skal det have været det største sogn, men det har gennem tiden været udsat for en ødelæggende sandflugt. På det tidspunkt, hvor Christen og Else ankommer til stedet, kan det af øens birkedommer beskrives således: "Sandflugten har raset, fornemmelig paa den nordre Side, hvor Sognets Kirke har staaet, og hvor de fleeste Gaarde tillige har lagt, samt noget vesten for, ved og omkring de saakaldte Høisande, som ere adskillige svære Høie, der ene og allene bestaae af sammendrevet fiin Sand, nu temmelig stærkt overgroet, ligesom alle de andre sandfugne Stæder, med Marhalm og Klittetang, saa at Sandflugt i mange Aar aldeles har ophørt. Marhalmens større Udvidelse, som Aar efter andet kiendelig tiltager, vil saa meget mere betrygge Øens Beboere for Eftertiden. Disse Høisande ligge ganske nær ud ved Strandbredden og kan sees temmelig langt bort paa Øen. Ommeldte øde Egn, som er en temmelig vidtløftig Strækning, har i fordum Tid ej allene været beboet, men endog forsynet med gode Skove, hvoraf endnu sees Levninger ved svære Rødder og smae Rodskud, endog af Gran- og Fyrre-Træer. Her græsse om Sommeren en Mængde af Beboernes Creature, tillige slaaes Lyng og graves Tørv, ligesom i den saakaldede Vester-Mark, det er de øde Strækninger under Vesterøe-Sogn; men her falder Tørven ikke saa god, som i nordre Mark.

Jordarten i det saakaldte Bangsboe (i den syd-vestlige del af sognet) er temmelig god, hvorfor der ere mange gode Gaarde; men i Klitten og Østerbye er Jorden mere skarp og sandig.”¹⁵

Fra 1805 får Christen og Else døbt fire børn, og det er her, vi kan se, at de hører under Hals Sogn. Døbshandlerne foregår dog i Byrum Kirke. Kirken i Hals sandede til op gennem 1600-tallet, og fra 1720'erne opgav man helt at

holde gudstjenester her. Omkring år 1800 stod et stykke af sidemuren endnu; det kunne ses overalt på øen og 1-2 mil ude i havet, hvor det tjente fiskerne som landemærke.¹⁶ I dag er intet tilbage, men en sten med indskriften: "Her stod Hals Kirke indtil ca. 1730" minder om den. I kirkebogen ser vi her, at Christen hurtigt tillægger sig navnet Zander (nu og da ses også staveformen Sander), som han helt sikkert må have fra sin kone.

Her stod Hals Kirke indtil ca. 1720, fortæller teksten på mindestenen.

De første år har familien boet som inderster, til leje hos andre. De to af børnene dør få uger gamle, og datteren Kirsten bliver heller ikke gammel. Hendes død er

ikke fundet i kirkebogen, men hun er ikke konfirmeret, så hun må være død inden. Senere bliver der råd til bedre vilkår, eller også er det bare lykkedes at finde et passende sted. Den 29. september 1806 har Christen fået en aftale i stand med en Casper Olsen om at købe et boelssted i Hals Sogn med et hartkorn på 3 skp. 1 alb. og 14 fags bygninger. De to møder op på tinge og forklarer, at der ikke er oprettet nogen skriftlig kontrakt, aftalen er alene mundtlig, men de skal på tinge for at få skødet udskrevet på anordnet, stemplet papir, så det har retsgyldighed. Prisen for stedet er 299 rd., og dem kan Casper melde, at han har fået rigtig betalt.

Christen har ikke 299 rdl. i lommen, slet ikke. Han må på lånemarkedet, og det er klaret, inden skødet skrives under – i øvrigt skriver han med "påholden pen"; han har pennen i hånden, men andre må hjælpe ham med at få de rigtige bogstaver kradsat på papiret. Han låner alle 299 rdl. af to mænd, og af bemærkninger ved skødet kan vi se, at de er betalt tilbage efter henholdsvis fire og fem år. Men ved optagelsen af lånet må Christen stille sikkerhed i sin nyindkøbte gård, og i den forbindelse pointeres det, at det altså ikke bare er jorden og bygningerne, der pantsættes, men også al "Ind- og Udboe, deriblandt 2 Køer, 1 Bæst (hest), 1 Trævogn med (til)behør, en jern Bilægger Kakkellovn paa 18 Lpd. størrelse og alt videre, som ieg nu ejer og i Tiden ejende vorder."¹⁷

På det nyerhvervede sted bor Christen, Else og de to stadig levende sønner i syv år. Så skifter den lille familie bopæl.

Hvad grunden kan være vides ikke, men i 1813 bliver det arrangeret sådan, at Christen mageskifter med en mand i Byrum, Lars Nielsen Brønderslev. De to familier bytter simpelthen gård. Skøderne underskrives den 10. september 1813. Stedet i Byrum har et mindre hartkorn, 2 skp. 3 fdk. 3/8 alb. mod det tidligere 3 skp. 1 alb., men til gengæld hører der større bygninger til. I Byrum er der 19 bindingsværksfag at gøre godt med, mens man i Hals måtte nøjes med 14 fag. Begge gårdene bliver vurderet i forbindelse med mageskiftet, og på forunderlig vis rammer de samme værdi, nemlig 233 1/3 rdl., og der skal altså ikke pungen ud fra nogen af siderne.¹⁸

Det ser dog ud til, at Christen har problemer med økonomien. Allerede den 14. juni samme år har han lånt 258 1/3 rdl. af en styrmand i Hals, og som sikkerhed pantsætter han den netop anskaffede gård. Denne gæld får han afviklet over 13 år, og den er afløst i pantebogen den 19. juli 1826¹⁹. Den 26. september underskriver han en ny obligation,

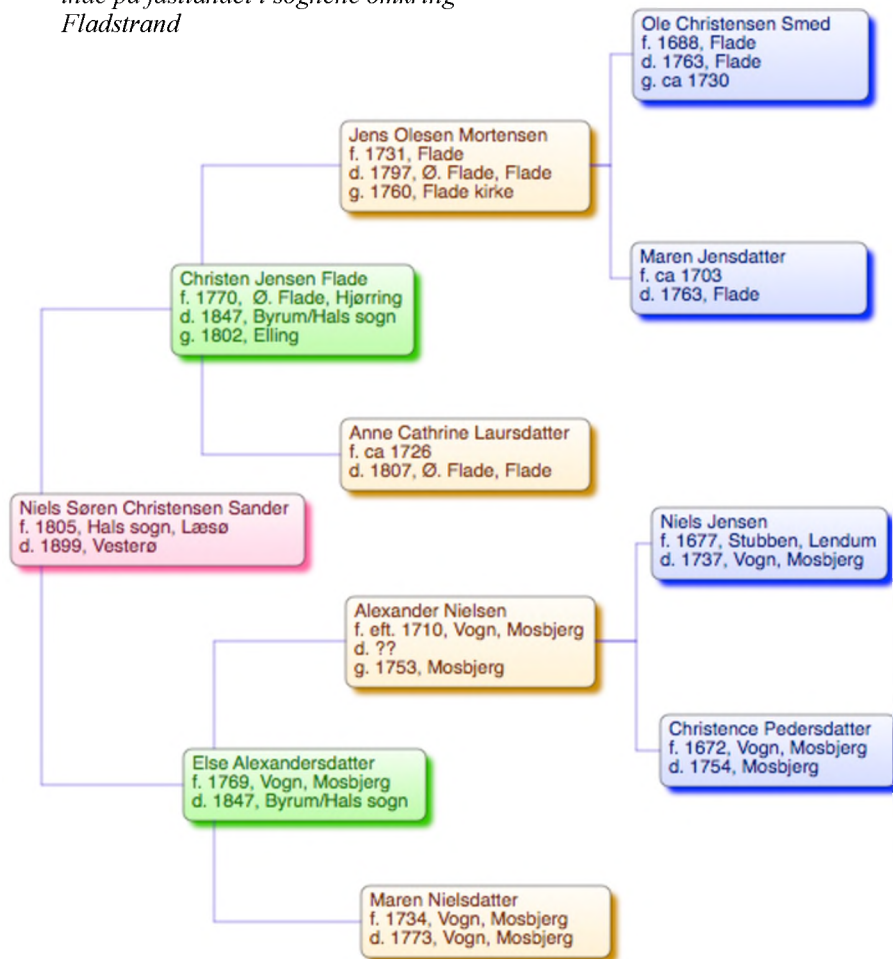
denne gang på beløbet 166 rdl. 4 mk., som enken efter skipper Krobeck kan forstrække ham med. Igen mod at han pantsætter ejendommen, og igen er gælden betalt tilbage inden for en rimelig tid; Christen er den kvit i 1821²⁰. Men der er stadig problemer: den 14. juni 1815 må han igen anmode styrmændene fra det første lån om en ny portion. Beløbet er på 216 rdl., som er bragt ud af verden den 24. juni 1826²¹.

Hvad Christen har skullet bruge de mange penge til, der langt overstiger værdien af hans gård, ved vi ikke. Men netop i 1813 er den danske stat bankerot, og det giver store problemer for mange små landbrug rundt omkring i landet. Ikke mindst for nyetablerede brug og gårdmænd, der lige er blevet selvejere. Krisen kan også have ramt Christen.

I 1823 bliver den ældste søn som bare 21-årig gift med en pige i Byrum og overtager hendes fædrene gård. Ved folketællingen 1834 er han sognefoged og lægdsmand, og i øvrigt lever han som de fleste andre af jordbrug og fiskeri. Et par børnebørn kommer der også til.

Sønnen Niels Søren bliver gift i 1829 og flytter længere hjemmefra, idet han kan overtage sin kones slægts gård i Vesterø. Christen og Else bliver fortsat på deres sted, og når børnene rykker ud, er der plads til andre folk i husstanden. Fra starten af har et tidligere ejerpar, der ikke er væsentligt ældre end Christen og Else, været på aftægt – det er en forpligtelse, de har overtaget med gården. Formentlig har de også helt siden købet af gården haft en tjenestepige, Johanne Kathrine Nielsdatter. Hun har som 35-årig fået et uægte barn med en matros, som er kommet i land fra et indstrandet skib. Niels Sanders hustru står fadder til barnet og nævnes ovenikøbet først blandt fadderne, så hun har nok haft det betroede hverv at bære barnet. Drengen, der får navnet Niels Christian Pedersen, og hans mor bliver boende på gården. I 1834 er 21-årige Ane Jørgensdatter Rimmen, der har en datter på 1 år, kommet til. Ane og tjenestepigens søn Niels Christian bliver gift 1835, og forholdet mellem Christen og de unge har været så godt, at de er blevet udset som efterfølgere på gården – der er jo ingen børn, der kan arve.

Niels Søren aner skal alle findes inde på fastlandet i sognene omkring Fladstrand

Den 15. januar 1838 kan skødet underskrives på Læsø Birketing. Niels Christian overtager gården for købesummen 300 rd. plus aftægt, der består i: "god og forsvarlig Ophold der, af Huusly, Føde, Klæder, Varme, Vask, Opvartning, især i Sygdoms og Alderdomstifælde, og al anden Beqvemmelighed; samt naar vi ved Døden afgaar, en anstændig Begravelse". Ikke mindst det sidste er et meget vigtigt punkt, som kan ses i alle aftægtskontrakter. Havde man haft rødt blæk, var det nok taget i anvendelse her! Den tidligere ejers kone, Else Bjørnsdatter Lund, lever stadig, og hendes aftægt hører naturligvis også med blandt købsbetingelserne²².

I de følgende år kommer der tre børn på gården, men i 1845 forsvinder Niels Christian – han har formentlig været til havs og er ikke vendt tilbage. Da man ikke hører spor til ham, bliver ægteskabet opløst, og Ane Jørgensdatter kan gifte sig igen, denne gang med Lars Møller. I mellemtiden har Niels Christians mor, tjenestepigen Johanne Kathrine fundet sig en ægtefælle, som også flytter ind. I øvrigt skal man ikke skue en hund på hårene – eller en pige på stillingsbetegnelsen. Johanne Kathrine har været i stand til at spare penge sammen, og på et tidspunkt har hun lånt Christen Flade/Sander 286 rdl. Den gæld har Ane Jørgensdatter og hendes to mænd overtaget sammen med gården, og da Johanne dør 1847 kommer pengene til at figurere som arv til børnene. Niels Christian og Ane er lidt som børn af Christen og Else; Ane er med i Vesterø for at stå fadder til en af Niels Søren's børn, og en af deres egne sønner, Christen, født 1837, føler sig så knyttet til navnet Sander, at han den 1. november 1905 får navnebevis på det. Hvorfor der findes en familie med Sander-navnet, som altså ikke er efterkommere af Alexander Nielsen og hans børn.

Der må være god plads på gården, for i 1845 er endnu et ægtepar flyttet ind, en daglejer, hans kone og et lille barn. Desuden er der en tjenestepige, en ugift kvinde på 43 år.

Christen dør i 1847, og herefter tyndes der ud i husstanden, så at den i 1850 kun består af Ane Jørgensdatter og Lars Møller og deres børn – det er blevet til seks – og den gamle aftægtskone, som har været der siden Christen og Else flyttede ind.

Den 31 januar 1802 blev Christen gift med **Else Alexandersdatter** i Elling kirke.

De havde følgende børn:

	i.	Jens Christian (1802-<1845)
4	ii.	Niels Søren (1805-1899)
	iii.	Alexander (1808-1808)
	iv.	Kirsten (1809-)
	v.	Anna Marie (1812-1812)

9 Else Alexandersdatter. Født i 1769 i Vogn, Mosbjerg. Døbt den 19 marts 1769 i Mosbjerg, Hjørring, Danmark. Else døde i Byrum sogn den 9 oktober 1847. Begravet den 16 oktober 1847 i Byrum sogn, 78 år gammel.

Faddere er Anna Chrestensdaatter i Stoergaard og Jens Nielsøn, sammesteds. Sidstnævnte er barnets farbror.

Else er den yngste af 9 børn, og hendes mor dør allerede, da pigen er 4 år gammel. Selv om hendes far står alene med flere små børn, går der alligevel et par år, før han indlader sig i et nyt ægteskab. Måske har de store søskende taget sig af de små.

Mens hun stadig er en meget ung pige, sker der noget i familien. Far og stedmor forsvinder helt ud af billedet, og ved folketællingen i 1787 bor Else i Elling hos sin 15 år ældre søster Maren, der er gift med husmand og podemester ved Ellinggård, Anders Hansen. I 1790'erne er hun flere gange fadder for Maren's børn, sammen med den anden søster, Christence. Sidste gang hun optræder som fadder er i 1796, hvor hun tjener på den store gård Lerbæk.

Det er her hun møder sin tilkommende. Vielsen foregår i Elling, hvor de har størst familietilknytning, og svoger Anders er forlover for Else. Hvad de nygifte laver de næste par år er ikke afklaret. De får et barn, Jens Christian, knapt et halvt år efter brylluppet, så det har nok hastet med at få vielsen i orden. Ved dåben er de noteret som boende i Elling by, men inden 1805 drager de til Læsø. Her får Else de øvrige af sine bemærkelsesværdigt få børn, kun fire bliver det til.

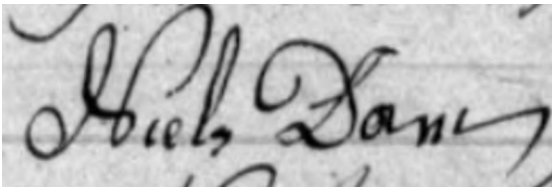
Else flytter ikke langt væk fra sin familie; hendes ældre bror har forlængst slået sig ned på øen, og Christence er også kommer også hertil og har allerede i 1795 giftet sig med Jørgen Christensen fra Elling.

10 Niels Poul Berthelsen Dam. Født i 1763 i Vesterø, Læsø. Døbt den 4 september 1763 i Vesterø kirke. Niels Poul døde i Vesterø, Læsø den 22 januar 1837. Begravet den 27 januar 1837 i Vesterø kirke.

Niels kommer til verden i efteråret 1763 som andet barn af Berthel Larsen Dam og Kirsten Sørensdatter Bouet. Som faddere er indkaldt Kirsten Pedersdatter, Kirsten Pedersdatter Dam, Sven Nielsøn, Boje Pedersen og Niels Jonsøn.

Han vokser op i en voldsomt stor familie. Hans far har været gift før og har seks børn fra det første ægteskab. Efter Niels kommer yderligere syv til, det ene dør dog straks efter fødslen. Men der har uden tvivl været trængsel i huset. I 1787, hvor folketællingen giver et øjebliksbillede af situationen, bor syv børn stadig hjemme. To voksne sønner, den

ene er den 24-årige Niels Poul, der er styrmænd, den anden hans to år yngre bror John, der har titel af matros, har adresse i hjemmet, men er på havet meget af tiden. Desuden er der to voksne (konfirmerede) søstre, et par brødre på 13 og 11 år og rosinen i pølseenden, lillesøster på 9 år.

Året efter forlader Niels den hjemlige rede, da han den 24.

februar 1788 gifter sig med Anne Larsdatter Thuren, født 1760

i Vesterø. Han har naturligvis også sørget for, at de har et sted at begynde deres familieliv på. Den 3. marts kan han underskrive skøde på en gård (eller nok rettere et boelsted) i Vesterø Sogn med et hartkorn på 4 skp. 1 fd. 1 1/3 album, som er kendt som "gammel Jørgen Borums sted". Sælger er Poul Skou, og det foregår på den sædvanlige måde: parterne laver en mundtlig aftale, hvorefter sælger møder op på birketinget og får underskrift af birkedommeren og med de tilstedeværende stokkemænd som vidner. Prisen, Niels skal betale, er 150 rd.²³ Bygningerne består af "12 bindinger ind- og udhuse", hvilket skal forstås sådan, at husene rækker over af 12 fag bindingsværk; der har formentlig været flere længer.

Ret til selveje

Højesterets dom af 24. Jan. 1785:

Læssøe Lands Beboere bør, som Selvejere, beholde de dem efter Skiøder eller andre lovlige Adkomster tilhørende Eiendomme. Hvorimod Wiborg Dom-Capitul fremdeles bør nyde Herligheden og øvrige Indtægter af Landet. i Følge Kongelig Befaling af 9de Sept. 1735. samt 1/5 Deel af Biergeløn, hvad enten Skibene strande eller ved Baade hielpes af Grund og paa hvad Maade end derom af Biergerne sluttes Accord (Bing. s. 15).

Den 2. marts samme år er Niels på tinge for at få underskrevet en obligation; han låner 153 rd. 2 mk. af "vel agtbare og velfornemme Dannemand Jens Nielsen Gaarn, boende i Byrum". Han har altså ikke haft nogen opsparing at tære på, og han må pantsætte sin ejendom med ind- og udhuse og alle øvrige effekter, men beløbet er bragt ud af verden allerede den 29. maj 1792. Niels underskriver obligationen egenhændigt – hele navnet; han har altså lært sig at skrive, i modsætning til rigtig mange andre af øboerne.²⁴

Syv år senere får Niels og hans kone brug for ekstra kapital. Han låner 80 rdl. af velagte skipper Poul Jensen Schou i Vesterø, mod at pantsætte sin ejendom. I obligationsbrevet nævnes det, at pengene er til "højst

nødvendig brug”, men hvad det nærmere går ud på, vides ikke. Beløbet er dog betalt tilbage i december 1802²⁵.

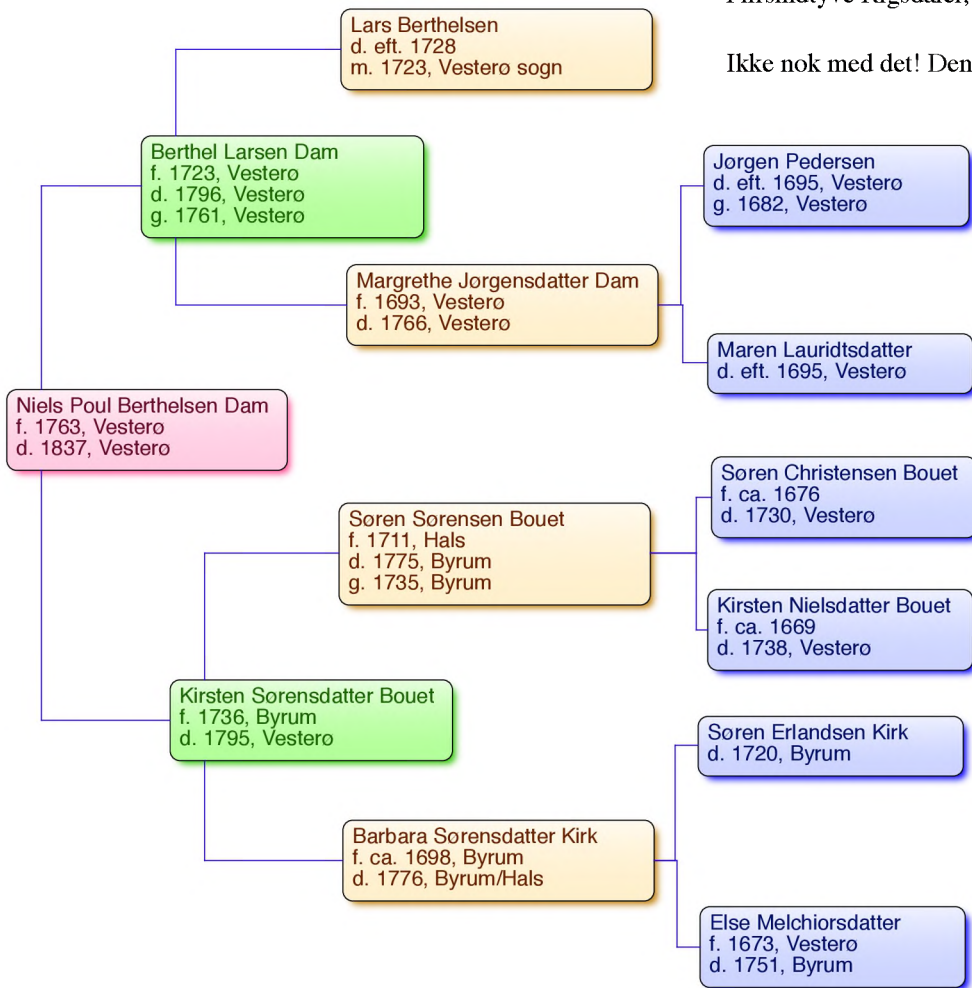
Niels’ far dør i 1799, uden at efterlade sig noget som helst, selv om han har haft sine velmagtsdage. Niels møder op sammen med de søskende, der er hjemme i Vesterø, og han bliver enig med en bror og svoger om, at de deles om begravelsesudgifterne, og Niels optræder desuden som formynder for sin yngste søster Ane Kirstine, der bliver betegnet som “tåbelig”²⁶.

Der kommer ingen børn i ægteskabet. Anne dør 42 år gammel og begravet den 9. februar 1801. Niels Poul er 38 år og må naturligvis finde sig en ny kone, og et halvt år senere kan han føre sin nye 17-årige brud til alteret. Det viser sig hurtigt, at der er ikke er manden, der har haft problemer med fertiliteten, for i løbet af de næste 20 år kommer 10 børn til verden i hjemmet.

Omkring århundredskiftet er Niels stadig styrmænd, og han har tydeligvis flere penge at gøre med. Gælden fra 1795 bliver betalt, og den 3. august 1803 er han på auktion over boet efter et ældre par, der har ejet et mindre sted, kaldet Skoven, beliggende i Vesterøs 4. lægd. Han bliver som den højstbydende tilslagen stedet for et bud på 183 rdl., og tilsyneladende betaler han kontant. Det fremgår af skøde- og panteprotokollen, at han får meddelt skødet, når “han

med Stervboets Incassator Hr. Niels Andersens herpaategnede Qvittering beviser, at Købesummen, besagde et Hundrede tre og Fiirsindtyve Rigsdaler, rigtig er betalt”.²⁷

Her ses Niels Poul Berthelsen Dam og hans forældre, bedste- og oldeforældre.

Ikke nok med det! Den 6. februar 1804 møder to mænd op på birketinget, på vegne af Søren Irum, “i hans svagheds forfald” for at meddele, at han har afhændet et lidet stykke jord uden huse, ansat for 2 fdk. hartkorn, til “velfornemme skipper Niels Poul Bertelsen Dam”. Købesummen er 30 rdl., som

vitterlighedsmændene kan bevidne er rigtigt betalt. Vi kan af pantebogen se, at der ikke er oprettet en skriftlig kontrakt, kun en mundtlig aftale, “som de med Ed tilbød at bekræfte, naar forlanges.” De

Om Beboernes Tilstand

Beboernes Tilstand i Almindelighed nuomstunder er meget maadelig, dog ere ikke mange Capitaler hertil laant udenfor Øen eller paa det faste Land, endskiøndt de Samtlige Stæder, med Besætning, Ind- og Udboe efter billig Beregning kan anslaaes for omtrent 1 1/2 Tønder Gulds Værdie; men Pengemangel hersker dog overalt, som fornemmelig yttre sig, naar ingen eller ikkun liden Fortieneste falder ved Strandinger, som er Beboernes bedste og fornemste Næringsvei, lad være de savne formeldte 1/5 Part, der bortgaaer af deres Biergeløn, den de, ved de fleste Strandinger suurt nok fortjener; indtræffer nu tillige mislig Kornavling, saa at meget Korn maae kjøbes, hvilket ellers er almindeligt hvert Aar, dog i mindre kvantitet, og Fiskeriet desuden slaet Feil, saa bliver Pengemanglen saa meget større; thi vel fortiene Mandfolkene en Deel Penge om Sommeren ved Hyre til Skibs, hvori de dog lider Afbræk ved den aarlige Udcommando til Kongens Søtieneste, og Fruentimmerne paa deres Side ved Spinding og Vævning; iligemaade ved Udførsel af levende Creature, Kiød, Flesk og Ost m.m.; men alt dette kan dog ikke veie op imod den nu for Tiden herskende Overdaadighed og Pengeforødelse, fornemmelig til Kaffe og Sukker, en Udgivts-Artikel af mere end 2000 Rdlr. aarlig; hvortil komme Tobak, hvoraf Mandfolkene forøder en betydelig Deel, helst Skraae-Tobak, der ogsaa i disse Tider har faldet kostbar, saa at lidet eller intet haves i Behold til at bestride de nødvendige Udgivter, saasom Skatter, Landgilde, Renter, Tienerløn etc. Herforuden Overdaadighed i kostbar Klædedragt, hvoraf følger Umuelighed at forbedre Tilstanden, uden hos Formuende, som have Penge at udlaane, hvoraf høist kan regnes 20 eller 24 Familier; thi disse berige sig paa de Trængendes Bekostning; dog ere de ikke alle i den Deel af lige Tænkemaade. (Bing, s. 192-94)

gode folk er godt klar over, at en mundtlig aftale ikke holder i retten, så de må anmode om at få den udskrevet på anordnet stemplet papir og derefter køberen leveret til tryk hjemmel og adkomst. Det hele sker, uden at Niels selv behøver at vise sig på tinge.²⁸

I 1834 sidder han som 71-årig stadig som manden i huset. Seks ugifte sønner bor hjemme, sammen med den yngste 14-årige datter. Datteren Marie Kirstine er afsat og har foden under eget bord i den gård, som hendes mormor tidligere har ejet.

Niels dør som 73-årig "sømand og huusmand i Vesterø".

Den 13 september 1801 blev Niels Poul gift med **Ane Kirstine Nielsdatter Bach** i Vesterø kirke.

De havde følgende børn:

- i. Niels (1802-)
- ii. Anne Gai (1803-)
- iii. Peder Helm (1804-)
- iv. Bertel (1806-)
- v. Lars Bertel (1807-)
- vi. Claus Bertel (1808-)
- 5** vii. Marie Kirstine (1810-1874)
- viii. Niels John (1813-1873)
- ix. Claus Schou (1816-)
- x. Anne Kirstine (1820->1890)

11 Ane Kirstine Nielsdatter Bach. Født i 1783 i Vesterø, Læsø. Døbt den 23 november 1783 i Vesterø kirke. Ane Kirstine døde i Vesterø, Læsø den 15 marts 1868. Begravet den 21 marts 1868 i Vesterø kirke.

Anne Kirstine er ældste datter af Niels John Nielsen Lauschebach og Mette Marie Larsdatter Bach. Hun er døbt bare et par uger efter, at hendes forældre har giftet sig. Kun et par faddere er nævnt: Inger Otte Jacobsen og John Michelsen. Måske har præsten glemt at nedfælde de øvrige, for det kan næppe passe, at der kun er to, som ikke engang hører til den nærmeste familie – sidstnævnte er en fætter til barnets far.

Anne Kirstine har haft en lidt omtumlet barndom. Tre et halvt år gammel får hun en lillesøster, der bliver døbt Ane, og omtrent samtidig sker der det, at hendes far ikke vender tilbage fra en langfart. Moderen må altså selv klare tilværelsen for sig selv og sine småpiger, indtil der er gået så lang tid, at ægteskabet kan opløses, og hun kan gifte sig igen. Det sker i 1799, da Anne Kirstine er 16 år og klar til at forlade den hjemlige rede.

Hun får plads som tjenestepige hos Niels Poul Dam; her er hun i 1801, og hvis hun er ude efter hurtigst muligt at finde sig en ægtefælle, er det et heldigt sted, hun er havnet. For hans kone dør nemlig lidt senere samme år, og han har haft lejlighed til at se sin tjenestepige så meget an, at han gifter sig med hende. Der er ingen børn i det første ægteskab, og Anne Kirstine og Niels Poul kan begynde på en frisk med at bygge deres familie op.

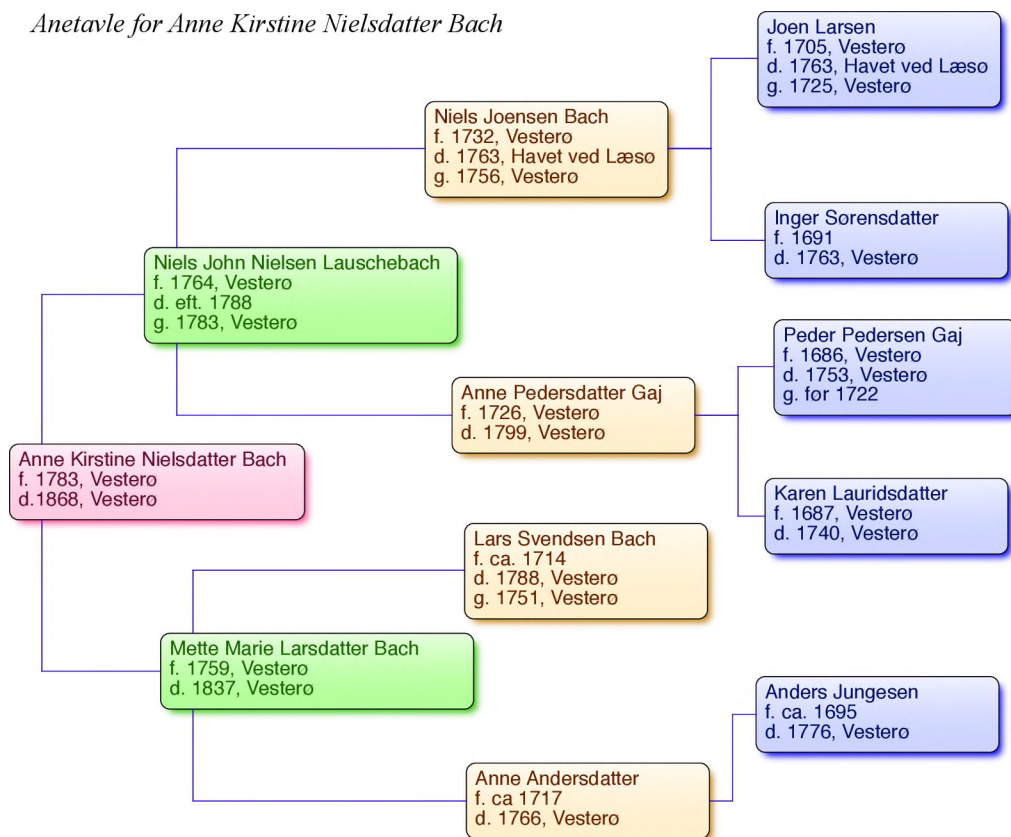
Ved Barnedaab

bruges altid uden Forskiel to Fruentimmer og tre Mandfolk-Faddere. Det Fruentimmer, som holder Barnet over Daaben, gaaer ikke først til Offer, men det andet Fruentimmer, som da bær Barnet, og dette er i Almindelighed ugift, hvorefter de tre Mandfolk-Faddere ligeledes ofre. Naar Barnets Moder holder sin Kirkegang, følger med hende en stor Deel Fruentimmer til Offers, hvilke Fruentimmer kommer alle paa engang ind i Kirken efter Kirkegangs-Konen, naar hun er indlyst. (Bing, s. 184)

Vesterø Kirke, hvor både Niels Poul og Anne Kirstine er døbt og begravet, ligesom rigtigt mange af deres forfædre blev det.

Anetavle for Anne Kirstine Nielsdatter Bach

Der kommer børn i rask følge, 10 bliver det til over en periode af 18 år. Syv drenge og tre piger kan de holde over dåben. Ved folketællingen 1834 bor syv børn stadig hjemme; sønnerne er naturligvis på søen og har deres faste tilholdssted i hjemmet, undtagen Niels John, som er døvstum og som handicappet bliver på landjorden. Den yngste datter, Anne Kirstine, på 14 er ikke moden til at forlade hjemmet, mens hendes lidt ældre søster Marie Kirstine har været i pleje hos sin mormor.

Anne Kirstine og hendes søster Anne har en arv efter deres far, som er blevet indsat i "Kongens kasse", indtil pigerne selv kan tage vare om den. I 1803 kommer der endnu en arvepart til, 11 rd. 2 mk. 4 2/3 sk., som Niels John arver fra en slægtning. Også denne arvepart kommer i de højere myndigheders forvaring. Der står de, indtil søster Anne, der netop er blevet enke, da hendes 29-årige mand drukner under fiskeri fra en jolle, finder ud af, at hun godt kan bruge pengene. Der skal søges på stemplet papir og skifteretten indblandes, det skal gå rigtigt til. Der bliver regnet på beløbet og lagt renter til, og det samlede beløb kommer op på 60 rd., som dog ikke går ubeskåret til søstrene. Der skal fratrækkes beløbet for det stemplede papir og skifteomkostninger, salær og faste beløb til kongens kasse og justitsfondet, så arven dykker til 53 rd. Som så bliver delt i to nøjagtig lige store dele. De to kvinder er tilstede i retten og underskriver dokumentet – Anne med påholden pen og Anne Kirstine med ført hånd.²⁹ Om man så skelner mellem to grader af manglende skrivekompetencer, eller skriveren bare har villet variere sit sprog er uafklaret.

Niels Poul dør 1837, og Anne Kirstine bliver boende på gården i uskiftet bo, hvad hun uden videre kan gøre, da der kun er fællesbørn i ægteskabet. Hun har sine børn til at hjælpe sig, indtil de selv stifter bo. I 1850 er der kun den yngste datter og den døvstumme søn tilbage, men tiden for generationsskifte nærmer sig. Den 28. januar 1851 er der fundet en løsning. Datteren, der deler navn med sin mor, har giftet sig med en ung fuldbefaren matros, Andreas Andreasen, og han køber stedet. Han er kun 23 år, så han må have en kurator med ved underskrivelsen af skødet. Anne Kirstine senior sikrer sig aftægt med husly, føde, klæder, varme, vask og opvartning, og hvis hun ikke er tilfreds med forholdene, betinger hun sig desuden ret til at flytte fra stedet. En ret, som hun nok ikke har benyttet sig af.

Prisen for gården er 465 rdl., og de penge har Andreas ikke. Han låner låner 250 rdl. af strandingskommisionær Smith og 100 rdl. af sin døvstumme svoger, Niels John³⁰. Det sidste lån er tænkt betalt tilbage, ved at Niels John får

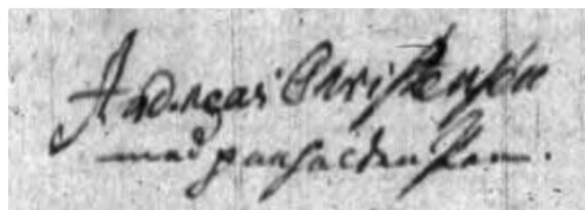
Detalje af Videnskabernes Selskabs kort over det nordligste Jylland med egnen omkring Frederikshavn (Fladstrand) med sognene Elling, Flade, Åsted og Mosbjerg

ophold hos Andreas og Anne Kirstine. Det ser dog ikke ud til at have fungeret så godt; ved folketællingerne bor den handicappede bror hos sin anden søster, Marie Kirstine. Det er lidt underligt at se, at selv om han har kunnet låne 100 rdl. ud, dør han ikke desto mindre som fattiglem 1873. Mor Anne Kirstine får omkring 20 år som aftægtskone og dør først som 85-årig i 1868.

12 Andreas Christensen. Født den 1 oktober 1780 i Nørtved, Elling sogn. Andreas døde i Vesterø, Læsø, den 16 marts 1847; han blev 66. Begravet den 22 marts 1847 i Vesterø kirke.

Andreas er født i Nørtved, Elling sogn, som søn af Christen Jensen og hustru Maren Nielsdatter. Faddere er Joh. Peder Worm, Niels Smed i Frøekjær, Anders Christensen i Nielstrup, Jens Engens og Thomas Jeppesens hustruer. Niels Smed er barnets morfar.

Andreas kommer vidt omkring. Omkring 1804 tjener han i Haslund, hvor han møder Margrethe Gravesdatter, som han gør gravid og gifter sig med. Ved Christens dåb nævnes det, at Andreas er "inderste" og at han er fra Nørtved i Elling sogn. Måske for at antyde, at han nok er på midlertidigt ophold i Haslund? Parret bliver først gift fire dage efter sønnens fødsel.

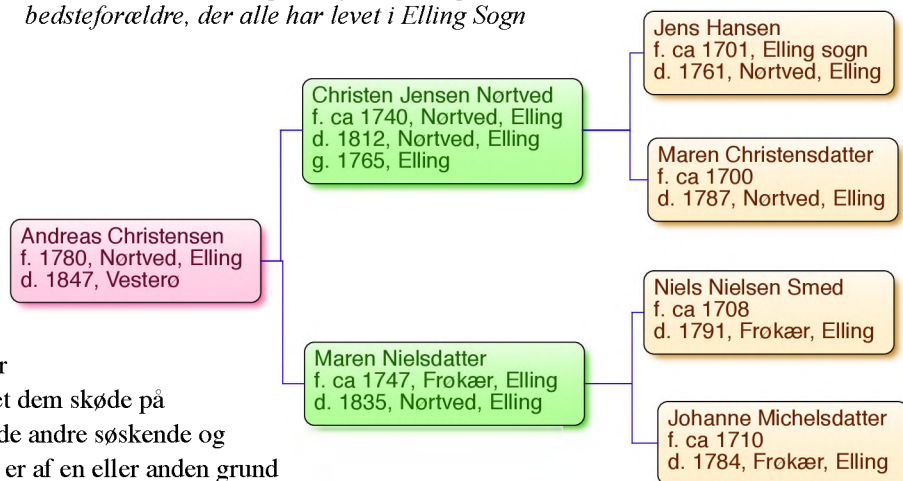

Andreas har underskrevet skiftebrevet efter faderen med "paaholden Pen".

Det er ikke i Haslund, Andreas og Margrethe finder deres

eksistensgrundlag. Halvandet år efter, da det næste barn kommer til verden, er Andreas med familien flyttet tilbage til hjemsoget Elling. I starten har de boet på hans fødegård Nørtved, hvor de får barn nr. 2, Graves, der bliver opkaldt efter morfar. Her bor de også, da Andreas' far dør i 1812. Der opstår uenighed om arven, hvor Andreas og hans bror Peter hævder, at faderen har givet dem skøde på fødegården, noget, som visse af de andre søskende og svogre er lodret uenige i. Skødet er af en eller anden grund ikke blevet udstedt, og de to brødre mangler bevis på ejendomsretten, og resultatet er, at Andreas må se sig om efter et andet sted.

Andreas Christensen og hans forældre og bedsteforældre, der alle har levet i Elling Sogn

I 1819, da den ældste søn konfirmeres, kan vi se, at hans far nu er gårdmand i Strandby. Det er han fortsat i 1834, hvor folketællingen præstenterer en status over husstanden: begge sønnerne er hjemme, den yngste, Graves, er endda gift, og både han og hans kone Christiane Jensdatter anføres som tjenestefolk. Husstanden tæller desuden Graves' toårige søn, der har fået navnet Andreas Christian. Graves dør allerede omkring 1835, og Christiane finder sig hurtigt en ny mand i gårdmand Jørgen Christensen. Datteren Maren er som ca. attenårig blevet gift med husmand og snedker i Strandby, Lars Chr. Christensen.

I 1836 bliver Andreas blevet enkemand og ender som aftægtsmand hos sin ældste søn Christen. Sammen med familien flytter han 1845 til Læsø. Og her dør han et par år efter ankomsten, 66 år gammel.

Navnet Ydegård, som siden hæftes på sønnen Christen, kommer ind i familien i denne generation, idet Andreas' yngre søster bliver gift med Christen Christensen Ydegård. Parret starter på hans fødegård, Ydegård, men mageskifter i 1824 til Nørtved. Om Andreas og Christen har haft nærmere tilknytning til Ydegård er usikkert, men man kunne ikke dengang påberåbe sig hævde på et navn; syntes man, at et navn passede én, var der ikke noget i vejen for, at man kunne tage det til sig.

Den 12 januar 1805 da Andreas var 24, blev han gift med **Margrethe Gravesdatter** i Haslund.

De havde følgende børn:

- 6 i. Christen (1805-1882)
- ii. Graves (1806-1835)
- iii. Maren¹⁴ (1811->1880)

13 Margrethe Gravesdatter. Født i 1771 i Tebbestrup, Haslund. Døbt den 4 august 1771 i Haslund kirke. Konfirmeret den 23 april 1786 i Haslund kirke. Margrethe døde i Strandby, Elling den 12 juli 1836. Begravet den 17 juli 1836 i Elling.

Margrete er fjerde barn af Gravers Michelsen og Maren Nielsdatter i Tebbestrup. Hun bæres til dåben af Mads Sparres datter af Randers, og fadderne er Peder Fisker, Poul Larsen af Tebbestrup, Poul Jensen og hustru af Randers; de sidste er barnets moster og hendes mand.

Margrethes far dør i 1786, da hun er 16 år gammel. Hendes mor forsøger at fortsætte fæstet af gården, men i 1801 har hun givet op og bor til leje, som "inderste" hos en gårdmand i Tebbestrup. Moderen kan selvfølgelig ikke forsørge de voksne børn, og i 1801 finder vi Margrethe i tjeneste hos en gårdmand i nabosognet Vorup. På et tidspunkt møder hun så den 9 år yngre Andreas, som hun slår sig sammen med og følger til Elling i Vendsyssel.

Den 17. juli 1836 begraves gårdmand Andreas Christensens hustru af Strandby, 68 år gammel.

14 Niels Jensen Tvilling. Født ca 1749. Niels døde i Strandby, Elling den 12 september 1840. Begravet den 18 september 1840 i Elling.

Niels er formentlig født i Elling, måske i Strandby, men kirkebogen rækker ikke så langt tilbage, at vi har dokumentation for det. Den 3. juni 1781 fortæller kirkebogen, at "gl. Jens Tvilling i Strandby" er blevet begravet, 69 år gammel. Denne herre kunne udmærket være Niels' far.

31 år gammel får han chancen for at få sit eget sted, idet enken Maren Pedersdatter har brug for en ny ægtefælle. Hendes mand Anders Hansen er død og har efterladt hende med to mindre børn. Fredag den 19. september 1783 bliver Niels og Maren gift, og han kan flytte ind på husmandsstedet.

Det er meget små kår, han gifter sig til. Ved skiftet efter manden får Maren overladt det "fattige stervbo" mod at forbinde sig til "på det nøjeste at efterkomme det hendes sal. mand meddelte fæstebrev og at opføde, efter hendes evne og pligt, de med ham avlede Børn, og efterhånden betale, hvad hun kan være skyldig." Det sidste kan det knibe med, da hun "desværre måtte beklage, at det var mere end Boen nu for tiden kunde udrede." I betragtning af boets meget fattige tilstand giver skifteforvalteren sit samtykke til aftalen.³¹

Det er et hus, ikke en gård, Niels rykker ind på; hvor meget jord, der hører til stedet, fremgår ikke, men er klart, at det næppe kan give en familie brød på bordet. Der må skaffes indtægter andre steder, og det gør Niels ved fiskeri i Kattegat.

I 1778 er han indkaldt som vidne i sagen om et stort anker, der er forsvundet fra stranden, hvor det er bjerget i land efter et skibsforlis. Sammen med bl.a. Christen Ydegaard den yngre og Christen Himmerig er han med til bakke op bag sognefoged Christen Jensen, der ellers er ved at komme i klemme.³² (Se mere under Christen Jensen Nørtved, ane nr. 24).

Maren er 44 år ved vielsen, og der kommer ingen børn i det nye ægteskab, men juli 1792 får hendes datter Maren Andersdatter en datter, Johanne, med en mand fra Skagen, som hun ikke bliver gift med. Mor og datter kan næppe klare sig selv, de bliver boende hjemme, og det samme gør hendes storebror. I 1801 består husstanden altså af Niels Tvilling og Maren samt hendes to voksne børn på henholdsvis 28 og 26 år og den 9-årige datterdatter. Forsørgeren Niels er fortsat husmand og fisker, og vi må formode, at stedbørnene har givet deres nap med.

Marens sidste år bliver besværlige; da hun begraves som 70-årig i april 1809, noterer præsten, at hun nogle år tidligere er blevet blind og desuden har mistet "forstandens brug". Måske er der ikke noget at sige til, at Niels er ret hurtig til at finde en ny yngre kone? Efter et halvt års tid gifter han sig med Inger, og med hende får han i hvert fald to børn.

Til trods for at Inger er 26 år yngre, dør hun før ham. Han lever halvandet år som enkemand og viser sig som en livskraftig gammel mand; så sent som ved folketællingen 1834 kan vi læse, at han 82 år gammel klarer sig som "husmand, der lever af fiskeri". Hjemme hos forældrene bor stadig de to børn, senere samme år forlader datteren Maren Cathrine reden, og Niels optræder som forlover, da hun bliver gift med Christen Ydegaard, der er sønnesøn af sognefogeden, som Niels 56 år tidligere støttede i retten.

Kort efter gifter også sønnen sig og overtager huset. Niels kommer i aftægt og kan følge tre børnebørns ankomst, inden han i den høje alder af 91 år må tage afsked med verden.

Den 22 november 1809 blev Niels gift med **Inger Nielsdatter** i Elling kirke.

De havde følgende børn:

	i.	Jens Christian (1810-)
7	ii.	Maren Cathrine (1813-1885)

15 Inger Nielsdatter: Født i 1778 i Strandby, Elling, Hjørring. Døbt den 19 juli 1778 i Elling kirke. Inger døde i Strandby, Elling den 22 februar 1839. Begravet den 3 marts 1839 i Elling.

Inger bliver døbt som et "Ægtebarn af Strandbye". Far er Niels Christensen, mors navn nævnes ikke, men vi ved fra andre kilder, at hun hedder Karen Christensdatter. Fadderne er Jens på Engen, Christen Ydegård (senere svigerfar til Ingers bror), Christen Christensen, ladefoged på Bannerslund, Ole Christensens hustru i Tolshauge og Jenses hustru på Rimmen.

I 1798 dør Ingers far uden at efterlade nogen arv til sine børn. 1801 kan vi ved folketællingen se, at hun har forladt den hjemlige rede og tjener i Fuglsang i Åsted Sogn, som hendes mormor stammer fra. Hun er i huset hos en Peder Christensen. Hvor længe hun bliver her, og hvor hun ellers har opholdt sig indtil 11. november 1809, hvor hun bliver gift, vides ikke.

FEMTE GENERATION

Tipoldeforældre

16 Jens Olesen Mortensen. Født i 1731 i Flade. Døbt i juli 1731 i Flade kirke, Flade. Jens døde i Ø. Flade, Flade i november 1797. Begravet den 5 november 1797 i Flade kirke, Flade.

Jens døbes i juli måned 1731 i Flade Kirke. Forældrene er Ole Christensen Smed og Maren Jensdatter. Datoen er desværre revet ud af den ret medtagne kirkebog, men fadderne kan tydeligt læses: Jens Mortensens hustru Kirsten, barnets mormor, og Maren Christensdatter, Anders Mortensen, Ole Mortensen og Palle Christensen.

Jens er gårdbeboer i Flade by. Ved de fire børns dåb har han tilnavnet Olesen, men i ved forældrenes død i 1763 og senere igen, i 1773, da sønnen Jens begravnes, kaldes han "Olesen Mortensen", og ved folketællingen i 1787 er han opført under navnet "Jens Mortensen", og det samme gælder, da han selv begravnes. Der kan ikke herske tvivl om, at det er hans morfars navn, der hænger ved, og det er da også ham, han er opkaldt efter.

Han er fæster af en gård under godset Knivholt; af en jordebog fra 1793 fremgår det, at gården står for et hartkorn på 1 td. 6 skp. og i landgile skal svares 2 rd. samt en halv gås og en høne. At dømme efter skiftet efter ham lever man under små kår på stedet. I stuen har man haft et gammelt bord, to faste bænke og et par stole. I en fyrrekiste med nøgle og lås opbevarer Jens sit gangtøj, der består af en blå kjole, et par vadmelstrøjer, to par bukser og do. hoser. Endelig er der to skjorter, en hat og en skindhue. Ingen af delene er gamle, hvilket trods alt er ret bemærkelsesværdigt. Familien har tilsyneladende sovet i en enkelt seng med brandgult omhæng, og i køkkenet er der absolut ingen luksusgenstande. Besætningen består af to heste, en ko og tre får.

Børnene bliver ikke hængende længe i hjemmet. I 1787 består husstanden ud over Jens og Anne Cathrine af sønnen Ole på 20 år, der bor hjemme og er udset til at følge efter på gården. Yngstesønnen tjener ude på dette tidspunkt. Datteren Anne Margrethe bliver gift med en borger i Sæby; så heldig er den ældste datter Maren ikke – hun tjener i 1784 i Åsted Sogn og bliver her gravid, uden at barnefaderen har planer om ægteskab. Hun søger tilbage til hjemmet og i juni 1785 får hun sin uægte søn, der bliver kaldt Niels Andersen. Hun efterlader barnet hos bedsteforældrene, hvor vi finder ham ved folketællingen 1787 som "datter-søn og uægte". Ingen tvivl om at prædikaten uægte har fået lov til at klæbe ved drengen. Maren selv må sørge for sit udkomme og tjener ved faderens død i Aalborg.

Jens dør som 68-årig, og man kommer rimeligt nemt om ved skifteforretningen. Der blev registreret og vurderet, men enten er der vitterligt meget lidt indbo eller også har man sprunget noget af det måske mindre værdifulde over. Sammentalt er der værdier for sølle 61 rd. 2 mk. 5 sk. Jens har ikke været god til at få betalt sine kongelige skatter og landgilde, her er restancer på henholdsvis 16 og 6 rdl., men den største gældspost udgøres af det, de to sønner har til gode i løn, 48 og 20 rdl. Det har ikke været almindeligt at betale lønnen årligt, for slet ikke at tale om månedligt.

Manden skal begravnes, og denne post optræder også som en udgift i regnskabet. Vi kan her se, hvad der på den tid skal betales for en sømmelig begravelse. Enken anmelder udgifter til: "Begravelsesomkostninger til Præst, Degn, Graver og Klokkens Ringning, ligkiste, Liigklæder m.m.", der løber op i 12 rdl. Og det samme beløb skal trækkes en gang til, for hun har lov til at tænke på sin egen begravelse¹⁴⁹. Til gengæld tager skifteforvalteren sig mærkeligt nok ikke betalt for skiftet, noget, som man normalt aldrig oplever. Skifteomkostningerne har gerne allerøverste prioritet, når diverse udgifter skal udredes.

Den 16 november 1760 blev Jens gift med **Anne Cathrine Laursdatter** i Flade kirke.

De havde følgende børn:

- i. Maren³³ (1762-)

- ii. Jens (1763-1773)
- iii. Anne Margrethe (1766-1828)
- iv. Ole (1768-)
- 8 v. Christen (1770-1847)

17 Anne Cathrine Laursdatter. Født ca 1726. Døbt i 1807. Anne Cathrine døde i Ø. Flade, Flade i 1807. Begravet den 11 august 1807 i Flade.

Der er ikke noget sikkert bud på Anne Cathrines dåb og forældre, og vi ved ikke, om hun er født i Flade, selv om trolovelse og bryllup holdes her.

Anne Cathrine er på sine ældre år i aftægt hos sin søn Ole. Ved siden af nyder hun "almisse fra Mønboes legatium", som det berettes ved folketællingen i 1801. Commerceråd Christen Jensen Mønboe, der begravnes 11. januar 1770 i Flade, 72 år gammel³⁴, har været ejer af Knivholt gods fra 1753, og 1756 opretter han et legat til fordel for de fattige på Knivholt Gods i Åsted og Flade Sogne. Legatet er på 4.000 rd. og bliver senere forøget med yderligere 1.000 rd. Følgelig er det ved flere dødsfald i sognene noteret i kirkebogen, at vedkommende nød almisse fra legatet.

Ved begravelsen skriver præsten i kirkebogen: august. d. 11: Ane Chathrine Laurs Datter i Flade Bye gl: 85 Aar.

18 Alexander Nielsen. Født efter 1710 i Vogn, Mosbjerg.

Alexander er født i Vogn i Mosbjerg Sogn. Han er født, før kirkebøgerne er bevaret i sognet, men vi ved fra skiftet efter hans far, at den er god nok: han er formentlig yngste eller næst yngste (det er ham, der nævnes sidst af fire sønner) søn af Niels Jensen og Christence Pedersdatter på Storgård. Hvorfra inspirationen til det på den tid og det sted ret sjældne navn stammer, vides indtil videre ikke.

Der er ikke bevaret nogen fæsteprotokol eller jordebøger for Nørre Elkjær gods, som fødegården hører under, men vi kan i ovennævnte skifte se, at Alexander og den næstældste bror Jens har overtaget fæstet af gården. Der er i 1746, hvor skiftet foregår, en del reparationer at udføre på bygningerne, og dem må de to brødre sørge for at få foretaget. Til trods for at det er en stor gård med en pæn besætning, syv heste og to føl samt syv køer og nogle stude og ungdreuer, er der ikke meget at slå til søren med. Desuden bor søn nr. tre, Christen, stadig på gården. Han har formentlig ikke kunnet finde en gård, han kan få i fæste, og der må udredes nogle penge til ham i forbindelse med skiftet. Hvad denne sag nærmere går ud på, er ikke helt klart, da en stor plet i skifteprotokollen sørger for, at skriften ikke lader sig tyde.

Alexander er gift to gange. Hans først brud er Maren Nielsdatter fra Vogn, men der går mærkeligt nok en del år år, fra han er blevet fæster og altså i stand til at forsørge en familie, til han rent faktisk bliver trolovet. Med Maren får han ni børn.

Vi må forestille os, at det er lidt af en storfamilie, Alexander og Maren har levet i. Han og Jens har delt gården, men har formentlig hver deres bolig. Hos Jens har så broderen Christen boet, også efter at han bliver gift og får en datter, der bliver døbt i januar 1754. Ulykkeligvis dør Christen kun en måned efter barnedåben. Da han ikke har haft et fæste at gøre med, er der grænser for, hvad han har kunnet efterlade sig, men alligevel skal der skiftes. Her optræder Alexander som formynder for den lille Dorethe. Det bliver bestemt, at ejendelene skal sælges på auktion, og her ser vi, at såvel enken som brødrene Jens og Alexander samt godsejeren og andre mænd fra egnen, byder ind på effekterne, der omfatter en del tøj, nogle redskaber, en salmebog - som enken køber - og tre stude samt et lam. I betragtning af hvor sølle, det tilsyneladende har stået til på Storgården ved skiftet efter far Niels, er Christens garderobe faktisk ganske fin. Der er en blå kjortel med vest, begge dele vurderet til 1 rd. 1 mk., flere gode skjorter og bukser og en hat. Udgifter og gæld er der ikke meget af, så der bliver et overskud på 20 rd. til deling mellem mor og

datter. Det har nok spillet ind, at Christen ikke er fæster – det er aldrig i godsejerens interesse at lade værdier gå ud fra gården til arvingerne, derfor sørges der snedigt for, at der aldrig er et større overskud at dele af!
Af auktionslisten, hvor køberne er opført, fremgår det, at Alexander i daglig tale går under navnet Sander.

Maren dør kun 39 år gammel, og naturligt nok må Alexander se sig om efter en ny kone. Den udvalgte bliver Maren Jensdatter, og trolovelsen står 13. januar 1775 i Mosbjerg Kirke. Forlover ved begivenheden er hans bror Jens Storgård samt en Søren Olesen.

Det sidste vi reelt hører til Alexander, er hans medvirken ved skiftet efter hans søster Karen. Hun er gift med Peder Laursen på Overgaard i Vogn. De to, som ikke har fået børn sammen, har det åbenbart ikke for godt med hinanden, så på sine ældre dage flytter hun hjemmefra og indlogerer sig hos en Søren Pedersen Abildgaard, godt nok stadig i Vogn. Her dør hun den 21. marts 1776, og da der ikke er børn, der skal arve, deles den eventuelle arv mellem enkemanden og afdødes søskende. Alexander og hans bror Jens tropper op, på egne vegne samt på deres anden søster Elisabeth og to afdødes brøders børns vegne. Det eneste Karen har efterladt sig, er en rimelig pæn garderobe, lidt sengetøj og en kiste og et skrin. Det er ikke store værdier, men arvingerne er enige om at sætte det på auktion, så de indkomne penge kan betale hendes begravelse.

Det bifaldes af skifteretten, der holdes auktion, og den 16. december kan enkemanden og de to brødre Jens og Alexander mødes igen for at få afsluttet skiftet. Auktionen har indbragt lidt mere end forventet, men det hjælper fedt, for det viser sig, at enkemanden, der har overladt sin fæstegård til en yngre mand, har nogle restancer i form af ikke-betalte skatter og landgilde. Det drejer sig om et par år, men ikke desto mindre løber det op i hele 25 rdl. Det hele anføres i skiftetbrevet og opgørelsen giver et godt indblik i, hvad små mennesker dengang blev belemret med af skatter og afgifter. Der skal svares skat af antallet af personer i husstanden – det er gået fra fire til tre, måske fordi husmoder er draget hjemmefra – og en matrikelskat af hartkornet. Desuden er der en saltskat i oktober termin og vej- og tugthuspenge. Endelig skal der punges folkeskat ud for en dreng og en pige, tjenestefolk på gården. Og så er der lige en kornskat på 6 rdl. Ikke småpenge at udrede af en formentlig beskeden indkomst.

Efterfølgeren på gården betaler noget, men resten må enkemanden love at udrede. Der bliver altså intet til arvingerne. Det må Jens og Alexander skrive under på, og de nøjes begge med initialer – så langt er de kommet med skrivekunsten. I skiftet får Jens konsekvent påhæftet Storgaard, mens vi om Alexander blot hører, at han hører hjemme i Vogn³⁵.

Men i løbet af de næste 11 år er der sket store omvæltninger i familiens liv. Hvad der sker, gemmer sig indtil videre i tågerne. Måske er Alexander død, men hans begravelse er ikke indført i kirkebogen, ej heller hans kones. Med det specielle fornavn burde det være let at finde ham i folketællingen 1787, men nej – i ingen sogne dukker han op.

Vogn er i 1787 en landsby med 14 familier, og her er intet spor af hverken Alexander eller hans børn. Familien er splittet op, og medlemmer af den kan findes i flere forskellige andre sogne. Datteren Maren er gift i Elling Sogn og hos hende tjener den yngste søster, Else. Christence er i huset i Åsted Sogn. Sønnen Niels er på dette tidspunkt tjenestekarl hos en bådskipper og boelsmand i Byrum på Læsø, og han bliver hængende her og slår sig senere ned som matros og jordbruger i Byrum. Senere kommer også Christence og Else til øen.

Måske er Alexander død på Læsø, men indtil videre er det ikke lykkedes at finde hans begravelse.

Den 4 februar 1753 blev Alexander gift med **Maren Nielsdatter** i Mosbjerg Kirke.

De havde følgende børn:

- i. Christen (1753-)
- ii. Niels (1754-1829)

	iii.	Maren (1756-1837)
	iv.	Christense (1758-)
	v.	Søren (1760-)
	vi.	Søren (1763-)
	vii.	Christence (1765-1836)
	viii.	Else (1767-1767)
9	ix.	Else (1769-1847)

19 Maren Nielsdatter. Født i 1734 i Vogn, Mosbjerg. Maren døde i Vogn, Mosbjerg i 1773. Begravet den 8 februar 1773 i Mosbjerg kirke.

Maren begravnes den 8. februar 1773, kun 39 år gammel. Samme dag begravnes 4 andre fra sognet, heraf de tre yngre mennesker, så der har formentlig været en alvorlig, smitsom sygdom i omløb.

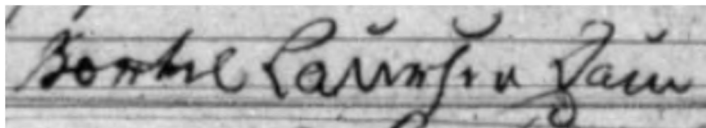
Maren skulle efter alderen at regne være født omkring 1734 – måske i Vogn, hvor hun bor på vielsestidspunktet. Der er dog ingen Maren Nielsdatter indført i kirkebogen i denne periode.

I ægteskabet med Alexander får hun ni børn. De to midterste, Christence og Søren, dør formentlig som spæde, da der senere kommer andre børn, der får deres navne, men deres begravelser er ikke indført i kirkebogen, der i det hele taget ikke ser ud til at bekymre sig meget om småbørns død. Det næst yngste barn, Else, er dog noteret, da hun dør kun 14 dage gammel. To år senere får Maren endnu en datter, som kan videreføre navnet. Hvad der bliver af den ældste søn, Christen, og Søren nr. 2 er usikkert.

Maren efterlader sig i hvert fald to småpiger og de to voksne børn, Niels og Maren.

20 Berthel Larsen Dam. Født i 1723 i Vesterø, Læsø. Døbt den 31 oktober 1723 i Vesterø kirke. Berthel døde i Vesterø, Læsø i 1796. Begravet den 2 november 1796 i Vesterø kirke.

Berthel er født i oktober 1723, et par måneder efter hans forældre, Lars Berthelsen og Margrethe Jørgensdatter Dams, troløvelse. Hans dåb er indført i kirkebogen, men der er ikke anført faddere. Hans far glider tidligt ud af billedet, og moderen gifter sig igen. Da der ikke er meget mere held ved det næste ægteskab – manden dør efter et år – vokser drengen op hos en enlig mor og så vidt vides uden søskende.

22 år gammel bliver han gift med Karen Larsdatter Dam. Der må kgl. bevilling til, for brudeparret er til begge sider beslægtet med hinanden i tredje led – de er grandfætter og -kusine. Bevillingen bliver underskrevet på Christiansborg den 11. juni 1745 og lyder:

“Bevilger og tillader, at Berthel Lauridsen Dam og Karen Lauridsdatter, bønderfolk af Vester sogn på Vort land Læsø, må udi ægteskab sammenkomme, uanset at de hinanden i 3die lige led skal være beslægtede.”³⁶ Det er ikke afklaret, hvordan slægtskabet hænger sammen.

De to lever med hinanden gennem godt 15 år, og de klarer sig fint, Berthel er fisker og Karen passer gården og bedriften derhjemme. Han har sammen med Hans Nielsen Ørne en stor båd, der med alt sit tilbehør bliver vurderet til 20 rdl. Den har været helt pænt udstyret. Gården, de ejer, ligger i Vesterøs 4. lægd med et hartkorn på på 5 skp. 1 fdk. 2 1/2 album; i sin beskrivelse af Læsø anno 1803 fortæller Lars Bing, at den er en “en temmelig god Avlsgaard og vel bebygget”.³⁷ Det er jo godt nok nogle år efter Berthels tid på stedet, men han har sikkert gjort sit til det. Der sker nemlig noget, mens han sidder på gården.

Han har en vejrmølle ved gården, umatrikuleret siges det i skiftet efter hans kone i 1761, så formentlig har den kun været til privat brug. Til gengæld ser det ud til, at han har drevet anden virksomhed på stedet. I et udhus findes større lagre af fisk, stokfisk (fisk, der er hængt op på en stang og tørret uden saltning), sild og laks, som Berthel må have solgt af. Der er også en del tov og "to udenrigs kister med glas". I en stor kiste gemmer sig en del lærred, bestemt også mere end til familiens eget brug, og der er nogle nøgler blågarn, kartet uld og et antal kranse heglet hør. Endelig er det klart, at de har haft produktion af brændevin; blandt bohavet findes en stor og temmelig kostbar brændevinskedel med piber, låg og hat (vurderet til 6 rdl.), og i kælderen er der tre brændevinsankre. I resten af landet er det på det strengeste forbudt at brænde i hjemmene, men på Læsø gælder særlige regler. I følge en allernådigst resolution af 28. marts 1738 er Læsø lands indvånere bevilget frihed til at brænde brændevin til eget brug. De må dog under ingen omstændigheder sælge dråberne, og de skal strikte overholde "Sabbat-forordningen og andre om utilladelig Kroehold udgangne Forordninger." Den særlige tilladelse får de, fordi der er en lang og besværlig vej til den nærmeste købstad Sæby og ingen købmænd på øen. (Bing: Beskrivelse, s. 233)

Karen føder syv børn, og det ottende koster hende livet, som præsten noterer i kirkebogen under begravede 1761: Den 3. januar, Karen Larsdatter Dam, Berthel Dams Hustrue, gl. 38 Aar, død med sit ottende barn, som hun ikke kunde føde, fordi det ikke var vendt ret for Fødselens Sted. Heller ikke barnet overlever. Nu skal der skiftes. Skifteforvalteren med to vittigheds mænd møder op i dødsboet, straks dødsfaldet er anmeldt. Boet skal nemlig registreres, så man ikke risikerer, at der forsvinder noget, inden det hele er gjort op. Man går i gang med at skrive ned, hvad der er af ting og sager i huset, og det går fint nok i dagligstuen, men da gruppen når til kælderen, må den give op. Man forseglar to kister og tæller op på lageret af fisk og konstaterer ellers, at man "forefandt en deel af allehaande Sager udi samme Værelse, som var næsten umuelig at opskrive for denne Gang." Berthel lover at passe godt på tingene – og så mødes vi ellers om 30 dage til skiftet. Inden da bliver begivenheden slået op på kirkegårdene i Vesterø og Byrum, så alle credi- og debitorer kan møde op, og desuden indkaldes Karens far, Lars Madsen, som tilsynsværge for for de seks børn, der er mellem 14 og tre år gamle.

Skiftet giver indtryk af en familie, der har haft, hvad de har brug for og lidt til. Der er gedigne møbler og en bilæggerovn i hver af de to stuer. Intet guld eller sølv, men som noget sjældent har de et stueur. To dusin hollandske tallerkener og et halvt dusin tin-do. Og så altså sengetøjet og køkkengrejet og brændevinsudstyret. For en gangs skyld er der også rede penge, 73 rdl., som bliver registreret retmæssigt – tit er det nok ellers sådan, at folk sørger for at stikke eventuelle mønter til side.

Er der ikke sølvskeer i skufferne, så er der til gengæld sølvknapper i afdødes tøj. Her er en del af familiens formue tydeligvis placeret. Blandt den salig kones gangklæder finder vi hele fem livstykker i forskellige stoffer, men alle forsynet med 15-16 sølvknapper, der efter sædvanlig procedure bliver vejjet og værdisat efter vægten. Talt sammen kommer vurderingen et godt stykke over 10 rdl. Desuden har Karen haft ca. 10 skørter og en del trøjer og forklæder. En sort plydestrøje og det bedste skørt har hun inden sin død givet til sin ældste datter, Karen Margrete på 12 år, med påbud om, at hun skal passe godt på sine yngre søskende.

Når man har penge mellem hænderne, bruger man dem til at låne ud til betrængte medborgere. Sådan er det også hos Berthel, der i 1761 har en skyldnerliste

På Læsø Museum kan ses et stort udvalg af sølvknapper.

Fruentimmernes Dragt

paa Høitidsdage eller andre Høitideligheder, saasom ved Bryllupper og Fadderskab, er: en Fløiels eller Damaskes Hue, knyttet under Hagen med et Silkebaand, derover et fint Netteldugs Klæde, som skiuler Nakken, bunden oven paa Hovedet med to opstaaende Flipper, en sort Fløiels eller Plydses Trøie med runde Opslag for Ærmerne og foran Sølvfilegrans Knapper eller Hager, og derover 2 á 3 meget store Knapper, kaldet Braaser, paa hver Side, deels af Guld, deels Sølv forgyldt og deels blot Sølv. Naar denne Trøie er tilknapet, have de et Sølvbelte om Livet, at sige de givte Fruentimmere, besat med mange forgyldte Bukler og Zirater, men er den aaben, have de derunder et Livstykke af Damask eller andet Silketøi, med Filegrans Sølvknapper og udarbejdede Sølvhægter, hvori førnævnte Sølvkiæde er hæftet, item en Guld- eller Sølvknap i Kraven under Halsen, et brunt Klædes og tildeels Blatter eller grønt, andre sort Stoffes ja nu tildeels couleuret Silkeskiørt, som er lagt i mange dybe Folder bagenfor paa Hofterne, og ei længer, end at jo Skoene fuldkommen kan sees; item et couleuret Damaskes Forklæde, kantet med brede Silkebaand, Guld- eller Sølvkniplinger, og en couleuret Silkebaandsløife paa hver Side, samt hvide Strømper og Skoe med Sølvspender paa Benene, og et couleuret Silketørklæde knyttet om Halsen. Brudekonen, Kirkegangs-Konen, og den Kone, som bær Barnet over Daaben, have istæden for førnævnte Flipper, to bag Nakken, to ned over Skuldrene hængende Hængler af fiin Netteldugs, som ere hæftede bag paa Hovedet. Men paa de almindelige Søndage, eller naar Fruentimmerne gaae et eller andet Sted hen, have de en blaae, nogle enkelte grøn Klædes Trøie kantet med Silkebaand af samme Couleur, dog noget lysere end Trøien: andre igien Sirzes eller Kattuns Trøie med lange Ærmer, kantet for Ærmerne med Silkebaand, og desuden to Silkebaandssløifer foran, et Livstykke af Kramtøi, begge Dele med Sølvknapper og Sølvhægter, og couleurede Filtes Skiorter. Saa have de tillige et fiint Lærredsklæde, kaldet Hei- eller Hækkklæde for Munden, som knyttes bag i Nakken, hvilket tages af, naar de komme til Kirken, og indvikles i et Silke- eller smukt Flors-Tørklæde, som bæres i Haanden. Deres Vanter ere deels af Bomuld og deels af Skind, meget fine og smukke. Naar de gaae hiemme i Huset eller arbeide i Marken, bruge de simplere Klæder: Skiorterne meest af Skind eller grov Fildt, som kaldes Rokker, og Trøier, deels af Skind og deels af grovt Klæde: nogle bruge røde eller hvide strikkede Trøier, et Hvidt grovt Klæde af hiemvirket Lærred om Hovedet, som tillige skiuler Næsen og Hagen: det er derfor ei muligt, at kiende et Fruentimmer, med mindre Mund- eller Hækkklædet trækkes ned, hvilket de altid gjøre, naar de hilser eller taler til en Fremmed. Fruentimmerne gaae ualmindelig smukt og hurtig, sætte Benene i velpassende Stilling, og holde den hele Krop ordentlig og lige. De Unge, og især de som synes vel om sig selv, thi Ambition hersker ligesaavel hos Fruentimmerne som Mandfolkene, udmærker sig i Særdeleshed ved at krumme Hænderne fra Albuen, og sagtelig røre den frem og tilbage i deres Gang, samt vende med Hofterne ved hvert Skridt. (Bing, s. 190-192)

på ni personer, der har lånt beløb mellem 99 og 5 rdl. På de største beløb er der udstedt obligationer, og de er udskrevet inden for de seneste år, 1759-60. Tæller vi alle disse lån sammen, når vi op på over 425 rdl. – et næsten svimlende beløb for den tid. Der er dog også lidt gæld i boet, Berthel har lånt ca. 90 rdl. hos forskellige personer, bl.a. flere i Aalborg, og desuden skal han have fratrukket beløbet, der er brugt på konens begravelse, som loven siger. Hun er kommet absolut standsmæssigt i jorden – hele 14 rdl. har begravelsen kostet.

Der er 750 rdl. til deling mellem Berthel og børnene. Han får selv halvdelen, mens drengene får hver 83 rdl. og pigerne 41 rdl.³⁸ Det er store summer, der skal trækkes ud, når børnene bliver myndige, og måske har det været skæbnesvangert for Berthel.

Et par måneder efter Karens død gifter han sig med Kirsten Sørensdatter Bouet fra Byrum. Der kommer flere børn til, hele ni bliver det til, og de fleste er livskraftige og bliver voksne.

Læsø er en ø, der ikke er forsynet med naturligt forsvar udadtil, og i krigstider er det sket, at små fartøjer har lagt til, og folk udefra er gået i land og har begået røverier. Det vil Læsøboerne med birkedommeren og landfogeden i spidsen gøre noget ved, og der bliver udnævnt en direktion, som ud over de to myndigheds personer består af fire indbyggere. De anskaffer sig 10 kanoner, som skal stilles op ved "de steder, hvor landgang kan befrygtes", og der skal udnævnes "tvende stykmestere ... samt fire dygtige constabler, lavetmager og smed, som skal dependere af directionens ordre." Endelig skriver de et brev til hans Kgl. Majestæt: "thi er vores

Om Øens Handel og Privilegier

Efter Høi-Kongelig allernaadigst Reskript af 23 Junii 1740, er det samtlige Beboere, som have Ævne dertil, tilladt at indkiøbe fra nærmeste Kiøbstad. Salt, Humle, Sæbe, Tiere, Beeg, Jern, Tobak og andre deslige Ting, som til daglig Brug behøves, og samme igien at udsælge til de trængende Beboere i smaae Qvantiteter, under Birkedommerens Opsyn efter Loven og Politie-Forordningen, saasom i Henseende til falske og uduelige Vahre, falsk Maal eller Vægt, og ubillig Profit. (Bing, s. 195)

allerunderdanigste bøn og begiering, det deres Kongelige Majestæt allernaadigst ville behage at confirmere vores forestaaende foranstaltning og indretning paa det vedkommende kan holdes under Subordination af Directionen til denne ordres vedbørlige efterlevelse." Brevet er dateret den 31. marts 1762 og blandt de fem underskrivere finder vi Berthel Larsen Dam og Claus Gaj (bror til Peder Gaj, ane nr. 90). Formuleringen af teksten skyldes dog nok birkedommeren. Majestæten svarer den 25. august samme år, at "den proponerede Directions Udnævnelse herudi alt allernaadigst vil have confirmeret og stadfæstet. Hvorefter alle og enhver Vedkommende sig allerunderdanigst haver at rette."³⁹

Hvad der sker for Berthel og Kirsten i løbet af deres 34 år sammen, er ikke helt afklaret, men i hvert fald må han punge ud med arven til børnene fra første ægteskab. I skøde- og panteprotokollen kan vi se, at det fra ca 1770 begynder at gå den forkerte vej. I marts 1769 ser Berthel sig nødsaget til at låne 69 rdl. af "ærlig og velagte skipper Christen Jensen Graven" mod at give kreditor første prioritetsret i hans ejendom⁴⁰. Tre år senere er Berthel dog ikke ringere stillet, end at han kan optræde som långiver. Det er Mads Laursen Louskebach, som har brug for en forstrækning på 80 rdl. og får den hos "ærlig, agtbar og velfornemme dannemand Bertel Laursen Dam." Dette pantebrev sælger Berthel senere videre til Jens Kromand, formentlig for at skaffe lidt penge ad den vej.⁴¹

For han er stadig i bekneb for penge. Den 21. maj 1774 er han igen på tinge for at få klaret formaliteterne omkring et nyt lån. Denne gang på 99 rd. 4 mk., og det er Jens Nielsen Langstræde i Byrum, der kan træde til og få pant i den halve del af Berthels påboende gård med husbygninger og jord. Birkedommeren, der holder opsyn med panteprotokollen opdager, at skipper Graven faktisk allerede har pant i ejendommen; lånet fra ham i 1769 er altså ikke tilbagebetalt, og at der således er tale om 2. prioritet til den nye kreditor bliver påtalt og indført i protokollen.⁴² Samme år må Berthel gribe til at sælge ud at sine ejendomme for at klare skærene. Han har et lille hus i syv bindingsværksfag og med lidt jord i Vesterø Sogn, og det sælger han den 7. november 1774 for 60 rdl. Aftalen underskrives på birketinget, og blandt tinghørerne ved denne lejlighed er Søren Sørensen Bouet, Berthels svigerfar.⁴³

Salget løser ikke problemerne på sigt, og den 24. marts 1774 må Berthel igen opsøge Christen Graven for at få et nyt lån. Det kan skipperen levere, og 100 rdl. bliver overrakt Berthel, igen mod at han pantsætter halvdelen af sin gård og ejendom." Af alle dokumenterne undervejs kan vi se, at han har underskrevet egenhændigt med sit fulde navn. Berthel har været i stand til at skrive.⁴⁴

Lånet forslår ikke, og tirsdagen efter pinsehelligdagene, den 20. maj, sælger Berthel endnu en ejendom, af hartkorn 3 skp. 1 fd. 1/2 album med påstående ind- og udhuse. Køberen er Jens Kromand, der betaler 120 rdl. for stedet.⁴⁵

Men allerede halvandet år efter er den gal igen. Endnu et lån må optages "til mine højnødvendige udgifter". Denne gang er det Claus Gay fra Byrum, der kan træde til med 124 rdl. Pantet udspecificeres nøje: det gælder "1/2 Parten af mit paaboende Sted og Ejendom, bestaaende af 21 [fag] Ind- og udhuse med tilliggende Jordsmon ansat i nye Matricul af Hartkorn 3 Skp. 1 Fk. 15/8 alb: samt 2de Jern Kakkellovne." Birkefogeden bemærker, at godset forhen er pantsat to gange til Jens Graven, og det får kreditoren så til efterretning.⁴⁶

1781 må der igen skaffes penge, og det er nok blevet lidt vanskeligt at låne, men heldigvis er der jord at sælge. Berthel afhænder et stykke jord, ansat til hartkorn 2 skp. 2 fd. 1 alb., til to mænd og får 63 rd. 2 mk. i den slunkne kasse.⁴⁷

En af døtrene fra det første ægteskab, Karen, er blevet gift med Jens Nielsen Gaarn i Byrum, og han er i 1786 så nervøs for sin kones arv efter sin mor og en klat fra morfar, at han kræver pant på dem. Det drejer sig om i alt 44 rd. 4 mk. 17/18 skilling, og den 2. december må Berthel på birketinget udstede en obligation til "min kiære Svigersøn". At det så bliver pant af tredje prioritet, efter Graven (der nu har fået det første lån tilbagebetalt) og Claus Gay er der ligesom ikke noget at gøre ved.⁴⁸

Ved folketællingen 1787 bor familien stadig på gården i 4. lægd. Berthel er bådskipper og boelsmand, og undtagen den ældste søn Søren, bor alle børnene fra sidste ægteskab hjemme. Underforstået, at sønnerne er til søs, så tit det er muligt for vejret, og har deres faste tilholdssted på land i barndomshjemmet. Jon kommer så langt hjemmefra, at hans far i 1795 ikke har hørt fra ham i flere år. De tre piger er endnu så unge, at de ikke er gift.

Den 29. januar 1790 sælger Berthel et nyt jordstykke; det er "et lidet stykke jordsmon", der bliver solgt på auktion og med det højeste bud indbringer 40 rdl.⁴⁹ Men allerede et par måneder senere må Berthel bede svigersønnen Jens Gaarn om et nyt lån. Lånet lyder på hele 175 rdl., og pantet, der stilles, er i den halvdel af ejendommen, som ikke tidligere er pantsat. Jens Gaarn får altså første prioritet i stedet.⁵⁰

Hvad der sker med ejendomsforholdene de næste år er ikke afklaret. Kirsten og Berthel får i hvert fald ikke afsat gården, så de kan få sat en aftægtskontrakt op, men de har været nødt til at flytte. Da Kirsten dør i december 1795, finder vi dem i Tønnes Jørgensens Enkes hus, hvor de har lejet sig ind og lever under beskedne forhold sammen med deres yngste datter. Om hende hører vi senere (ved skiftet efter Berthel), at hun er "tåbelig". De har det nødvendige bohove, dog rigeligt med sengetøj, og en lille besætning: en sort hest, et par grå køer, tre får og tre gamle gæs. Da boet gøres op, bliver det kun til sølle 38 rdl., og hvad værre er, der er en del gæld, ikke store summer, mellem 15 rdl. og 3 mk., men mere end boet kan bære.

Skifteforvalteren spørger nu enkemanden, "hvorledes han var sindet med det lidet anførte og vurderede Gods om samme ved Auction skulle bortsælges til Afbetaling paa Gelden eller hvorledes?" Berthel kan nok ikke svare andet end, at han ikke kan se andre udveje end at få det hele solgt, bare skifteforvalter vil tage sig af auktionen og indkasseringen af pengene. Det lover embedsmanden, og den 23. februar 1796 bliver auktionen afholdt. Det lykkes at få solgt bohavet med et pænt resultat, 89 rdl. 1 mk. 10 sk. kommer ind.

Inden det næste møde i skifteretten bliver holdt, strandet et skib ved Læsø. Strandinger er noget, man holder øje med på øen, for det betyder chancer for at tjene lidt ekstra ved at redde besætning og gods. Også gamle Berthel, der nu er 73 år, er en tur på stranden, og i vandskorpen finder han et fad rødvin fra kaptajn Jacobsens strandede skib. Berthel redder vinen i land og afleverer den pænt til myndighederne, og følgelig kan han hæve en bjergeløn på 5 skilling. Disse små penge får han ikke meget glæde af – det havde sikkert været bedre at beholde vinen! – for det er jo kendt, at han har fået dem, så de indgår som indtægt i boopgørelsen sammen med indtægten fra auktionen. Efter at beløbet først er skrumpet til 4 sk., for Viborg Domkapitel skal jo have deres femtedel af lønnen!

Den 5. april holdes det afsluttende møde, og her konstaterer skifteforvalteren, at indtægterne stadig ikke dækker gælden. Derfor må der prioriteres, og den prioriterede gæld kommer i første række. Skifteforvalteren skal have sit,

Øens indbyggere

Den gamle Lesøe-Familie er nu saa godt som uddød: thi der ere ikkun faa Familier tilbage af Mand og Kone, som paa begge Sider vide, at de nedstamme fra indfødte Oldefædre eller Tipoldefædre; derimod bestaaer den øvrige Deel af en Blanding af Danske, Norske, Svenske og Tydske, hvilket er forarsaget og aarlig forarsages deels ved strandede Matroser, hvoraf mange her blive givte og bosatte, og deels ved de aarlig fra Vensyssel kommende Bønderkarle, hvilke tage Tieneste om Vinteren som Tærskere, hvoraf mange, fornemmelig i de senere Aar givte sig. At saadanne Givtermaale med fremmede Mandfolk her ere saa meget almindelige frem for andre Stæder, kommer deraf, at en stor Deel af de indfødte Mandfolk oplæres til Søværnet, og aarlig fare af Landet, hvoraf vel endeel omkomme paa Søen, men flere begive sig i fremmede Nationers Tieneste, mange som Skippere og Styrmand, efterdi de blive her hjemme i deres Opvæxt informerede i Styrmands-Videnskaberne. Saaledes boe ogsaa adskillige Skippere og Styrmand paa Øen, som fare fra Aalborg og andre danske Kiøbstæder, hvilke i Almindelighed ikkun ere hjemme 2 á 3 Maaneder om Vinteren, ja tildeels aldeles udeblive 1, 2 á 3 og flere Aar. Der ere saadan Maade langt flere Fruentimmer end Mandfolk, hvilket nærmere kan sees af Tabellen under 3die §.

De paa Øen indfødte Mandfolk ere sunde, føre og velskabte, og Fruentimmerne ei mindre; endskiøndt de have idelig svært Arbeide, fornemmelig om Sommeren, fra de Aar de kan føre Spaden, see de dog i Almindelighed temmelig godt ud, have en frisk Couleur, ere altid muntre og raske og leve længe. Den frie eller friske Luft her paa Øen afværger ellers megen Sygdom, ligesom Beboerne ere selv meget forsigtige i deres Omgang med Syge, allerhelst ifald de troe, at Sygdommen er smitsom.

Indbyggere ere ellers i Almindelighed venskabelige, tienstagtige og af en god og redelig Tænkemaade; men uagtet de ere vel oplyste i deres Christendom, ere de dog hengivne til at bande, som Søefolks Feil i Almindelighed er; ja Fruentimmerne give Mandfolkene i den Deel ikke stort efter; de ere tillige noget mistroiske i Omgang med Fremmede og nysgierrige, det er at sige, de ville, fornemmelig Qvindekønnet, gjerne vide Nyt. Løsagtighed gaaer meget i Svang. (Bing, s. 175-76)

13 rdl. 3 mk. 4 sk., og auktionsholderen ligeledes sit, 6 rdl. 4 mk. 6 sk. og derefter kommer andre obligationsgældsposter. Omkostningerne til Kirstens begravelse, som en af sønnerne har lagt ud til, hører egentlig blandt de prioriterede, men her kigger skifteforvalteren nærmere på de enkelte poster, og han mener, der er taget for lidt hensyn til dødsboets tilstand. Regningen er i alt på 9 rdl. 1 mk. 8 sk., men en post på 6 skilling til tobak, 1 rdl. 3 mk. til ligprædiken og sang kunne have været sparet, og det brændevin, malt og humle, som figurerer på regningen, må have været brugt under den afdødes sygdom og kan også slettes.⁵¹ Tilbage er en del andre gældsposter, som må deles om de resterende penge.

Efter auktionen har Berthel intet tilbage, men han kan dog flytte ind hos sin ældste datter Karen Margrethe, der bor på et boelsted i Vesterø med sin mand Riis Ottesen. Hun tager sig af ham det sidste halve år, han lever, og hun får anmeldt dødsfaldet.

Skifteforvalteren ankommer og registrerer bohavet, den afdødes tøj, som består i følgende: 1 brun klædes Kiole, 1 gl: Sort Kjole, 1 Sort ulden Damaskes Væst, 1 gl: sort Ditto, 1 Par gl: sort plydses Buxer, 1 Sort Hatt, 1 gl: stribet hiemgiort trøye, 2 gl. Vadmels Buxer, 1 par Sejldugs

do., 1 Sejldugs Cavaj, 1 gl: Hatt og en sort Hue, 2 par under Buxer, 2de Blaarlærrets Skiorter, 1 par gl: Sko og 2 gl: uldstrømper.

Der holdes et møde i skifteretten 30 dage efter dødsfaldet, men skifteforvalteren må konstatere, at der intet er til dækning af hans ulejlighed og heller ikke noget til vitterligheds mændene, der er tilkaldt. Begravelsesudgifterne enes de tilstedeværende børn – flere er på langfart og nogle af døtrene gift i Aalborg – om at fordele mellem sig. Desuden

er der enighed om at "overdrage den afdødes ringe Efterladenskaber som er vurderet for 14 rdl. til deres taabelige Søster Anne Kirstine til en slags understøttelse."²⁶

Berthel har ikke boet på sin gård de sidste år, den er ældste søn af andet ægteskab Niels Poul flyttet ind på. Men tilsyneladende ikke for at blive boende, for den 4. august 1795, holdes der offentlig auktion over stedet – som det hedder i auktionsdokumentet: "offentlig Auction hos skipper Niels Bertelsen Dam over det af ham beboede Sted i Vesterøe Sogn 4de Lægd tilhørende hans Fader nu afgl. Bertel Larsen Dam". Køber af stedet er svigersønnen Jens Gaarn, der betaler 300 rdl. for ejendommen, "No. 224, der staar i Hartkorn, nye Matricul for 6 Skiepper 2 Fierdingkar, med derpaa værende 48 1/2 Fag Ind- og Udhuuse".⁵² Jens Gaarn køber dog ikke for selv at slå sig ned på stedet; han og hans familie bliver boende i Byrum.

Den 24 marts 1761 blev Berthel gift med **Kirsten Sørensdatter Bouet** i Vesterø kirke.

De havde følgende børn:

	i.	Søren (1761-)
10	ii.	Niels Poul (1763-1837)
	iii.	Jon ⁵³ (1766-)
	iv.	Margret ⁵³ (1770-)
	v.	(uden navn) (1769-1769)
	vi.	Barbara ⁵³ (1772-)
	vii.	Bertel ⁵³ (1774-)
	viii.	Claus Gaj ⁵³ (1776-)
	ix.	Ane Kirstine ⁵³ (1778-1799)

21 Kirsten Sørensdatter Bouet. Født i 1736 i Byrum. Døbt den 1 november 1736 i Byrum kirke, Byrum. Kirsten døde i Vesterø, Læsø i 1795. Begravet den 10 oktober 1795 i Vesterø kirke.

Kirsten er født sidst i oktober 1736 og døbt Allehelgensdag, 1. november i Byrum kirke som datter af "Søfren Søfrenssøn Bou og Barre Søfrensdatter". Faddere er mormor Else Melchiorsdatter, moster Maren Sørensdatter og desuden Ingeborg Sørensdatter Juul og Christen Melchiorsen. Den sidste bliver 16 år senere gift med moster Anne Sørensdatter, men har allerede i 1736 været en god ven af familien.

Kirsten er noget så sjældent som enebarn og vokser som sådan op hos sine forældre i Vesterø. 25 år gammel bliver hun Berthel Dam kone nr. to og flytter ind i en helt anden form for familie. Her er allerede seks børn fra det første ægteskab, og Kirsten kommer til at bidrage med endnu ni børn, hvoraf et dog er dødfødt. Den sidste datter, som bliver født, da Kirsten er 42 år, bliver senere kategoriseret som "tåbelig", hvad det så dækker?

Maj 1775 dør Kirstens far, og egentlig skal der skiftes. Men Kirsten og hendes mor er hurtige til at give skifteforvalteren besked om, at det kan de sagtens selv klare. Da begge parter er myndige og møder op med henholdsvis lauværge og ægtemand, må skifteforvalteren overlade til dem selv at dele efterladenskaberne mellem sig. Det er deres ret i følge loven, og de sparer en del penge ved det.⁵⁴ Og vi må undvære oplysninger om, hvor meget der har været i posen til Kirsten. Mor Barbara dør året efter, også uden at skiftemyndighederne er indblandet.

På dette tidspunkt er Kirsten ikke færdig med at få børn, to flere kommer til i 1776 og '78. Sammen med sin mand rykker hun fra gården til mindre forhold omkring 1790, og i 1795 dør hun, 59 år gammel. I kirkebogen må hun nøjes med at være opført som "Berthel Dams hustru".

22 Niels John Nielsen Lauschebach. Født i marts 1764 i Vesterø, Læsø. Døbt den 18 marts 1764 i Vesterø kirke. Niels John døde efter 1788.

Niels John bliver født, efter at hans far er død. I kirkebogen kan man læse: Dominica Reminiscere døbt Sal: Niels Jonsøn og Anne Pedersdatter Gais Barn, Niels kaldet. Faddere er Kirsten Sørens datter, Johanne Andersdatter Gai, Dorthé Pedersdatter Pudborg, Lars Larsøn Dam og Michel Nielsøn.

Hans mor gifter sig – lidt usædvanligt – ikke igen, selv om hun er alene med små børn. Niels vokser altså op i en meget lille familie. Hans ældste søster er død lige efter fødslen, og hans storebror bliver heller ikke gammel, så en stor del af barndommen har der kun været den fire år ældre søster Inger og moderen.

Niels har tilnavnet Lauschebach (eller Louskobach, som det også kan ses stavet; andre staveformer kan optræde). Niels John og Mette Maries gård, der ligger tæt ved stranden i den nordlige del af Vesterø, bærer dette navn, og derfor knyttes det naturligt nok til ham. Mens Mette Marie og hendes far Lars Svendsen Bach som regel nøjes man med det korte Bach. Også Niels' far kalder sig Bach.

Da Niels bliver gift med Mette Marie Larsdatter flytter han ind på hendes ejendom. Derved løses problemet med, hvem der eventuelt skulle arve forældrenes lille sted. Det bliver hans søster Inger, der kan overtage gården mod at passe og pleje moderen i hendes alderdom. Hun er i lang tid ugift, så da hun har behov for at låne lidt penge i 1786, må Niels John som hendes "kiære Broder" naturligt træde op som formynder for hende⁵⁵.

Niels og Mette Marie lever formentlig et helt normalt Læsø-liv. De får et par døtre, og han har sit arbejde på søen, mens hun passer børnene, boelstedet og sin far og stedmor. I 1787 drager Niels afsted på langfart, men denne gang vender han ikke hjem igen. Han kan være druknet eller blevet syg undervejs, men ingen på Læsø hører mere til ham, og vi ved hverken, hvor eller hvornår det er sket.

Ved skiftet efter hans mor Ane Pedersdatter Gaj i 1799 har Niels været forsvundet i 12 år.

Den 9 november 1783 blev Niels John gift med **Mette Marie Larsdatter Bach** i Vesterø kirke. Ægteskabet blev ophævet den 19 december 1798.

De havde følgende børn:

- II** i. Ane Kirstine (1783-1868)
- ii. Ane Pedersdatter⁵³ (1787-)

23 Mette Marie Larsdatter Bach. Født i 1759 i Vesterø. Døbt den 9 september 1759 i Vesterø kirke. Mette Marie døde i Vesterø den 10 maj 1837. Begravet den 16 maj 1837 i Vesterø kirke.

1759 skriver præsten i kirkebogen for Vesterø: 13. søndag efter Trinitatis døbt Lars Svenssøns og Anne Andersdatters Barn, Mette kaldet. Faddere er Margrete Olesdatter, Margrete Albertsdatter, Anders Melchiorsøn, Peder Bojesøn Dam og Lars Nielsøn Gai. Han har glemt at få barnets fude navn med, hun hedder Mette Marie, og det bliver brugt senere, så her vil vi ikke holde os til, at sådan som det er indført i kirkebogen, sådan er det, basta!

Om Annexet Vesterø

Her ere i Almindelighed de ringeste Gaarde. hvilket vel for endeel kommer af Jordartens slettere Bonitet end i Byrums og Hals Sogne. men Stæderne ere tillige smaae og beboers af langt flere Fattige. Kirken ligger paa vestre Side. ei langt fra Stranden.

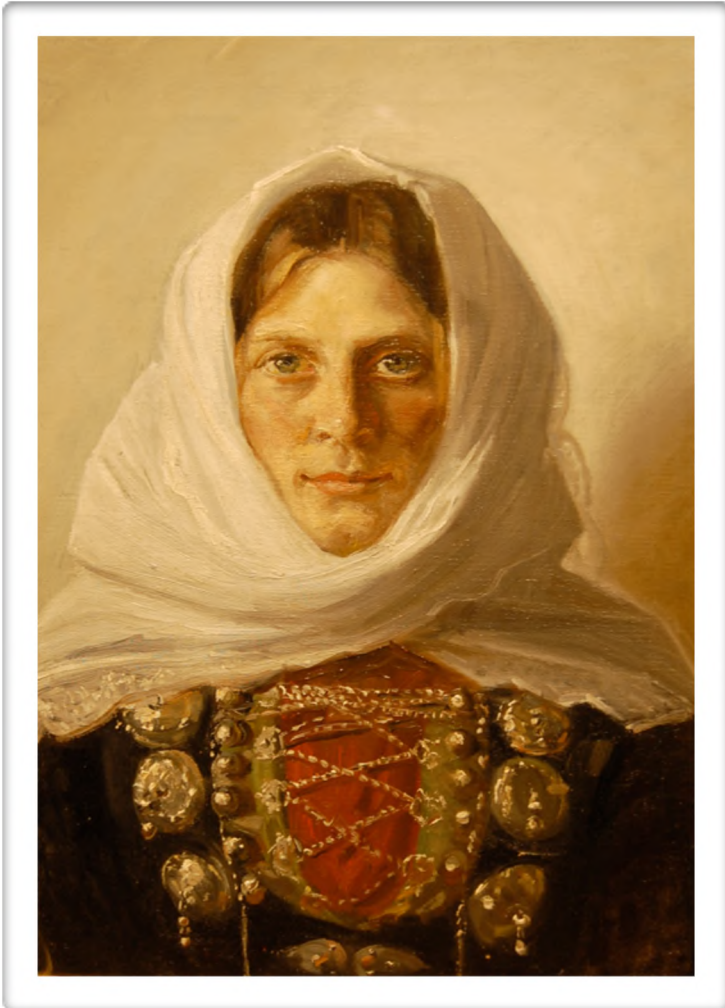
I Aaret 1801 var Folkeantallet i dette Sogn af unge og gamle. 579 Siele. men af hvilke mange Mandfolk vare fraværende til Søes. (Bing, s. 267 og 272)

Den vestlige del af Læsø. Kortet er fra Videnskabernes Selskab, omkr. 1800. Louskobach (Lauschebach) ses tæt ved stranden, lidt syd for "Vagthuuset". (Læsø Museum)

Hun er yngste datter af fire og har desuden tre halvsøskende fra moderens tidligere ægteskab. Som otteårig mister hun sin mor, der bliver offer for en farlig og smitsom sygdom, som alle i huset er angrebet af, men som kun moderen dør af. Far Lars er alene med sine to sønner og to døtre på 12 og 8 år samt en stedsøn på 16, og han sørger for at få en ny kone i huset, da han gifter sig med Ane Michelsdatter Smidt, som han dog ikke får børn med.

I 1771, da Mette Marie er bare 12 år gammel, gør hendes far sig tanker om sin alderdom. Formentlig er sønnerne døde, jeg har dog ikke fundet deres begravelse indført i kirkebogen. Lars satser i stedet på sin datter og opretter et skøde, hvori han overlader sit boelsted (matr.nr. 95 med et hartkorn på 4 skp. 2 td. 2 alb.) med alt hvad dertil hører til hende, på den betingelse, at hun sørger pænt for ham og stedmoderen så længe de lever og "efter vores død besørger os et sømmelig og skikkelig Begravelse. I mellemtiden må hun tjene dem "lydig, villig, troe og flittig, og i alle maader at gaee os til Haande", og selv en eventuel kommende ægtefælle skal godkendes af dem.

Michael Anchers maleri af en Læsøpige. Vores Mette Marie nok ikke set sådan ud, men en dragt i samme stil har hun sikkert haft. (Billedet tilhører Læsø Museum)

Som et rent barn kan Mette Marie vel ikke protestere mod planen, og den er sikkert heller ikke dårlig, set fra hendes synspunkt. Hun får sit faste tilholdssted og sit levebrød, og hun tager sig af de ældre. 24 år gammel har hun fundet en ægtefælle, som falder i fars smag, og den 19. oktober 1783 bliver hun trolovet med Niels John Nielsen Lauschebach. Far Lars Svendsen optræder som forlover ved højtideligheden.

Mette Marie og Niels lever sammen, som Læsø-folk nu gør. De får en datter kun et par måneder efter vielsen og holder så en pause på tre år, før hun igen bliver gravid. Mens hun er højfrugtsommelig, tager Niels John hjemmefra for at søge hyre på et skib i Aalborg. Fra Norge sender han et brev til Mette Marie, og det bliver det sidste, hun hører fra ham. Hendes far dør i april samme år, og i skiftet efter ham hedder det at "hendes mand Niels John er for værende Tiid Landet fraværende". Og hvad så? Mette Marie møder selv op for skifteforvalteren og klarer ærterne. Hun har sit skøde på alt, hvad dødsboet indeholder, så der er ikke mere at raffe om. Hendes ugifte storesøster Ingeborg er også til stede, men der ser ikke ud til at være hverken moralske eller retslige problemer i forbindelse med hende. Hverken hun eller hendes formynder har indvendinger mod tingenes tilstand. Og Mette Marie tager sig fortsat af sin stedmor Ane Michelsdatter, der først dør i 1801.

I 9 år venter Mette Marie tålmodigt på at ægtemanden skal vende tilbage, men så er tålmodigheden slidt op, og troen på, at manden dukker op igen, er svundet ind. Hun har behov for en mand i huset, da hun med møjje har ernæret sig selv og sine børn, og ønsker ægtskabet opløst, så hun kan starte en ny tilværelse. De lokale myndigheder bakker hende op og sørger for, at hun får fri proces ved Tamperretten, som på den tid er den myndighed, der giver skilsmisse. Hun bliver fritaget for at betale stemplet papir (den tids stempelafgift) og gebyr til retten. Hun får desuden beskikket en sagfører, og en anden skal tale mandens sag. Det hjælper hende dog ikke. Sagen indstævnes for Tamperretten, men bliver afvist, uvist hvorfor – "paa hvilke Grunde er ubekiendt", som der står i den senere retskendelse.

Grunde har Tamperretten dog. Retten, der hører under Viborg Stifts administration, mødes i domkirken den 20. september 1797, og her kigger de høje herrer, stiftsprovst hr. Rogert og hr. rektor Hansen, nøje på de dokumenter, de har fået indleveret fra de to prokuratorer, som repræsenterer parterne. Efter granskningen falder kendelsen: det "erfares, at den indstævnte Niels John Nielsen Louschebach, til bemt. Tingsvidne at overvære og anhøre, ikke har

faaet lovlig Kald og Varsel, saa afvises Sagen herfra Retten.”⁵⁷ Man kan undre sig over, hvordan det kan være muligt at give en person, som forsvundet og anset for død, et lovligt varsel, men sådan er der så meget ...

Tamperretten bliver afskaffet samme år, og myndigheden til at bevilge skilsmisse bliver lagt ud til de lokale retsinstanter; Mette Maries sag er faktisk den sidste, der føres ved Viborg Stift. De gode embedsfolk har ikke givet op, og Læsøs landfoged, Hesselholdt, griber anledningen til at sende en skriftlig anmodning til amtmanden, om at Mette Maries sag tages op igen og behandles ved Læsø Birketing. Det bliver bevilget den 30. juni 1798, og så kører sagen igen.

Det er en alvorlig sag at blive skilt, selv om det kan synes så oplagt i Mette Maries tilfælde. Både hun og Niels John får beskikket en sagfører, og den 3. september indkaldes flere vidner fra nabolaget, som skal hjælpe med til at afklare, både hvor længe ægtemanden har været fraværende, og om der eventuelt kan være mistænkelige grunde til, at han bliver væk. Alle er enige om, at Niels John rejste efter fire års ægtskab, og at “de levede kiærligt og vel sammen i de 4 Aar han var hiemme”, og at han, da han tog afsted, bare fulgt den gængse skik på øen: mændene drager ud for at tjene deres brød til søs; det er den mulighed, de nu engang har. De kan også bevidne, at hun, mens hun har været alene, har levet et skikkeligt, anstændigt og kristeligt liv. Her har ikke været noget at sætte en finger på. Der er absolut intet grundlag for nogen mistanke om, at hun har været en strigle, der har fået ham til at søge hjemmefra. Hans forsvarer forsøger godt nok at få udskudt afgørelsen, med påstande om man jo ikke kan vide, om Niels John måske er havnet i en eller anden form for fangenskab, eller at der kan være begået en juridisk fodfejl. Det bliver afvist, og den 19. december bliver dommen afsagt på birketinget:

“Thi **kiendes for Rett!** Det imellem Niels John Nielsen Lauschebach og Mette Marie I ars Datter indgaaede Ægteskab, bør formedelst Mandens Udeblivelse og efter et Bevislighed og Grund, som foran meldt, være ophævet, og hun, som den heele Tid har ført et anstændigt og christelig levnet, have Raadighed at indlade sig i nydt Ægteskab, efter foregaaende lovlig Skifte og Deeling, alt i Overenstemmelse med Loven.”⁵⁸

Ophævelse af ægteskab er som nævnt en alvorlig sag, der ikke alene kan overlades til underretten. Der må stadfæstelse fra amtet til; den får hun 19. januar 1799. Men inden hun kan gifte sig igen, må der skiftes. Mette Marie er hurtig til at begære skifteretten indkaldt, og den 30. januar samme år møder skifteforvalteren og et par vitterligheds mænd op i hjemmet, sammen med hendes lavværge (formynder) og en tilsynsværge, der skal tage var på den fraværende mands tarv. Til dette hverv er udpeget hans søskendebarn og nærmest beslægtede, John Michelsen fra Vesterø.

Vi får nu den sædvanlige rundtur i huset, hvor al indbo noteres og vurderes. I stuen er der en jernbilæggekakkelovn, et par borde og tre stole, ud over de faste bænke langs væggene. Det eneste lidt bemærkelsesværdige blandt bohavet er en “12 timers Viserværk med Fouteral”, nok det, vi kender som et bornholmerur. Ellers er der nogle tallerkener i keramik og 11 i tin. Der er et par faste sengesteder, fyldt op med over- og underdyner, hovedpuder og lagner, og forsynet med forhæng, men den ene af sengene er aftægtsenken Anne Michelsdatters, så det holdes uden for vurderingen. Huset har en kælder, hvor der kun står et bord i fyrretræ, og i et kammer ved bryggerset opbevares et par ankre og mælkekar. I køkkenet og bryggerset har man det nødvendige husholdningsgrej og desuden en 10 pundes kobberkedel, der vurderes til 2 rd. 4 mk. 4 sk., og således er indboets dyreste genstand, næst efter kakkelovnen.

Værdier ligger her også på loftet, hvor kornet opbevares, her er både rug, byg, havre og malt, og i gården står en trævogn med tilbehør, værdisat til 3 rdl. I laden er der hø og halm, og i stalden finder vi tre heste, den ene dog “snart ubrugelig”, tre køer samt seks får og en vædder. Desuden er der en gris og tre gæs, og et eller andet sted har man også “en liden vindmølle, gammel”, som vurderes for 6 rdl., samme værdi, som den bedste hest og ko bliver ansat til. Stedet som sådan har fået forhøjet hartkornet, siden Mette Marie fik skøde på det, det står nu til 5 skp. 2 fdk. 2 alb., og vi får her oplyst, at bygningerne er i i alt 23 bindinger, fag. Stedet vurderes til 180 rdl.

Til skiftet indkaldes eventuelle kreditorer, og her kommer en del mænd stikkende med en regning. Skatter og kvægtiende er ikke betalt for det løbende år, og landfogeden har haft forskellige mindre udgifter i forbindelse med skilsmisssagen. Aftægtskone skal have sikkerhed for sit ophold og sin begravelse, men desuden er der forskellige naboer og slægtninge, bl.a. en svoger, gift med Niels Johns søster, der kræver 20 rdl. Og så er der en ungarl Claus Schou, som indleverer en regning på 60 rdl. 4 mk. 8 sk.

Disse regninger kan ikke uden videre godkendes, der må kigges nærmere på dem, så skifteforretningen udsættes tre uger. Det viser sig da også, at Mette Marie mener at have betalt flere af dem, og da kreditorerne ikke kan stille med dokumentation, bliver de strøget af listen. Med hensyn til Claus Schou, så "kunne hun ikke egentlig siige, hvorvidt den kunde være rigtig eller urigtig, saasom han nu over Aar og Dag har opholdt sig hos hende, og Tiid efter anden forstrakt hende med Penge, ligesom hun har behøvet samme". Men hævder hun – til gengæld har hun givet ham "fri kost og logement i hendes hus", som hun mener kan gå lige op med de fleste af pengene. Det krævede beløb bliver følgelig nedsat til 20 rdl. Det er lidt interessant, at Claus Schou åbenbart har boet på gården i længere perioder – 40 rdl. rækker til en del kost og logi. Men opholdet har ikke været af en art, som har skadet Mette Maries gode rygte – vi har jo naboernes ord for, at hun har jo levet anstændigt og kristeligt.

Efter at de uundgåelige skifteudgifter, som løber op i 11 rdl. 2 sk., er betalt, ender boopgørelsen med et overskud på 85 rdl. 1 mk. 3 sk., som skal deles mellem de to parter. Mette Marie ønsker at fortsætte ved stedet, hvad hun også får lov til, mod at hun betaler gælden og de restende skatter. Nu kan hun endelig gifte sig igen. Det er klart, at der på forhånd er lagt planer, måske er hun gået i gang med at søge skilsmisse tre år tidligere, netop fordi hun har fundet et passende emne. Den 3. marts 1799 bliver hun i Vesterø kirke viet til den selvsamme Claus Berthelsen Skou, som hun jævnligt har haft på kost og logi. Han er 7 år yngre end hende og stammer fra Byrum. Den nygifte brud er 40 år, så det er ikke så underligt, at der ikke kommer en strøm af børn, men efter et par år får de en lille datter, som bliver opkaldt efter sin farmor Birgitte. Barnet lever dog ikke længe, ved folketællingen i 1801 består husstanden af Claus og Mette Marie samt den ene af hendes døtre af første ægteskab og stedmoderen. Senere kommer et barnebarn i pleje hos dem; det drejer sig om datterdatteren Marie Kirstine, født 1810, der i hvert fald da hun bliver konfirmeret, bor hos bedsteforældrene.

På et tidspunkt har familien været i pengenød, og Claus optager et lån på 160 rdl. hos krigsråd Hiort, som ikke er afbetalt, da han dør den 13. maj 1829. Men da de ikke har overlevende børn sammen, har de, da han fornemmer, at det lakker mod enden, oprettet et testamente, i følge hvilket hun arver hans halvpart af det fælles bo. Ellers kunne eventuelle slægtninge på hans side blande sig og kræve deres ret⁵⁹. Mette Marie er nu alene om stedet, og hun overvejer sammen med sin laugværge, Poul Winther fra nabolaget, hvad hun kan gøre, "da min Alderdom ei tillader mig længere at bestride mit Jordegods". Den oplagte løsning bliver, at hun sælger stedet, og køberne er såmænd barnebarnet Marie Kirstine og hendes kommende mand, Niels Søren Christensen – de to unge bliver gift senere på året. Mette Marie sælger sine ejendomme, faktisk ejer hun to små gårde og et jordstykke uden huse, samt vejrmøllen for 250 rdl. I skødet nævnes det, at stedet også er kendt under navnet Lauschebach, et navn som er knyttet til hendes forsvundne første ægtmand, Niels John.

Til hendes egen forsørgelse oprettes en fledføringskontrakt, en form for aftægtskontrakt, som er mere vidtgående end aftægten. Den person, der indgår fledføring, overlader sin ejendom til en anden mod at blive optaget i dennes husstand og blive forsørget her, men samtidig mister han/hun sin vederhæftighed (pålidelighed) med hensyn til økonomi og kan ikke længere bestride embeder som værge eller embedsmand. Hvilket sikkert heller ikke har været aktuelt for Mette Marie. Fledføring har været udbredt siden middelalderen, men mister sin betydning op gennem 1800-årene, hvor man finder ud af at klare ældreforsorgen på andre måder.

Mette Marie har godt nok afgivet sin ejendom til Niels Søren og Marie Kirstine, men hun betinger sig stadig ret til at sige fra. I kontrakten er indført et punkt, der klart stiller betingelserne op: "Saafremt jeg efter Lovlig Grund og

beviislig Aarsag ei skulle blive tilfreds med at gaae til Bords med Niels Søren Christensen og hans Hustrue, skal han saalænge jeg lever, indrømme mig Brugen af den lille Stue eller Kammer paa Stedet, forsyne samme med Varme samt desuden skaffe mig aarlig 1 1/2 Td. Ruug og 1 1/2 Td. Byg, forsvarligt Korn, samt 4 Rbd. Sedler, alt i 2 Terminer; ligesom ogsaa yde mig 2 Potter Mælk eller Øl daglig, fodre og græsse mig 2 Faar og 1 Gaas, hvilke røgtes i alle Deele, som hans egne. Skulle det Tilfælde indtræffe, at jeg skulle blive til Sinds at fraflytte Stedet, skal Niels Søren Christensen alene udrede til mig det i forestaaende Post bestemte Korn og anførte 4 rbd. Sedler Aarlig i 2 Terminer. Min Seng og Gangklæder forbeholder jeg mig under alle Omstændigheder til fri Disposition, saa og den mig tilhørende Væv. Efter min Død skal Kjøberen besørge min anstændige Begravelse efter Skik og Brug". Det er næppe gået så galt; køberen siger til sidst i aftalen: "Jeg undertegnede Niels Søren Christensen vedtager herved paa egne og min Kones Vegne foranførte Contract i alle dens Deele, og lover at opfylde samme saaledes, at Sælgersken ingen Grund skal have til Anke i nogen Maade". Og Mette Marie bliver boende til sin død.

Skødet underskriver Mette Marie, som hun skal, men hun gør det med påholden pen. Hun har nok gået i skole og har sikkert lært at læse, men undervisningen har ikke rakt til at lære skrivekunsten.⁶⁰

En forårsdag i 1837 bliver Mette Marie Larsdatter Bach, 82 år gammel begravet som "enke efter Claus Skov". Niels Søren kan stille i skifteretten med skøde og fletføringskontrakt og få en hurtig afgørelse – intet at skifte.⁶¹

24 Christen Jensen Nørtved. Født ca 1740 i Nørtved, Elling sogn.⁶² Christen døde i Nørtved, Elling sogn i juni 1812. Begravet den 26 juni 1812 i Elling kirke, Elling.

Christen er født ca. 1740 i Nørtved, men kirkebogen er kun bevaret tilbage til 1758, så det præcise tidspunkt kendes ikke.

Han betegnes som halvgårdsmand, i 1801 står der bonde og gårdmand i folketællingslisten. Gården, der ved folketællingen 1787 er det eneste sted med navnet Nørtved, har været af ganske pæn størrelse, den har et hartkorn på hele 7 td. 2 skp.; der har været behov for at have 2-3 voksne sønner hjemme og dertil 2 tjenestepiger, der i 1801, hvor datteren er Johanne er voksen, er blevet reduceret til 1.

Han har været en velagtet mand i sognet, for flere gange i 1770'erne optræder han som forlover ved trolovelser, også uden at han – tilsyneladende – er beslægtet med brudeparret. I hvert fald i slutningen af årtiet er han sognefoged i Elling (et hverv som han vist varetager til sin død), og i den egenskab må han tage sig af de strandinger, der jævnlige finder sted langs kysten. Christen skal især se til, at de koster, som bliver reddet i land fra de forliste skibe, ikke lider nogen overlast og specielt ikke forsvinder fra stedet.

I 1778 er der en større sag. Et stort anker, som er bragt i land fra et skib, forsvinder på mystisk vis fra stranden. Det vejer hele 640 kg (4 skippund), så der skal en vis indsats til for at fragte det. Der er dog tydelige hjulspor fra stranden, men efter et stykke vej bliver sporet blandet op med andre spor og kan ikke følges. En ting, som der bides mærke i, er at hesten som har trukket vognen, er "fremskoet".

Man går til sognefogeden, der er ganske uvidende om tyveriet, selv hans vogn tydeligvis nyligt har været i brug, og en af hans heste også viser sig at være fremskoet. Christen kan dog stille med adskillige vidner, der siger god for ham, så han slipper for videre tiltale. To af hans kones brødre, Mikkell og Jørgen, er i øvrigt også indblandet. Jørgen er smed, som hans far var det, og tilmed ualmindelig kyndig.

Christen er fortsat en velagtet mand, og i 1784 får han et håndfast bevis på sin faglige kunnen, idet han bliver belønnet med Det Kongelige Landhusholdnings Selskabs guldmedalje.

En halv snes år senere går det dog galt. Den oprørske svoger Jørgen nægter at køre korn for sin husbonde, herremanden Niels Mollerup på Ellinggård – det stræk, han skal køre, synes nu også urimeligt langt, og at det

foregår på hullede veje med studeforspand, og dårlige vogne gør kun sagen værre. Christen hjælper til som "pennfører" i sagen, der ruller ved Horns Herredsting gennem flere år, men bønderne ender med at tabe sagen, og Jørgen idømmes en stor bøde for

ulydigheden. Så stor er bøden, at han ikke kan betale den, og for at skaffe penge hugger han et større beløb fra kirkebøssen på Hirsholmene. Han afsløres, og under forhørene tilstår han også tyveriet af ankeret år tilbage. Hvad mere er, han røber, at svogeren og broderen Mikkel har hjulpet ham med at gemme ankeret, der har været gravet ned ved Christens lade, og siden er blevet solgt. For denne udåd idømmes Christen og Mikkel ved landsretten den 27. april 1792 hver to års arbejde ved Viborg Tugthus, og desuden skal de tre i fællesskab betale ankerets værdi (60 rdl.) og sagens omkostninger. Jørgen slipper ikke så let, han bliver dømt til døden, en dom der dog senere ændres til slaveri på Københavns fæstning.^{32,63}

Dommen ved landstinget fortæller hele historien og lyder i sin fulde tekst således:

LANDSRETTE I VIBORG SAG NR.2.1792. UDI SAGEN. CONTRA ARRESTANTERNE JØRGEN NIELSEN FRØKJÆR M.FI. KJENDES SAALEDES: Af de under denne sag actionerede Personer befandtes Deliquenten Jørgen Nielsen Frøkjær ved hans egen frivillige og omstændige Bekiendelse som med mange omstændigheder ere oplyst og bestyrket overbevist at have begaaet adskillige grove misgerninger, saasom: Kierke røveri, da han i Efteraaret 1788 en Søndag Eftermiddag ved højlys dag gik ind i Hiersholmes Kirke og med hjælp af et Huge Jern og Ditrik aabnede den derværende Kierke Bloch og deraf udtog de derværende Penge og Banco Sedler som ere forklaret at beløbe sig til 323 Rigsdaler 1 Mark 3 Skilling samt nogle Sølvknapper, hvis Verdi ikke under sagen har været oplyst. Item tvende Penge beviser som Deliquenten derefter haver op brændt. Har han Natten mellem 17 og 18 September 1778 tillige med de 2 Arrestanter Michel Frøkjær og Christen Nørtved på Asdal Forstrand ved Aalbæch bortstjålet et Skibsanker, ungefær 4 Skippund vægt og 60 Rigsdalers Værdi. Har han ligeledes paa Hirsholmene i foraaet 1782 Bortstjålet en del Planker af Verdi 25. Rigsdaler. Har han ogsaa bemægtiget sig et lidet Skibs anker fra en ved Strandby strandet Norsk Skipper, som er Taxeret for 6. Rigsdaler. Forøges disse hans Misgerninger ved hans under Horns og Vennebjergs Herreds ting den 15 Februar 1779 aflagte urigtige Eed bemeldte Store Skibsanker betræffende. Dernæst befindes de tvende Arrestanter Michel Frøkjær og Christen Jensen Nørtved begge at have gjort sig delagtige med Jørgen Nielsen Frøkjær udi det ham begaaede Store Anker Tyveri, da de begge har været ham behjælpelige at ophente og nedgrave samme og delet udbyttet med ham, ligesom og Arrestanten Christen Himmerrig har gjort sig Skyldig som medvider udi bemeldte Tyveri, da han efter sin husband Christen Jensen Nørtveds befaling har kørt det stjaalne Anker fra Stranden, hjulpet at nedgrave samme udi Christen Jensens Nørtveds Lade, men dog lagt Dølgmaal derpå. Hvad derimod angaar den Meen Ed hvorfor Michel Frøkjær og Christen Himmerrig under denne sag ved hjemtinget er bleven Acioneret og Dømt, da finder denne Ret ikke at Lovens I.B. 13 Cap.9.Art. paa denne retteligen og billighed kan anvendes, naar betragtes, at de vare virkelig paagiældende Parter i denne sag, hvorom de breve fordrede til Vidnesbyrds aflæggelse sad, at de derfor med deres Eedelige Forklarings afgivelse enten maatte lægge Dølgmaal paa Sandheden eller Sværge sig selv sag paa.

Foruden Forbemeldte 4 Arrestanter er endvidere under denne sag bleven Inddraget unge Christen Ydegaard i Strandby og Søren Christensen i Nørtved, fordi de skal have været Jørgen Frøkjær behjælpelig at bortføre det af ham Stjaalne Lille Skibs Anker fra Strandby Strand. Men det er ikke under sagen blevet Oplyst, at disse 2 Personer har haft noget kendskab om, at Ankeret var stiaalet eller haft ringeste videre deel i dette Tyveri, hvorfor de ved Hjemtings Dommen rettelig ere frikendte. Jacob Olesen i Strandby er og saggiven fordi han har været Jørgen og Michel Frøkjær behjælpelig at udføre i sin Baad ved Nattetide det forhen stjaalne Store Skibs Anker til Skipper Holms Fartøj, som laa i Holms havn, men det er paa ingen maade bevist, at han enten har haft Videnskab derom, eller været delagtig udi Tyveriet, som han derfor billigen er bleven Frikendt. Ligeledes er bemeldte Unge Christen Ydegaard, Halte Jacob Madsen og Niels Tvilling i Strandby, samt Christen Nielsen af Apholmen bleven Saggiven fordi de ved Nattetide med Jørgen Frøkjær haver sejlet over til Hirsholmene, og derfra bragt de forbemeldte af den sidste Stiaalne Fyrre Planker til Strandby. Vel synes disse Mænds forhold noget mistænkelig, og det kunne troes at de maatte gitre sig nogen slutning om Jørgen Frøkjærs ulovlige foretagende, men det er dog ikke bevist at bem. Mænd har været enten Impliceret med Jørgen Frøkjær i nogen Tyv de derved har tænkt at befordre noget saadant, men allene at de for simpel betaling har været leiede at gøre Reisen til Hirsholmen med Jørgen Frøkjær uden at denne sidste har kunnet paasige om de havde haft nogen videre fordel deraf, hvorfor det ansees at de dem ved Hjemtingsdommen tilpligtigede Mulfter kan forsonne den af dem begaaede uforsigtighed. Fremdeles er hr. Niels Møllerup til Ellinggaard saggiven, fordi han har set de af Jørgen Frøkjær stiaalne Fyrreplanker paa bemeldte Jørgen Frøkjærs loft og fordulgt samme. Denne Omstændighed er af ham saavel Skriftelig til Frantz Übersax i Fladstrand som under hans aflagte Vidnesbyrd i Sagen bleven tilstaaet, men han har for Retten opgivet de rimelige og antagelige Aarsager hvorfor han ikke har kunnet opkaste sig til Angiver i denne sag, dels fordi han ikke havde lovlige Vidner desangaaende og at Plankerne antageligen kunne blive bortført inden lovlig Ransagning kunne ske, og dels da han frygtede for Jørgen Frøkjærs Voldsomhed hvilket sidste dette Menneskes slette handlinger saavel som Hr. Proust Schierup og Lieutenant Wichmans Attester under sagen giver god Grund til. Hvorimod bemeldte Møllerup saasart Jørgen Frøkjær var Arresteret, og sat i den Stand han ej kunde Skade, har straxen bekiendtgjort hvad han vidste om Sagen og derved været en Virkende Aarsag til at bemeldte Jørgen Frøkjær og medimpliceredes onde Handlinger blevet opdagede. Bemeldte Niels Møllerups Forhold kan derfor i saa maade Undskyldes saa at Underdommerne har haft nogen Grund til at Friekiende ham for videre Straf end den han ere idømt for hans Ustændige? Skrivemaade, allerhelst der ikke findes det ringeste Spor til at han i nogen maader har Staaet i Saadan forbindelse med Jørgen Frøkjær at han skulle have andre Aarsager end meldt til at dølge med ham. Dog finder denne Ret ikke beføjet ganske at Fritage Niels Møllerup for Ansvar i denne tilfælde i betragtning af at han ved en bedre foranstaltning, som han havde burdet besørge, siden han ved Übersaxes Overtalelse havde paataget sig at gøre Undersøgningen om Planketyverierne (tilføjet i Margen: kunne have foranlediget misgerningernes betimelige opdagelse og Paatale). Endelig har Actor ved denne Ret Proc. Konnerup indstævnet Thomas Christensen Scharenvad af Strandby og paastaaet dom over ham, fordi han skulde have været deelagtig udi det Store Skibs Ankers Tyveri. Men ligsom ved Underretten hverken har været Stævnet eller er blevet Dømt saa findes ikke heller nogen Lovlig Grund til at han under sagen burde inddrages.

Efter foranførte denne Sags Beskaffenhed bliver derfor hermed KIENDT FOR RET: at den indstævnete Dom afsagt paa Horns Vennebjerg Herreds Ret den 12 Decemb. 1791 forsaavidt Jørgen Nielsen Frøkjær item. Saggivne unge Christen Ydegaard og Søren Christensen i Nørtved, Jacob Ollesen, halte Jacob Madsen og Niels Tvilling i Strandby samt Chresten Nielsen i Apholmen betræffer bør ialt ved Magt at Stande. Arrestanten Michel Nielsen Frøkjær og Christen Nørtved, bør for deres i samfund og forening med Jørgen Frøkjær begangne Tyverie i følge Forordning af 20 Februar 1789, Arbejde i Viborg Tugthus i 2 Aar, samt tilligemed Jørgen Frøkjær erstatte og betale det Stjaalne Ankers Værdi med 60 Rigsdaler. Christen Christensen Himmerrig som medvider i sidstnævnte Tyveri bør ligeledes i følge allerhøjeste bemeldt Forordning Arbejde i Viborg Tugthus i 4 Maaneder, ligesom han med de øvrige Arrestanter, Jørgen og Michel Frøkjær samt Chresten Nørtved bør Erstatte og Betale alle paa deris Arrest Forfølgning og videre medgaaende Omkostninger som forsaavidt ikke af dem kan Erstattes bør udredes af vedkommende Amt efter Øvrighedens videre, og nyder Skarpretteren for Execution paa Jørgen Nielsen Frøkjær ialt 19 Rigsdaler. Saggivne Niels Møllerup bør foruden den ham ved Hjemtings Dom idømte Mulfter endvidere for hans

Uforsigtige Omgang i denne Sag betale til Elling Sogns Fattige 10 Rigsdaler samt i følge deraf til Domhuset straks 1 Rigsdaler. Endelig bør indstævnte Thomas Christensen Scharnvad af Strandby for Actors Tiltale i denne Sag frie at være. Og saaledes bør den indstævnte hiemtings Dom dels forandret være at Ansee. Gierulf Brøns. Hoff W. Leth.

Viborg Tugthus er en institution, som blev oprettet 1736 af borgmesteren i byen som et sted, hvor løsgængere og tiggere kunne sættes i arbejde. Allerede i 1743 blev det på grund af mangel på fængselspladser ændret, så jyske kriminelle kunne indsættes her. Og det overgår altså de to Ellingbønder.

Det har ikke været noget behageligt sted at opholde sig: Døgnrytmen bød på arbejde fra kl. 4 morgen (om vinteren kunne man dog sove til kl. 6) til hen mod kl. 8 om aftenen. Man startede arbejdsdagen med salmesang og sluttede med en bøn, og tobak og brændevin var forbudte fornøjelser. Ligesom kortspil heller ikke var accepteret.⁶⁴

Christen og Mikkel er optaget i tugthusets fangeprotokol som nr. 1426 og 1427; de ankommer den 28 april 1792, efter landstingsdom for "tyverie", og de løslades præcis to år og en dag senere. Som der står i protokollen "1794 den 29de April løsladt med Pas og Skudsmaal".⁶⁵ De kan nu vende tilbage til deres vanlige liv i Elling. Jørgens dødsdom ændres til fængselstraf, han ender i København, og på et eller andet tidspunkt er han blevet benådet – han dør i hvert fald i Flade den 19. marts 1830, 82 år gammel. Hans kone, Birthe Larsdatter, har, mens han er fængslet, boet hos Christen og hans kone.

Fængselsopholdet og de penge, han må punge ud med, betyder ikke, at Christen og familien må suge på labben fremover. Skiftet efter ham viser, at han har haft sit på det tørre. Der er en del forholdsvis dyre ting i boet: Et 24-timers slagur, et fyrre chatol med beslag, gedigne kister og skabe, en rød lænestol og et pænt udvalg af service. Dog er kobber det ædleste metal, der optræder. Christen har kunnet klæde sig præsentabelt i sin lyseblå vadmel skjole, vurderet til 2 rd. og blå trøje. Som noget særligt – i hvert fald for tiden – har han haft en pibe, og tobakken har måske været opbevaret i den sælskindsdåse, der nævnes sammen med piben.⁶⁶

Mandag 22 april 1811 optræder Christen på Horns-Vennebjerg Herredsting i et ganske særligt ærinde:

Selvejergårdmand Christen Nørtved af Elling mødte i retten og fremlagde stævning, hvorefter han agter at bevise sin alder. Han fremlagde Præsteattest således: (ikke gengivet i tingbogen) De indstævnede vidner er Niels Sørensen fra Heden og Christen Jensen i Strandby, der dog er dødelig syg, så han er ikke mødt, men i stedet fremstår husmand Jacob Olesen af Strandby. Niels Sørensen forklarer, at han er i sit 72. år og har kendt Christen Jensen Nørtved fra den tidligste ungdom, da de var opfødt i sogn sammen, og da vidnet var lille og i sin ungdom var Christen Jensen også liden, og vidnet ved bestemt, at han er født i samme år og måned som vidnets afdøde søster Anne Sørensdatter, nemlig i april måned 1741. Jacob Olesen er 69 år gammel og forklarer, at Christen Jensen Nørtved er omtrent af alder som vidnet, der som meldt nu er i sit 69. år, da Christen Jensen var født samme år som vidnets afdøde noget ældre broder Christen Olesen, der var født i 1741. Tingsvidne udstedt.⁶³

Christen dør 72 år gammel; i kirkebogen nævnes dødsårsagen, koldsyge, der er tidens folkelige betegnelse for malaria. Denne eksotiske sygdom var ikke så ualmindelig, som man måske skulle tro, en uges tid efter Christens begravelse, bukker en kone i sognet under for samme dårlighed.

Der skal skiftes efter ham, og her viser der sig stor uenighed blandt arvingerne. De to yngste sønner, Andreas og Peder, mener nemlig at de har papir på, at afdøde har givet dem skøde på gården med besætning og udbo, hvorfor disse skal holdes uden for skiftedelingen. Deres mor, enken, giver dem ret og det samme gør de to ældste sønner Niels og Jens. Men sønnen Christen og svigersønnen Christen Ydegaard, gift med datteren Johanne er lodret uenige, og ved slutningen af forretningen kræver de, at alt boet sælges på auktion, og at Andreas og Peter skal bevise at "de Samme som have fremlagt Skjøde og øvrige Documenter skulle bevise paa Lovlig Maade, at afgl. Christen Jensen Nørtved selv har egenhændig underskrevet og forsegleet for bemeldte Documenter, og at bemeldte Christen Jensen var ved sin Sinds og Legemes Kræfter den Tid, Documenterne er udstædte. Det ender med at skiftet bliver udsat

indtil videre. Tilsyneladende uden at det siden bliver genoptaget. I hvert fald har jeg ikke kunnet finde det i protokollen.⁶⁶

I navneregistret til skøde- og panteprotokollen for Horns Herred er indført, at Christen ganske rigtigt har solgt sin gård til sønnerne den 30. maj 1812. Men der er tilføjet: "Det anm.: at der findes ingen Skiøde læst til Sælgerne paa den her solgte Gaard." Der må være sket et eller andet undervejs, som har gjort, at Andreas og Peter ikke har fået et dokument, de kan bevise deres ejendomsret med.¹⁵²

Den 11 oktober 1765 blev Christen gift med **Maren Nielsdatter** i Elling kirke, Elling.

De havde følgende børn:

- i. Niels⁶⁷ (1766-)
- ii. Jens⁶² (ca1768-)
- iii. Christen⁶² (1776-)
- iv. Anders (1778-1779)
- 12** v. Andreas (1780-1847)
- vi. Johanne⁶² (ca1783-)
- vii. Peter⁶² (ca1787-)

25 Maren Nielsdatter. Født ca 1747 i Frøkær, Elling. Maren døde i Nørtved, Elling sogn den 4 marts 1835. Begravet den 11 marts 1835 i Elling kirke, Elling.

Der er nogen usikkerhed om Marens alder; ved folketællingen i 1787 opgives den som 41 år, hvilket betyder, at hun skulle være født omk. 1746, men i 1801 er hun 50 og skulle have 1751 som fødselsår. Kirkebogen for Elling rækker kun tilbage til 1759, men vi ved fra andre kilder, at hun er datter af Niels Nielsen Smed i Frøkær.

Hun bliver gift i 1765, godt gift med en velagtet og sikkert dygtig mand. Over de følgende 20 år sætter hun syv børn i verden; kun en af sønnerne dør som helt lille, mens de andre vokser op og kommer godt i gang i Elling og nabosognene.

Maren bliver meget gammel. Ved folketællingen i 1834 opholder hun sig hos sin datter Johanne, der er i sit andet ægteskab og omkring sig har fire voksne og et par mindre børn, og hun dør som aftægtskone i Nørtved i 1835, 88 år gammel.

26 Gravers Michelsen. Født ca 1723. Gravers døde i Tebbestrup, Haslund den 2 marts 1786. Begravet den 8 marts 1786 i Haslund kirke.

Gravers forældre og fødested er indtil videre ukendte.

Ved brylluppet tjener Gravers hos forvalter Budz på Frisenvold i Ørum sogn. Senere får han sin egen fæstegård, under Frisenvold. Det er en pænt stor gård, dens hartkorn er sat til 7 tdr., og den ligger i Tebbestrup, Haslund sogn. Stuehuset er ret præsentabelt med tre stuer og flere alkovesenge, og i den øverste stue står endda en fyrreseng med drejede egestolper og lukket himmel samt 4 stk. grønt omhæng. Indboet er iøvrigt, hvad man kan forvente i et bondehjem. Dyreste genstande er en bilæggerkakkellov i jern til 8 rd., en stor messingkedel til 2 rd. og en kobber grue kedel til 5 rd. Besætningen har også været i orden. I stalden står syv heste, fire køer, et par stude og fem kalve plus 14 får og en so.

Gravers og Maren har haft flere tjenestefolk på gården, og på et tidspunkt går det galt for en tjenestepige. 1777 kan man læse følgende i kirkebogen: 23. Febr. bliver døbt et uægte Barn, Anna Elisabeth. Moderen er Karen Clausdatter i Tebbestrup, nu opholdende sig i Hyrde huuset sammesteds. Øllegaard Rasmusdatter tienende Peder Fritzen ibidem

tilkiendegav, at fornævnte Qvinde imedens hun tient Graves Michelsen i Tebbestrup var bleven besvangret af en Rytter, nemlig Søren Nielsen Heilskov.

Gravers har måske haft visse problemer med at drive gården. Da han dør, må han efterlade landgilde, der ikke er betalt: Det samlede beløb for det løbende år, 14 rd. 4 mk. 15 sk. og godt en tredjedel af forrige års; det er dog ikke ualmindeligt for fæstebønder at være bagud med landgildebetalingen. Tjenestekarlens løn, der lyder på 6 rd. 4 mk. skylder han også, og der er lidt klatgæld til andre. Desuden er bygningerne ikke i den bedste stand. Alle de fire længer trænger til en kærlig hånd, kornladen, det vestre hus, behøver endda en hovedreparation.⁶⁸ Her er det dog en velkendt sag, at vurderingerne som regel er skrappe. Godsejerne giver absolut ikke ved dørere – overskud i en fæsters bo går videre til arvingerne, hvilket ikke er i ejermandens interesse. Han ser hellere værdierne holdt samlet i gårdene, så måske står det ikke helt så slemt til, som vurderingerne giver udtryk for.

Om Gravers' død skriver pastoren: Han døde her i Præstegaarden d. 2 Martii meget hastig og u-formodentlig, da han var her for at betale sin Tiende. Hans Alder var 63. Og præsten føler sig foranlediget til at tilføje et skriftsted: Matth. 25, 13. Her står: Våg derfor, thi I kender hverken Dagen eller Timen.

Den 13. december mødes skifteforvalter og vurderingsmænd samt en "Poul Jensen Brændevinsmand fra Randers der har Enkens Søster", som er indforskrevet som formynder for børnene, "siden ingen nærmere beslægtede her i Egnen fandtes", i stervboet for at skifte og dele mellem enken og hendes fem børn.

Det bliver en trist affære, for værdierne i boet – 304 rd. opvejes til fulde af udgifter, bygfæld, skyldig landgilde, gæld og skifteomkostninger, der løber op i 336 rd. Der er altså intet til de efterladte. Men Maren får lov til at blive siddende ved gården, og "Friis (skifteforvalteren) ville paa høie herskabets Vegne ansee Tiiden og hvorledes Sønnen Niels ville fremgaae i sin opagt med gaarden og dens Bestyring, og da med Fornøjelse see den derved fremdeles i Besiddelse."⁶⁸

Viljen er den bedste, men det kommer ikke til at gå som planlagt. Det bliver ikke Niels, der kommer til at overtage gården, indtil videre uvist af hvilken grund.

Den 7 juni 1764 blev Gravers gift med **Maren Nielsdatter** i Haslund kirke.

De havde følgende børn:

- i. Niels⁶⁹ (ca1765-)
- ii. (Uden navn) (Dødfødt) (1767-1767)
- iii. Anna (1768-1794)
- 13** iv. Margrethe (1771-1836)
- v. Anna (1773-)
- vi. Michel (1778-)

Under trolovede og viede 1764 i Haslund kirkebog anføres: Den 20 Aprilis blev Gravers Michelsen tienende Forvalter Budz paa Friisenvold og Jens Lindbergs stiftatter Maren Nielsdatter i Tebbestrup trolovede. Forlovere vare Peder Laursen og Christen Nielsen, begge Over Hornbeck.

27 Maren Nielsdatter. Født ca 1736. Maren døde i Tebbestrup, Haslund den 29 september 1820. Begravet den 6 oktober 1820 i Haslund kirke.

Hvem Maren er datter af vides ikke, men ved vielsen bliver hun omtalt som steddatter til Jens Lindberg. I øvrigt er der tvivl om fødselsåret. Efter hendes alder ved folketællingerne i 1787 og 1801, skulle hun være født i 1736-37, men ved begravelsen skriver præsten, at hun er 90, hvilken skulle betyde, at hun har set dagens lys allerede i 1730.

Hendes søster Mette Nielsdatter bærer tilnavnet Høg. Det tyder i retning af en forbindelse til den Niels Jensen Høg, som nævnes i bogen *Fra Haslund sogn*. Han er fæster af matr. nr. 8 Bastrupgaard, en gård på næsten 7 tdr., hvilket stemmer med størrelsen på Gravers' gård. Niels Høg dør dog uden at efterlade sig andre arvinger end sin kone i 1748. Måske er det den gård, som Gravers og Maren har fået i fæste. 1805 købes Bastrupgaard af Jørgen Fritz - stemmer igen med, at Maren dør som opholdskone hos ham.⁷⁰

Hun overlever sin mand med 34 år. Året efter Gravers' død er Maren i folketællingen opført som "bondekone og gaardboer", med fem børn i alder fra 22 til 10 år og desuden en tjenestekarl til at hjælpe med at holde gården i drift. I 1790, da Anna d. y. bliver konfirmeret, indføres hun som "Gravers Michelsens Enkes datter af Tebbestrup", mens lillebror Michel ved sin konfirmation tre år senere er "tienende Jørgen Frits i Tebbestrup".

Det kan se ud som om Maren har opgivet gården. Sønnen Niels er ikke i stand til at overtage fæstet, og i 1801 er hun da også registreret som "en inderste" (der tilmed kun benævnes ved sit fornavn, ligesom de fire tjenestefolk på gården) hos Frits, hvor hun ernærer sig som spindekone. Her bliver hun sandsynligvis til sin død som 90-årig "Enke efter afgangne Gaardmand Gravs Mikkelsen og Opholdskone hos Gaardm. Jørgen Fritz i Tebbestrup".

30 Niels Christensen Skram. Født ca 1718. Niels døde i Strandby, Elling i juli 1798. Begravet den 21 juli 1798 i Elling kirke, Elling.

Niels, der er født omkring 1718, er boelsmand i Strandby i Elling sogn, hvor han er fæster under Ellinggård. Han går under forskellige tilnavne: Ved begravelsen kaldes han Niels Gram og ved skiftet benævnes han Niels Christensen Skram.

Hans gård er så stor, at han i en hartkornsføtegnelse fra 1790 betegnes som gårdmand. Hartkornet er 1 td. 1 fdk. 2 1/2 album, i øvrigt en størrelse, som de fleste af de 13 andre gårde i Strandby lander på. Og Ellinggård ejer det hele.

Niels er gift to gange. Hans første kone begravnes den 24. maj 1772, og med hende har han to børn, Christen, som bliver sømand, og Maren, der bliver gift med Chr. Nielsen i Vinvadet. Efter konens død, vender han ca. 50 år gammel blikket mod nabosognet Åsted, hvor han finder sin nye ægtefælle. Ved vielsen optræder en Jens Christensen fra stedet "på Engen" i Elling som forlover – det er formentlig en bror til ham.

Niels er ikke nogen velhavende mand. I hans gård er der ingen luksus og intet guld eller sølv. Dyreste indbo er vist en bilægger kakkellov til 6 rd. Og desuden er dyrene i stalden, 3-4 heste, en ko og en kalv samt to får og et lam. I det daglige har han haft svært ved at klare til dagen og vejen og har flere gange været på besøg hos skipper Mikkel Ydegaard i Strandby, der har haft overskud til at yde familien, hvad der med tidens sprogbrug kaldes "forstrækninger". Beløbet er ved Niels' død nået op på 30 rd.

Værre er at han heller ikke har formået at holde gårdens bygninger og besætning i rette stand. Han dør i 1798, og der holdes skifte efter ham den 12. november; man bliver dog slet ikke færdig denne dag, gården skal takseres og vurderes, og det er der åbenbart problemer med, for skiftet genoptages først den 4. august 1800. Det viser sig her, at brøstfældigheden på bygningerne må sættes til hele 79 rd., og mangler ved besætning og inventarium (de redskaber, som godsejeren stiller til rådighed, heste i forhold til hartkornet, vogn, plov og harve) løber op i 41 rd. Det får udgifterne op i samlet 121 rd. 2 mk. 8 sk., og det betyder et stort underskud, da værdierne i boet kun er vurderet til 68 rd. 5 mk. 4 sk.⁷¹ Hvilket jo ikke er så godt ...

Hans kone nummer 2 overlever ham, og desuden er der følgende arvinger: Sønnen Christen af første ægteskab og tre børn af andet ægteskab: Christen, der er myndig, Inger, 21 år, og Søren, der kun er 15 år.

Den 14 april 1774 blev Niels gift med **Karen Christensdatter** i Åsted kirke.

De havde følgende børn:

	i.	Christen (1775-)
15	ii.	Inger (1778-1839)
	iii.	Johanne (1781-<1798)
	iv.	Søren (ca1785-)

31 Karen Christensdatter. Født i juni 1746 i Fuglsang, Åsted. Døbt den 19 juni 1746 i Åsted kirke. Karen døde i Strandby, Elling i februar 1812. Begravet den 1 marts 1812 i Elling kirke, Elling.

Kirkebogen for Åsted melder om Karens dåb: d. 19. Juni Christen Christensen og Johanna Hansdatters Barn af Fuelsang – Karen. Faddere er Anna Nielsdatter og Maren Pedersdatter fra Ribbeholt, Jørgen Sadelmager fra Kvissel, Thomas Nielsen og Jens Jensens søn Jens af Ribbeholt.

Hun vokser op som yngste datter på gården; de fleste af hendes søskende dør som små, men arvefølgen klares ved, at en bror, Christen, kan tage over efter sin far omkring 1765. Karen bliver gående hjemme nogle år og oplever, at broderen dør allerede som 31-årig, så en ny husbonde må træde til på gården. Et par år efter er der dog fundet et passende parti til Karen, en næsten 30 år ældre enke- og gårdmand i Strandby, og hun kan flytte ind hos ham og hans to børn af første ægteskab.

Da Niels dør 1798, står hun tilbage med temmelig elendige forhold: "Da nu Stærvboets Udgivter betydelig [har] oversteget dens Indtægt, og Skifteholderen med Billighed kan affordre Enken, at tilsvare det manglende, som en lovlig prioriteret Fordring, der altid bør staar ved magt - eller i mindste derfor at stille antagelig Caution, saa dog i Betragtning af den store Byrde som deraf ville flyde for Enken efter hendes iværende fattige Omstændigheder, blev alt saadant forbiegaaet, men Enken paalagt at confirmere det registerede og vurderede, være sig Gaardens Besætning og Gaards Redskaber og Inventarium, samt Indboe, intet i nogen Maade undtagen, da samme herved erklæredes for Gaardens Ejer retmæssig tilhørende Ting, deels som Gaardens virkelige Besætning og Inventarium, efter den afdødes Fæstebrev, og deels som Ting der bør være ved Stædet, til nogen Erstatning for Hosbondens ommeldte prioriterede Fordring, saa vidt det kan række og for det manglende at beholde sin Ret til Enken, alt efter Omstændighederne."⁷¹

Karen får altså lov til at blive siddende ved gården, selv om gælden på stedet langt overstiger værdierne, men det indskærpes at hun sidder på godsejerens nåde og må være påpasselig med besætning og bohave, som den høje herre kan gøre krav på.

Karen lever endnu 14 år. Folketællingen 1801 afslører, at hun stadig bor på gården, med sine to sønner hos sig. De er begge ugifte, Christen er 28 år og "sølimit", dvs. han er værnepligtig ved marinen, mens Søren på 15 endnu ikke har noget erhverv – han har haft sine gøremål på gården.

Ved begravelsen nævnes det, at hun er enke efter Niels Christensen af Strandby, ikke et ord om hvem hun bor hos. Hendes alder opgives til 68 år, men hun er dog kun 65.

SJETTE GENERATION

2 x tipoldeforældre

32 Ole Christensen Smed. Født i 1688 i Flade. Døbt den 1 april 1688 i Flade kirke, Flade. Ole døde i Flade den 6 januar 1763. Begravet i januar 1763 i Flade.

Oles dåb kan med stor sandsynlighed findes i kirkebogen for Flade, han præsenteres i kirken 1. april 1688 sammen med tre andre småbørn, hans far er "Christen på Gaden" og fadderne er: Christen Smids Kone og hendes datter i Flade, Pouel ibdm. og Christen Andersøn i Daall.

Ole bliver fæster under Knivholt Gods og har et husmandssted i Flade by. Ved siden af er han smed. Det er et meget lille sted, stuehuset er kun i fem fag, og desuden er der en lade og et fæhus. Besætningen består ved hans død af to heste, en ko og en kvie samt et par får og et svin. Stuehuset har måske kun haft et enkelt rum, og indboet har været yderst beskedent: et firkantet bord, et ølanker og lidt kogegrej. Familien har sovet i to gamle halve sengesteder, der i følge skiftet i 1763 har været "uden klæder." Mærkeligt nok er der hverken hammer, ambolt eller andre smederedskaber at finde blandt indboet.

At Ole har været en fattig mand viser sig også ved, at han har haft svært ved at holde bygningerne i god stand. Da han dør, og boet gøres op, hedder det, at rallingen (stuehuset) og vognskjulet er så forfaldne, at hele nordsiden og en del af sydsiden skal erstattes med nyt. Laden mangler tag på nordsiden samt nogle lægter og tømmer, og fæhuset skal også renoveres fuldstændigt. Der skyldes landgilde og kornskat, og alt i alt overstiger minus'erne i skiftet formuen med hele 121 rd. 3 mk. 12 sk. Der bliver altså intet til arvingerne.⁷²

Ole dør kort efter nytår 1763, 72 år gammel. Den ældste søn har sit eget sted i Øster Flade, og datteren Maren tjener på Knivholt. Tre af de otte børn er døde, mens sønnen Niels på 22 og døtrene Anne og Karen, henholdsvis 26 og 15 år, bor hjemme. Det bliver de næppe ved med, for det er ikke Niels, men en Christen Dall der overtager fæstet efter Ole Smed.

Ca 1730 blev Ole gift med **Maren Jensdatter**.

De havde følgende børn:

16	i.	Jens (1731-1797)
	ii.	Christen (1734-<1762)
	iii.	Anna (1735->1762)
	iv.	Kirsten (1738-<1762)
	v.	Niels (1740->1763)
	vi.	Maren (1744-)
	vii.	Jens (1746-)
	viii.	Karen (ca1748-)

33 Maren Jensdatter. Født ca 1703. Maren døde i Flade den 6 januar 1763. Begravet i januar 1763 i Flade kirke, Flade.

Maren er datter af Jens Mortensen og Kirsten Nielsdatter i Flade, men hendes dåb ses ikke i Flade kirkebog. Heller ikke vielsen mellem Ole og Maren er det lykkedes mig at finde, men formentlig er de blevet gift ca. 1730, for fra 1731 og frem har hun født i hvert fald otte børn, hvoraf de tre er døde tidligt. Alligevel har der været trængsel i det lille hus, familien bor i, og det er sikkert ikke blevet bedre af, at de har haft Marens mor Kirsten boende i sine sidste år.

Maren og Ole følger troligt hinanden og dør med en dags mellemrum i januar 1763.

36 Niels Jensen. Født ca 1677 i Lendum, Hjørring Amt. Niels døde i Vogn, Mosbjerg i april 1737. Begravet den 4 april 1737 i Mosbjerg Kirke.

Niels skal være født i Lendum Sogn, men kilderne er lidt usikre. Sikkert er det dog, at han bliver fæster af Storgård i Vogn by, der hører under Nørre Elkær gods. Som navnet siger, er det en pænt stor gård, som han formentlig har siddet på fra omkring 1700.

Vi ved lidt om, hvordan gården har set ud fra skiftet efter Niels. Stuehuset har 12 fag, og der er både en vesterstue, en lille stue og et køkken – og nok en storstue, selv om det ikke udtrykkeligt er nævnt. Der er ikke meget luksus, ingen ædle metaller ud over en kobbergruekedel. Men der er en del skilderier på væggene – det har næppe været almindeligt blandt bønder.

Besætningen er pæn, der er i 1746 syv heste og to føl. Der er ligeledes syv køer samt fire stude og fem kalve. Og endelig er der 11 får, en vædder og tre unge svin, og selvfølgelig har der været vogne og andre redskaber.

Men bygningerne er i temmelig elendig forfatning – i hvert fald når godsejerens vurderingsmænd skal taksere dem. Dele af laden er “forrådnet og vil nedbrækkes”, og der skal bruges 10 læs strå til taget. Et fæhus mod øst i ni fag er i så dårlig stand, at “det ikke tjener at repareres, men af ny vil opbygges.” Et fæhus i vest kan repareres for rimeligt små penge, mens stuehuset kræver en meget kærlig (og dyr) hånd. Samlet løber reparationerne op i hele 91 rdl. 2 mk., og sammen med prisen på de fire heste, vogn, plov og harve, som godsejeren stiller til rådighed, og som derfor altid trækkes fra formuen i boet, betyder det, at der er et underskud på 41 rdl. i boet. Altså ikke en skilling i arv til enken og børnene. Hvilket slet ikke er ualmindeligt her nordenfjords.

I kirkebogen finder vi Niels begravelse indført 1737; her står: d. 4 April blev Niels Jensøn fra Vogn begrafuen – 60 aar. Mærkeligt nok bliver skiftet først foretaget den 30. december 1746, efter begæring fra enken, Christence Pedersdatter. Ved mandens død har hun haft flere voksne sønner hjemme og har ikke haft problemer med at drive gården videre. De to af sønnerne har da også allerede overtaget fæstet i 1746, mens den tredje stadig holder til på fødegården. Det samme gælder den yngste datter. Den ældste søn er fæster i Ø. Tværsted, og datteren Elisabeth Marie er gift med Søren Jensen fra Holmen i Elling Sogn.⁷³

Niels var gift med **Christence Pedersdatter**.

De havde følgende børn:

- i. Peder (1697-1765)
- ii. Elisabeth Marie (1705->1787)
- iii. Karen (1706-1776)
- iv. Jens (ca1709-<1787)
- 18** v. Alexander (>1710-)
- vi. Christen (1721-1754)

37 Christence Pedersdatter. Født i 1672 i Vogn, Mosbjerg. Christence døde i Mosbjerg i 1754. Begravet den 29 september 1754 i Mosbjerg kirke.⁷⁴

Vi ved ikke meget om Christence, hendes dåb kan ikke findes i nogen kirkebog. Men hun har et ret bemærkelsesværdigt navn, sikkert inspireret fra højere samfundslag, og hun sætter et absolut ikke usædvanligt antal børn i verden i sit ægteskab med Niels.

Christence bliver en gammel dame, hun begravnes 82 år gammel den 29. september 1754, og i forbindelse med begravelsen erfarer vi, at hun er "fra Storgård i Vogn".

40 Lars Berthelsen. Lars døde efter 1728.

Det vides ikke, hvor og hvornår Lars er født, og kirkebogen for Vesterø har ingen mulige bud på en dåb, der kunne være hans. Men i august 1723 bliver han trolovet med Margrethe Jørgensdatter i Vesterø kirke. Cautionister ved vielsen er er Jørgen Svendsen og Jens Svendsen, og ingen af dem er tilsyneladende af Lars' familie. Jens Svendsen er gift med brudens storesøster, Karen. Der nævnes intet om, hvor Lars stammer fra.

Familien slår sig ned i Vesterø og et par måneder efter trolovelsen får de sønnen Berthel. Heller ikke ved barnets dåb er der lagt spor ud; der er nemlig ikke nævnt faddere. Men præsten tilføjer, at det er "trolovede folch". Vil han mon lige betone, at de ikke er viede? Selv om det var helt acceptabelt, at man flyttede sammen, når man var trolovet.

Den 19. februar 1727 starter en lidt mærkelig sag ved birkeretten. Et "quinde menneske" ved navn Margrethe Nielsdatter påstår, at hun har været gravid, uden at være gift, men det er usikkert, hvad der er blevet af fosteret. Der er måske mistanke om, at hun har født i dølgsmål og bragt barnet af vejen på en eller anden måde? Hun har fortalt forskellige borgere om graviditeten, og siden letter hun sit hjerte over for sognepræsten, og hun vil egentlig ikke skjule det for retten, men undskylder sig med, at hun er blevet forhindret deri af sin svagelige tilstand. Der skal også findes en medskyldig, og her bekender, hun at en ung trolovet karl ved navn Lars Berthelsen i "året 1726 og så længe fremdeles har søgt seng og legemlig omgængelse med hende."⁷⁵ Om det er "vores" Lars, der her er tale om, vides ikke med bestemthed, men sandsynligheden taler for det: han er formentlig den eneste af det navn på Læsø, som på lige dette tidspunkt er trolovet og ung.

Han bryder sig ikke om at have Margrethe Nielsdatters beskyldninger hængende over hovedet. Han skal have haft "legemlig omgængelse" med hende så længe, at han har gjort hende med barn, og han har desuden gjort hende til en hore, hvilket forudsætter at en af dem (i dette tilfælde kan det kun være ham) er trolovet eller gift. Han er heller ikke tilfreds med samlivet med sin fæstemø, og samtidig med at han anlægger han sag mod konen for ugudeligt levned (se nærmere under ane nr. 41), indstævner han Margrethe til tinge for at få hende til at bevise eller aflægge ed på, at hun har ret i sine beskyldninger. Som det hedder i tidens sprog, har hun "påkastet ham en blame" (beskæmmelse), og den vil han renses for. Hun bliver indkaldt til tinge, men bliver uden videre væk. Sagen trækker ud i månedsviis, men endelig lykkes det fredag den 21. maj 1728 at få parterne til at mødes på tinge. Monsr. Peder Boye fører sagen for Margrethe og undskylder hendes udebliven med, at hun har været i "beklagelig svag og skrøbelig tilstand, som stedse særdeles for den tid sagt er, har inde holdt hende paa hendes seng".

Lars har også en sagfører med, og på tinge fyger argumenterne i luften, med henvisninger til Lovens Bog, Danske Lov. Det er påstand mod påstand, tilsyneladende uløseligt. Boye ønsker, at Lars skal aflægge ed på, at han kan sige sig fri for omgang med kvinden. Mened er en meget alvorlig sag, både over for retten og ikke mindst over for Gud, og Lars' sagfører argumenterer dygtigt for ikke at bringe sin klient i den situation. I følge loven er det klageren, der skal bevise ved ed, at han/hun har ret, ikke den anklagede, og man kan da have sine formodninger om, at det har passet Lars godt ikke at skulle aflægge ed.

Loven siger desuden, at der kræves bevis af en eller anden art, og her står Margrethe svagt, for dels er hun udeblevet fra tinge flere gange, og dels hun har ikke kunnet fremvise synlige beviser så som nogle "livsfrugter". Det er usikkert, om hun overhovedet har været gravid. Derfor ender det med frikekendelse for Lars. Margrethe skulle efter loven betale sagens omkostninger, 10 sletdaler, men her tager retten hensyn til, at hun er svag og sengeliggende og har været "nærmere ved døden end livet". Afgørelsen står et sted, hvor tingbogen er så beskadiget, at teksten ikke kan læses, men det ser ud til, at hun er sluppet for en udgift, som hun formentlig alligevel ikke kunne betale.¹⁴⁴

Det er muligt, at Margrethe Nielsdatter har været en forvirret sjæl med en lidt for livlig fantasi, der har spundet en historie, men Lars har på sin side nok et noget tvivlsomt forhold til kvinder. Og det har helt sikkert ikke været en rar oplevelse for hende at blive konfronteret med retssystemet med mandlige embedsmænd og do. tinghørere.

Om Beboernes Skikke, overtroiske Meninger og Antal

I Henseende til Beboernes Skikke, da har iblandt disse været især denne: at hvor Dødsfald indtraf, der skulde Lys brænde over Liiget hver Nat, saalænge det stod inde, og hver Aften kom Naboer og andre Bekjendte for at see Liget, samt synge og læse nogle Bønner i Liigstuen, hvorved maatte tracteres med Ost og Brød, Øl og Brændeviin. Denne Uskik, som foraarsagede megen Bekostning, især følelig for fattige Folk, er nu i den senere Tid saa godt som aflagt, i det mindste skeer det ei saa almindelig som forhen: desuden blive nu de Døde hastigere begravne, saasom 4de eller hoist 5te Dag efter Dødsfaldet. Paa Begravelsesdagen brænder 2 eller 4 Lys i Liigstuen, hvor nærmeste Familie er indbudne, og 6 eller 12, ja 8 á 16 Mand, efter Veiens Længde og Ligets Tyngde, for at bære det til Kirken; thi at kiøre Liget bruges ikke, hverken Vinter eller Sommer, med mindre det indtræffer hos meget fattige langt fra Kirken liggende Folk. Naar Folkene kommer til Sørgehuset, tracteres med Ost og Brød, samt Øl, deels varmt og deels koldt, item Brændeviin, og naar alle ere samlede, bliver af Degnen siunget 2 á 3 Liigsalmer inde i Stuen, hvor Liget staaer, 2 udenfor, imedens Liget sættes paa Liigbøren og Liigklædet lægges paa Kisten, hvorefter Liig-Prosseionen skeer saaledes: Først Liget, som bæres af 6 á 8 Mænd paa begge Sider, og saa gaende andre Bærere, hvilke paa Veien afløse de første; siden kommer de nærmest Beslægtede og Besvogrede og øvrige indbudne. Par efter Par, tilsidst et eller to Fruentimmere nærmest i Familien, som have et sort Skiørt over Hovedet, hvormed Ansigtet tildækkes; men er der en Enke efter den Døde, maae hun ligge i Sengen denne Dag med Graad og Beklagelse. Er Graven paa nordre Side eller vesten for Kirken, passeres Kirkens søndre Side alletider forbi. Holdes Liigprædiken, som nu ofte bruges, maae førmeldte Fruentimmer, med deres sorte Skiörter over Hovedet, sidde ganske sammenkroget i deres Stole i Kirken og ikke Løfte Hovedet op, mindre lade deres Ansigt see, saalænge Liigtalen og Sangen vedvarer, og de gaae ligeledes ud af Kirken og hiem til Sørgehuset med Skiørtet over Hovedet. Foruden disse dybtsørgende Fruentimmer, følger almindelig en eller to Koner med Liigskaren, hvilke lægge Liigklædet paa Kisten og igjen tager det af ved Graven. Alle de, som har været indbudne at følge Liget, (thi mange af den Dødes Venner følge ogsaa med uindbudne, eller møde paa Kirkegaarden) kommer tilbage til Sørgehuset, hvor de atter faaer skaaren Smørrebrød, Øl og Brændeviin, samt Kaffe paa de fleste Stæder, saa meget de behager, og derpaa, efter nogle Timers Forløb, gaaer hver til sit Hiem. Naar Liget kommer Kirken nær paa 3 á 4 Bosseskud, bliver ringet med en eller begge Klokker i Kirken, ligesom de Efterlevende have Leilighed at betale; desuden saasart et Dødsfald indtræffer og er anmeldt for Sognepræsten, ringes med begge Klokkerne tre Gange, dog for Børn og Fattige ikkun med den store Klokke ligeledes tre Gange, hvortil haves Kongelig allernaadigst Tilladelse ved Reskript af 31 Martii 1738. (Bing, s. 179-81)

Herefter er det usikkert, hvad der bliver af Lars. Hans begravelse er ikke indført i kirkebogen, men måske er han forlist på havet eller forsvundet i det store udland? Hvordan hans ry har været derhjemme med to uheldige kvindeforbindelser, ved vi heller ikke. Men måske er det ansporet ham til at drage udenlands? Som de fleste mænd på Læsø er han sømand, og det fremgår af retssagen, at han både har været ude med sit eget fartøj og har søgt sit brød hos andre.

Den 6. november 1733 er der dog et muligt spor efter ham. Kirsten Marqvorsdatter skal låne 36 sletdaler af Peder Pedersen Gaj, og i den anledning har hun indkaldt to vitterligheds mænd til at underskrive obligationen på tinge. En af disse mænd bærer navnet Lars Berthelsen. Der er ingen sikkerhed for at det er "vores" Lars, der her dukker op, men selv om såvel Lars som Berthel er meget gængse navne på Læsø i starten af 1700-tallet, er der dog ikke mange med denne kombination og den rette alder lige på dette tidspunkt.¹⁴⁶

Et par år senere, den 2. december 1735, nævnes Lars Berthelsen igen på tinge, denne gang i forbindelse med en sag om to hollandske smækker, der er strandet nord for Læsø. Lars og hans båd har været med til at bjerge dele af lasten,

6000 tagsten, et lakeret skab og nogle tønder saltede sild bliver reddet i land, men der bliver rejst tvivl om behandlingen af godset – om Læsøskipperne eventuelt har forsøgt at undgå at betale told, og derfor er sagen endt på tinge. Om Lars hedder det her, at han “icke paa en tid lang herved landede, kan og mueligen icke ventes i denne Vinter at hjemkomme”.¹⁴⁷

Den 6 august 1723 blev Lars trolovet med **Margrethe Jørgensdatter Dam** i Vesterø sogn.

Et barn kendes:

20 i. Berthel (1723-1796)

41 Margrethe Jørgensdatter Dam. Født i 1693 i Vesterø, Læsø. Døbt den 30 april 1693 i Vesterø kirke. Margrethe døde i Vesterø i maj 1766. Begravet den 12 maj 1766 i Vesterø kirke.

Margrethe er fjerde barn af Jørgen Pedersen og Maren Lauridsdatter i Vesterø. Faddere ved hendes dåb er Oluf Pedersen Gaj, Povl Povlsen, Kirsten Pedersdatter, Else Lauridsdatter og Ane Lauridsdatter.

30 år gammel bliver hun trolovet med Lars Bertelsen. Det er tilladt at begynde det ægteskabelige samliv efter trolovelsen, med her har parret været tidligere på færde. Allerede efter et par måneder får de deres første barn, som også skal vise sig at være blive det eneste. Margrethe og Lars når aldrig at blive ægteviede, og formentlig har der været knas i forholdet fra starten.

Efter fire år vil Lars ud af forholdet, og han går til retten den 28. februar 1727 for at få medhold i, at hans trolovede fæstemø fører et så udsvævende liv, at han kan gå fra hende. Den slags kræver dokumentation, og den henter man hos sognepræsten hr. Niels Kirkemoe, der udskriver en attest på lovgyldigt, stemplet papir (6 skilling koster stempelmærket på papiret). Udtalelsen lyder:

“Efter indstefning her til Læssøe Birketing for at gifve min Forklaring om Magrete Jørgens Datters Lif og Lefnet, Efter at hun med Laurs Bertelsen er blefuen troloued, kand ieg med sandhed stadfæste, dette ieg ikke andet om hende har hørt eller veed, end det som en stille, ærbar og kysk Christen. Egner og anstaar dess til Bekreftelse under min Egen haand og Zignette.”

Lars får altså ikke medhold i sine påstande, men hvordan sagen ender, har jeg desværre ikke kunnet finde. Den gamle tingbog er temmelig medtaget og den øverste del af hver side er revet i stykker eller smuldret væk, så måske står retsafgørelsen på en del af en side, der ikke kan læses.¹⁴⁵

Men noget kommer der ud af det; Margrethe er fri til at finde en ny ægtefælle, og det er hun hurtig til. Mindre end et år senere, den 8. august 1728, bliver hun trolovet med Niels Poulsen, der er født 1689 i Vesterø. De to når ikke at få børn, for Niels dør allerede året efter, kun 40 år gammel, og bliver begravet juleaften.

Margrethe har herefter ikke mod på et nyt ægteskab; hun lever videre alene i 37 år. Vi ved ikke så meget om, hvordan hun klarer sig, men Læsøkvinder er jo seje! Hun når at stå fadder for sin eneste søns førstefødte i 1761. Og hans første datter bliver helt efter bogen opkaldt efter sin farmor, der dog på dette tidspunkt er død.

42 Søren Sørensen Bouet. Født i juli 1711 i Hals Sogn, Læsø. Søren døde i Byrum den 7 maj 1775. Begravet den 10 maj 1775 i Byrum kirke, Byrum.

Søren er født i Hals Sogn som yngste søn af Søren Christensen Bouet og Kirsten Nielsdatter. Kirkebogen er ikke bevaret så langt tilbage, men ved hans begravelse er præsten så venlig at notere, at han blev 64 år, “mindre 2 maaneder 2 uger og nogle dage”. Altså må han være født i juli 1711.

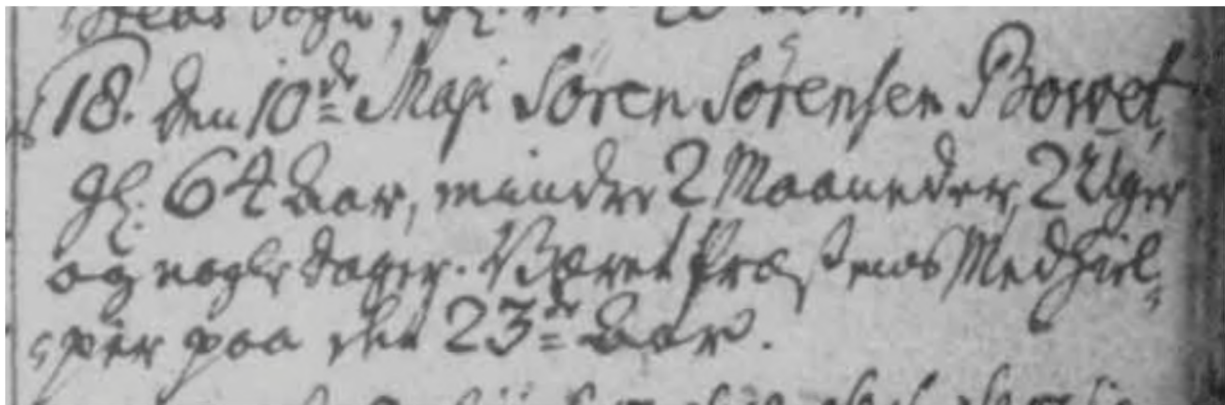
Tilnavnet Bouet hentyder til bugten, der skærer sig ind i den sydøstlige side af Læsø. Et smukt og stemningsfuldt sted, med en speciel natur. Hans barndomshjem har ikke ligget her i nærheden, men det kan være hos hans bedste- eller oldeforældre, vi skal finde forbindelsen. Det er ikke ualmindeligt, at navnet bliver hængende ved personen, selv om han flytter et andet sted hen.

Sine barneår tilbringer han i Hals, men senere flytter familien til Vesterø, hvor hans far køber et mindre sted. Han dør, da Søren er 18 år, og der er så meget gæld i boet, at der slet ikke bliver til nogen arv fra forældrene.

Han klarer sig alligevel. 24 år gammel bliver han gift med den ca. 12 år ældre Barbara, og de får et sted i Vesterø Sogn. Hvor det ligger, og hvor stort eller lille det har været, er ikke afklaret. I det hele taget fører han en lidt anonym tilværelse, i hvert fald set fra vor tid, for da han kun får et barn, finder vi ham ikke tit i kirkebogen. Den 10. august 1742 optræder han dog som fadder for Niels Jensen og Dorthe Sørensdatters søn Niels, og 15. søndag efter Trinitatis 1743 gælder det Claus Sørensen og Else Pedersdatters søn Claus.

Han findes også nu og da værdig til det borgerlige ombud, som det er at være tinghører (eller stokkemand, som det hedder andre steder). Otte mænd skal møde på tinge for at sikre, at der er pålidelige vidner til det, der foregår. Søren har hvervet i januar og februar 1736.⁷⁶ I efteråret 1738 vikarierer han sammen med Anders Gaj for birkedommer Kierulf i hans egenskab af auktionsdirektør på øen. Mens birkedommeren er fraværende, optræder Anders og Søren som "bisiddere" ved en auktion, hvor bl.a. Peder Pedersen Gaj køber ind.⁷⁷ Så sent som den 7. november 1774, et halvt år før hans død er han blandt stokkemændene, der skal bevidne, at en anden ane, Bertel Larsen Dam (ane nr. 20), har solgt en ejendom.⁷⁸

I 1755 sker der noget, som nok har vagt en del opsigt i Byrum. En Berndt Nielsen omkommer 42 år gammel, og årsagen er trist. I kirkebogen skriver præsten: "Forommeldte Bemt Nielsen døde dend 3die Januarii, efter at hand dend 1ste Januarii, da hand vilde hielpe sin liden Søn til at skyde for Brudfolkene Lars Larsøn og Karen Jensdatter med en gammel Bøssepipe, havde faaet et dødeligt Saar af et Stykke af bemelte Bøsepipe, som sprang i Stykker, da hand holdte Lade-Stokken til dend."⁷⁹ En lidt voldsom måde at fejre et bryllup på!

Her er Søren Bouets begravelse indført i kirkebogen som nr. 18. Der står: Den 10de Maji Søren Sørensen Bowet, gl: 64 Aar, mindre 2 Maaneder, 2 Uger og nogle dager. Været Præstens Medhielper paa det 23de Aar.

Søren dør den 7. maj 1775, og straks indfinder skifteforvalteren sig med to vurderingsmænd for at tage hul på skifteforretningen. Helt som den slags skal foregå. Her bliver de mødt af enken og den eneste datter, Kirsten og hendes mand Bertel Laursen Dam, der erklærer, at de selv agter at skifte og dele boet mellem sig uden yderligere skifteforretning og håber på forvalterens tilladelse til det. Den må han give, for det drejer sig om fuldmyndige

personer, som selv efter loven kan klare den slags. Desværre må vi så undvære gennemgangen af boet og opgørelsen af eventuel gæld eller tilgodehavender.⁵⁴

Ved begravelsen får vi en bonusoplysning om Søren. Han har i 23 år været præstens betroede medhjælper og har som sådan uden tvivl nydt en vis anseelse.

Den 10 januar 1735 blev Søren gift med **Barbara Sørensdatter Kirk** i Byrum kirke, Byrum.

Et barn kendes:

21 i. Kirsten (1736-1795)

Søren og Barbara bliver trolovet den 21. november 1734, og vidner (cautionister) er her gommens bror Christen og en Joen Sørensen, som ikke lige kan stedfæstes.

43 Barbara Sørensdatter Kirk. Født omkring 1698 i Byrum. Barbara døde i Byrum sogn i 1776. Begravet den 16 oktober 1776 i Byrum.

Barbara er ældste datter af Søren Erlandsen og Else Melchiorsdatter, og hun vokser op i gården ved byens kirke, deraf tilnavnet.

Da hendes far dør, er hun 22 år, ugift og stadig hjemmegående. Der går endnu 15 år, før der bliver fundet en ægtefælle til hende, og måske er det hendes modne alder, der er årsag til, at hun kun får et barn, datteren Kirsten.

Hun får ikke lov til at optræde meget i kirkebogen, men er ligesom sin mand fadder for andres børn nogle gange. Tilsyneladende er det ikke nært beslægtede personer.

Barbara overlever sin mand med halvandet år, inden hun dør som 78-årig.

44 Niels Joensen Bach. Født i 1732 i Vesterø, Læsø. Døbt den 19 oktober 1732 i Vesterø kirke. Niels døde på havet ved Læsø den 30 september 1763. Begravet den 31 oktober 1763 i Vesterø kirke.

Niels døbes Dom. 19 post Trinitatis som yngste søn af Joen Larsen og Inger Søfrensdatter. Faddere er Berte Maria Nielsdatter Kirchemoe, Kirsten Jørgensdatter, Maren Simonsdatter, Simon Jørgensen og Albret Owe.

Som mange andre Læsø-mænd får han sig et mindre sted med lidt jord, som han – eller rettere hans kone – kan drive, samtidig med at han skaffer sig indtægter fra søen. Ejendommen er sat til et beskedent hartkorn på 3 skp. 1 1/5 album, med jord som er beliggende to steder, og et hus med 15 fag; dertil kommer et tømmerhus med ting som træ til hjul, tov og forskellige skind. Måske har Niels ved siden af også været håndværker? Besætningen består af to heste, to køer og fem får. Niels ejer det hele.

Men sønen giver også indtægter, og derfor har han også investeret i halvparten af både en båd og en jolle, som han køber sammen med Berthel Dam (ane nr. 20). Jollen er betalt, da han dør, mens han ikke er nået så langt med båden. Berthel fortæller ved skiftet, at han har lagt ud, mens Niels i stedet for de 20 rd., han skal udrede, i første omgang har givet ham tre mark på hånden. Resten kan så følge efter. Alt dette kender enken ikke noget til; men hun erkender, at det har hendes mand aldrig talt med hende om.

31 år gammel drukner Niels i havet ved Læsø sammen med sin far Joen Larsen. Kirkebogen beretter: Dend 30te September druknede Jon Larson og Søn Niels Jonsen, begge gifte Mænd, sampt Jens Nielsen Knudsen og Lars

Mændenes klædedragt

De indfødte Mandfolk have i fordom Tid meget brugt hollandsk Dragt, men nu for største Deel Klædes Kiøle, Tois Vester og Beenklæder af Skiæg, Plyds, Carmosin og Nanqvin, for det meste forfærdiget i Kiøbenhavn og Aalborg efter nyeste Mode, hvilke Klæder endogsaa smaae Drengene bære til Stads, naar de ikkun have gjort en eller to Reiser til Søes; men ellers daglig, naar de gaae i Byen, som det her kaldes at gaae et eller andet Ærinde, korte Trøier med Cavaj over om Vinteren, samt lange Matroshuer af Klæde, Fildt eller Seildug, og i Almindelighed runde Hatte, Støvler paa Benene eller Skoe med store moderne Sølvspender, ei at tale om de her boende Skippere og Styrmand, hvis Dragt, endog Linned, er ligesom god og kostbar, som fornemme Borgeres i Kiøbstæderne; thi de ere ærekære i høi Grad. Nogle faa af de Gamle vise sig endnu til Stads med hollandsk Dragt, saasom i brun eller blade Kiøle med korte Ærmer og store Opslag, en ulden Damaskes Vest med Sølvknapper, en Guld- eller Sølv forgyldt Lænkeknep i Skiorten eller Kraven under Halsen, og ligesaa for Ærmerne, en hvid Lærreds Halsdug, Klædes Buxer med 3 store runde Sølvknapper i Linningen og nogle smaae ved Knæene, samt en rundskaaren hvid Paryk og en trekantet Hat paa Hovedet, Støvler eller Skoe med firkantede Sølvspender, sorte eller graae Strømper paa Benene, og et ægte Spanskrør med suffisant Sølvknep. (Bing, s. 189-190)

Bertelsen Dam, 2de unge drenge, som ikke havde været til Confirmation, alle 4re med een Baad nordvest for og gandske nær ved ved Landet. Deres Legemer ikke endnu funden.

De driver senere i land og begravnes efterhånden: Den 15. oktober kan man jorde Lars Bertelsen Dam, der kun er 12 år og 2 måneder gammel, og den 23. oktober er den 17-årige Jens Nielsen Knudsen bjerget. Endelig driver Niels Joensen i land og kan begravnes den 31. oktober, og først den 6. december bliver liget af Joen Larsen fundet.

Der kan nu holdes skifte over Niels' efterladenskaber. Familien er langt fra vehavende, men han har dog en helt pæn garderobe med en sort klædeskjole til 2 rdl. og to par præsentable blå klædesbukser. Der er også en kallemankestrøje og en hat. Fineste genstande i boet er et par store sølvskospænder og et mindre knæspænde samt 19 sølvtrøjeknapper. Indboet er ikke bemærkelsesværdigt, men vi finder dog en stor kobberkedel og et par hollandske krus. Samt selvfølgelig sengetøj og kogegej. En jernkakkellovn har de i huset, men den viser sig at være lejet, og ejermanden Niels Hyllebusk kræver fem års leje af den, 5 mk. pr. år, i alt bliver det 1 rd 3 mk. I gården er der en gammel vogn med tilbehør, en harve, et par plovdrætter og en høvlbænk.

Niels har været interessent i en båd, som han ikke har fået betalt, og der er andet klatgæld og et tilgodehavende på ca. 10 rd. hos Niels' bror Lars, som lige for tiden er fraværende på rejse. Niels har selv ført regnskab i en lille "tegnebog", men den er ført med nogle tegn, som skifteforvalteren ikke kan tyde. Sandheden er vel, at Niels ikke til fulde har behersket skrivekunsten, men i stedet har opfundet sin egen måde at notere regnskab på. Tegnebogen bliver overladt til en af formynderne, Niels Pedersen, der formår at knække koden. Problemet med båden klares i øvrigt ved, at Berthel Dam simpelthen tager hele båden til sig og betaler de 3 mk. tilbage til boet.

Sognepræsten stiller også med fordringer. Dels skylder Niels lidt tiende for en ejendom kaldet "Skovens gård", og dels skal han betale halvdelen af prisen for ligprædikenen for Else Pedersdatter Gaj, en faster til hans kone Anne (det er uvist hvorfor han er blevet pålagt denne udgift), og der skal trækkes penge for hans egen ligprædiken. Vi kan her se, at det i Vesterø på dette tidspunkt koster 2 rd. at få smukke ord med sig på rejsen hinsides. Hvilket blev betragtet som en livsnødvendighed lige som en hæderlig begravelse i det hele taget.

Da boet er gjort op, er der 108 rd. 1 mk. 4 sk. til deling mellem enken og de tre børn. Sønnerne får hver 15 rd. 2 mk. 12 sk., og datteren Inger en søsterlod på 7 rd. 4 mk. 6 sk.⁸⁰

Den 27 december 1756 blev Niels gift med **Anne Pedersdatter Gaj** i Vesterø kirke.

De havde følgende børn:

	i.	Else Gai (1757-1757)
	ii.	Inger (1759-)
	iii.	Peder Gai (1760-<1799)
22	iv.	Niels John (1764->1788)

45 Anne Pedersdatter Gaj. Født i 1726 i Vesterø, Læsø. Døbt den 22 september 1726 i Vesterø kirke. Anne døde i Vesterø den 14 april 1799. Begravet den 17 april 1799 i Vesterø kirke.

Peder Pedersen Gays og Karen Larsdatters datter Anne døbes 14. søndag efter Trinitatis. Faddere, der stiller op ved dåben, er "Ole Gajs qvinde Kirsten Bertilsdatter, Maren Pedersdatter, Biørn Laurizen og hans Søn Biørn samt Anders Gay". Den førstnævnte er Peders bror, men omtalen af hans samlever er noget nedladende – de har faktisk været gift adskillige år på dette tidspunkt. Anders Gaj er en anden bror til Peder.

Hun vokser op med kun en enkelt bror, men allerede da Anne er 13, mister hun sin mor. Faderen gifter sig dog hurtigt igen, og Anne får tre små brødre og har helt sikkert nok at se til i huset. Endnu en stedmor må hun affinde sig med da den første dør efter ni år, og far gifter sig for tredje gang. I mellemtiden er hun blevet en voksen kvinde og omkring 1749 får hun sin mødrene arv udbetalt i form af en fjerdedel af det bol, som hendes far ejer. Hun har således fod under eget bord, men familien driver virksomheden i fællesskab.

Da hendes far dør 1753, mener hendes stedmor, at de 9 rdl. 1 mk. 4 5/6 sk., som hun fik udbetalt sammen med arven efter moderen, må være noget, som nu skal trækkes fra hendes arv efter faderen. Det finder Anne sig ikke i. Sammen med sin lavværge, skipper Lars Bak, argumenterer hun, at "siden hun udi 9 aar har gaaet i hendes salig Faders huus, som en Tieniste Pige, og for slig hendes bekiendte Troskab og Lydighed, samt arbejde ved Gaardens avling [ikke] haver nydt Skilling eller Skillings Værd, da hun dog i det allermindste aarligen kunde med al billighed (rimelighed) have fortient 2 rdl. 4 mk., der i alt for 9 aar beløber sig 24 rdl." – Men hvis enken vil frafalde sit krav, er Anne Gaj og hendes formynder indforstået med, at hun heller ikke vil kræve mere af denne tjenesteløn end disse 9 rdl. 1 mk. 4 5/6 sk., uden afkortning i hendes tilfaldne arvepart. Hvilket enken og hendes lauværge går ind på, så at disse to fordringer kan gå lige op.

Om forholdet mellem Anne og hendes stedmor har været særlig godt, kan vi ikke vide, men fakta er, at hun går ind i et samarbejde med hende, efter at boet er gjort op. De vil drive gården videre, betale gælden af og tage sig af de tre mindreårige halvbrødre. Der går dog kun et par år, før dette parløb må stoppe. Børnenes formyndere mener, at stedmoderen har misligholdt sine forpligtelser over for børnene, og de kræver gård og bohave, som hun fik overladt efter mandens død, sat på offentlig auktion. Annes part af gården holdes helt uden for dette krav. I stedet ender det med, at hun, efter auktionen og salget af halvparten af gården, får ansvaret for sine brødre. Hun beder om at få betroet 64 rdl. af den arv, der er tilfaldet dem efter deres mor, mod at udbetale den, når drengene når den rette alder, og "med Klæde og Føde at underholde hendes yngste Broder Lars Pedersen Gaj, intil han selv kand fortiene sit Brød, samt med Føde og Logementer at være hendes øvrige Brødre til Tieniste uden Betaling, naar de for Vinterens Skyld ikke kand være ude paa fahrten."⁸¹

Et halvt år efter at familien på denne måde er kommet på plads, gifter Anne sig 30 år gammel med Niels Joensen Bach. Det bliver til fire børn, hvoraf den førstfødte, en datter, der nok er opkaldt efter sin mors faster, Else Gaj, dør tidligt, og et kort ægteskab.

F.C. Lund (ham med billederne af folkedragterne) har her tegnet en gruppe Læsøkvinder på markarbejde. Damen til venstre har dog næppe planlagt at grave med – hun er i festtøjet.

Anne bliver nemlig tidligt enke, da hendes mand drukner på havet. 37 år gammel står hun med stedet og tre små børn. Der er to børn, da skiftet begynder, men ved anden skiftesamling må hun melde, at hun er gravid og hele skiftet må udsættes, til hun er nedkommet, så man kan se, om der er en arving mere at tage hensyn til. Det bliver der! En lille søn kommer til verden og bliver naturligvis opkaldt efter sin far, Niels Joen. Anne og formynderne bliver spurgt om, de mener, at boet skal sælges på offentlig auktion, så pengene til arvelodderne straks kan udredes. Det siger de nej til, og Anne kan fortsætte ved gården, som hun i øvrigt nok har været vant til det. På Læsø er det kvinderne, der står for al arbejdet i huset og på markerne, selv tungt arbejde med tækning af tangtage hviler mest på kvinderne. Mændenes verden er søens, og når de er hjemme slapper de af og går på besøg. Formentlig er det derfor, man ikke så tit ser, at enker straks må gifte sig igen for at klare driften af gården, som det er tilfældet inde på fastlandet. Anne gifter sig heller ikke efter, at hendes mand er død.

Midt i 1780'erne, da hun nærmer sig de 60, føler Anne, at hun må tænke på sin alderdom. Hun laver derfor en aftale med sin datter Inger (den ældste søn er død og den yngste gift og flyttet ind hos sin kone), der går på, at Inger får tilskødet gården mod, at hun underholder og forsørger sin mor i resten af hendes levetid samt betaler hendes gæld og naturligvis sørger for hendes hæderlige begravelse. Dog på de vilkår, at enken beholder rådigheden over stedet og inventaret – "uden at bemelte hendes Datter Ingere Nielsdatter Bach, maae befatte sig noget hermed førend hun ved Døden er afgang".¹⁵³

Om Beboernes Levemaade og huuslige Forretninger

Den daglige Føde blandt Beboerne i Almindelighed, bestaaer fornemmelig i Rugbrød, hvortil spises tørre Flynder, og vindtorret tildeels røget Hornfisk og tørre Sild. Sielden og aldrig mere end en Gang om Dagen bruges varm Mad, som er om Vinteren Kaal, undertiden Erter med lidet Kiød, og om Sommeren Melkevelling og Melkegrød; men de fleste, især Fattige, leve som sagt ikkun af tør Kost, hvortil de drikke Vand eller tyndt Øl, og Mandfolkene Brændeviin. Rugbrød bages deels som Rugbrød i Almindelighed, aflangt og tyk til begge Ender, som her kaldes blødt Brød, deels i store runde Kager, som kløves og steges ganske haarde, hvilke kaldes Kavringbrød. Naar Mandfolkene farer paa Søen af fiske, eller opholder sig som Biergere ved Strandinger, skal man sielden see, at de tager andet med sig, end en liden Flaske paa omtrent 1/4 Pot med Brændeviin, en Kavring og en tør Fisk, lidet Smør i en Æske, og tildeels en liden Drik Øl, men oftere Vand, fornemmelig ved Fiskerie; thi Biergere ved Strandinger ei tage Sparsommelighed saa nøje i Agt, endskjøndt ofte der ikke ved Strandinger udkommer 12 á 16 sk. daglig, naar alle Dage regnes, som under en Stranding bortgaaer uden Nytte. (Bing, s. 187)

Ved folketællingen i 1787 bor hun alene som enke og "boelsbeboer." Men siden flytter Inger ind og tager sig behørigt af sin mor.

Hun begravnes april 1799 som "Niels Johnsens Enke, 73 Aar." Og nu skal der skiftes igen, selv om hun egentlig ikke har efterladt sig ret meget. Men der er et problem med Annes yngste søn, Niels John. Han har forladt øen 12 år tidligere for at søge hyre til søs, men han er aldrig vendt tilbage, og hjemme venter hans kone og to små døtre forgæves. De to piger er naturligvis arvinger efter

ham. Inger er nu endelig blevet gift, det er sket 1795 og den udkårne er Lars Hjørring. I den sidste tid har moderen haft behov for pleje; hun har været syg og har måttet holde sig meget til sengen. Hen mod slutningen af Annes liv får de lavet en ny aftale: Svigersønnen har købt stedet og alt, hvad Anne i øvrigt efterlader sig for 90 rdl. Om man bare har slået en streg over den første aftale med Inger vides ikke. Lars Hjørring kan følgelig gifte med et skøde af 19. januar samme år og mener, at "hendes [afdødes] Gangklæder ere saa ringe og usle, at hun ikke kunde foreviise dem, da den afdøde nu i nogle Aar af og til har holdt Sengen". Altså – der er ikke meget at komme efter. Det bemærkes, at ejendom og bygning alene blev vurderet til 82 rd. ved skiftet efter Annes mand.

Hvad med den forsvundne Niels Johns døtre og deres arveret? Skulle de ikke tilkomme en broderpart af de 90 rd., som Anne har solgt stedet for? Den tilsynsværge, som skal tale deres sager, møder ikke op ved første møde, selv om han er indkaldt efter reglerne, så der må holdes et nyt møde. Her har han set på sagen og udtaler, "at han desuden var overbeviist, at Laurs Hjørring eller rettere hans Hustru i Betragtning af den Tilsyn og Opvartning, hun har haft med hendes nu afdøde moder i de aar hun formedelst Sygdom har maattet holdt Sængen ikke derudi blev noget skiænket."⁸² Der bliver åbenbart ikke noget til de faderløse piger.

46 Lars Svendsen Bach. Født omkring 1714. Lars døde i Vesterø, Læsø i 1788. Begravet den 21 april 1788 i Vesterø kirke.

Lars' fødselstid- og sted er ikke kendt, han må dog være født omkring 1714, da han er 74 år ved folketællingen i 1787. Hans forældre kender vi heller ikke.

Januar 1751 bliver han gift med enken Anne Andersdatter; om det er på hendes beskedne ejendom, parret bosætter sig, eller det er ham, der har noget bedre at tilbyde, er indtil videre også uklart. Men Lars er eller bliver boelsmand i Vesterø sogn, og det er tydeligt, at forholdene i hvert fald for hans kone bliver bedre end efter hendes første mands død.

Anne dør allerede efter 15 års ægteskab og efterlader Lars alene med tre børn fra hendes tidligere ægteskab, hvoraf de to dog er flyttet hjemmefra, og deres fire fælles mindreårige børn. Ved skiftet efter Anne er han ved at komme på

glatis. Som vanligt er, bliver den efterladte spurgt, om der er guld, sølv eller rede penge i boet; den slags må ikke skjules, indskærper skifteforvalteren, og Lars svarer: Nej, der er intet, der kan regnes til indtægt for boet.

Han bliver dog prompte modsagt af sin ældste stedsøn Anders, der påstår, at hans mor har givet den yngre bror Søren 10 rdl. 2 mk. til deling mellem børnene. Disse penge skal Søren have givet videre til sin stedfar. Og hvad så? Kan Lars gøre rede for, hvad der er blevet af pengene? Lars har en forklaring, han har godt nok fået penge, men kun 7 rdl. 2 mk. af Søren, og dem har han brugt til fælles nytte under sygdomsperioden.

Anders giver sig ikke så let. Han indhenter et vidne, Kirsten Møllers, der skal have set, hvordan tingene gik for sig. Kirsten Møllers møder op, men nægter at vide noget om pengene. Hun har aldeles intet hørt eller set, men mener, at der må være tale om løs sladder. Hun er så sikker i sin sag, at hun endda tilbyder at aflægge ed på det. Så er der ikke så meget mere at gøre, og Anders holder inde.

Senere kommer der dog nye gniderier. Der er en del u-tærsket korn i laden, som Lars mener, at man med rimelighed kan holde uden for skifteregistreringen, så han kan råde over den til livets opretholdelse for ham selv og børnene. Hovsa, Anders og hans søster bor ikke længere hjemme, så ingen af dem vil have glæde af kornet. Det ender dog med, at de bliver venligt enige (som skriveren formulerer det) om, at enkemanden kan beholde det korn, der er nødvendigt til familiens underhold.

Lars har klaret sig helt pænt på stedet, der i 1766 har et anslået hartkorn på 2 skp. 1 1/2 album og bygninger i tre længer. Han har en besætning på to heste, to køer og en kvie samt otte får, to gæs og en gris. Samlet løber vurderingen op i 182 rdl., og der er ingen gæld på gården, bortset fra at degnen, hr. Severin, har 1 rdl. til gode for en halv tønne rug, og desuden er der udgifterne til konens begravelse. Vi kan her læse, at præsten skal have 1 rdl. 2 mk. for ligprædikenen, og degnen forlanger 1 rdl. for sin sang ved "lig-omgængelsen". Ligkisten koster hele 2 rdl. 2 mk. og 8 sk., og endelig er der øvrige udgifter til begravelsen, bl.a. til graveren. Bestemt ingen billig sag at komme hæderligt og skikkelig af sted fra den jordiske tilværelse.

Oveni kommer omkostninger til skifteretten, der også er en bekostelig affære til i alt 13 rdl. 2 mk. Men slutresultatet ender dog op i, at der er 156 rdl. 1 mk. 8 sk. tilbage til deling mellem Lars og syv børn. Heraf kan Lars forlods tage halvdelen; pengene til stedbørnene må han straks punge ud med, mens hans egne børns arveparter bliver stående rentefrit i boet, til de fylder 18 år og kan få pengene udbetalt.⁸³

Trekvart år efter Annes død har Lars fundet sig en ny kone. Den 25 oktober 1767 gifter han sig med Ane Michelsdatter Smidt fra Byrum. Det er et modent ægtepar, bruden nærmer sig 50 år, så naturligt nok kommer der ikke børn ud af det. Men han har med sine små børn klart haft behov for en husmor i huset. Børnenes arveparter, som han har i forvaring, forsøger han at få til at yngle, idet han den 9. maj 1768 låner 30 rd. til en mand i sognet – til "fornøden brug." I obligationen står udtrykkeligt, at pengene stammer fra "Lars Svendsens indehavende Børns Arveparter efter deres Sl: Moder, som hos hannem er bestaaende". Han skal have 4 % i rente, og lidt bliver det da til, inden lånet er afviklet i december 1770.⁸⁴

Fire år efter vielsen mærker både Lars og Ane alderen tynde. De to sønner er døde, og en anden plan for generationsskifte må udtænkes. Her kommer den yngste datter, Mette Marie ind i billedet. Den 18 marts 1771 går Lars og den 21-årige pige til birketinget på Læsø og får skrevet et skøde, der går på, at Mette Marie får overladt hele stedet med jord og bygninger, kvit og frit, mod at hun påtager sig at forsørge de to ældre mennesker og give dem en sømmelig og hæderlig begravelse efter deres død. Der er knyttet en kontrakt til skødet, og her er nogle temmelig skrappe bestemmelser om forholdet mellem de to parter. Så længe de gamle er i live, skal hun nøjes med at tjene på stedet, "mod en billig (rimelig) årlig løn og intet videre." Skulle Mette Marie have lyst til at gifte sig, "maa det ej ske uden min og Hustrus Villie og Samtykke eller den af os som da længst levende er. - Men skulde bemelte min Datter Mette Marie endelig ville begive sig i ægteskab, mens enten ieg eller min Hustru Ane Michelsdatter lever, og saadant ikke er af os samtykket eller med vores Villie, skal ej allene det hende meddelte Skiøde være ophævet og

Arbejdsdeling

Saasom Mandfolkene intet befatte sig med Jorddyrkningen. (hvilket og er Tilfældet paa de fleste andre Stæder ved Søetaten) uden forsaavidt nogle af dem forestaae Pløiningen. slaae Græsset og meje Kornet: saa beroer al den øvrige Jordbestyrelse. ved at vende Jorden med Spade. som her. fornemmelig paa de smaae Stæder. meget bruges. under en ualmindelig Behændighed. istæden for at pløie. desuden samle og udkjøre Giødselen. samt harve m.v.. paa Fruentimmerne. som dertil ere særdeles oplagte. og behandler Jorden ualmindelig godt: dog sielden overskrider Moders eller Mormoders Brug. hvorfor at optrække nye Jord. forekommer meget usædvanlig. med mindre det skeer af Bønder fra det faste land. som her blive og bosætte sig. (Bing. s. 65-66)
... De hielpe altsaa hinanden at pløie. som her kaldes at være i Plougfælle: ethvert Par Heste bliver kjørt af et Fruentimmer. og en Mandsperson følger allene med. for styre Plougen (s. 70)

dette mit Sted Ejendom og Effecter da tilhøre mig Laurs Svendsen eller min Hustrue Ane Michelsdatter, hvem af os som da lever, og have bemelte min Datter, ei alleene at udflytte, men endog intet videre at have at fordre eller paastaa, end hvad hun i billig aarlig Løn kan have tilgode for den Tiid, hun har tjent mig eller min Hustru Ane Michelsdatter.” Til gengæld har hun sikkerhed for, at ejendommen er hendes efter deres død, og hun kan gøre med den, som det passer hende. Kravene kan med nutidsøjne synes helt uspiselige, men hun går ind på dem, og skøde og kontrakt bliver underskrevet.

I 1777 får Lars behov for at låne lidt penge – til hvad ved vi ikke, men 1. maj har han fået en låneaftale i stand med “den ærlige og gudfrygtige pige Margrethe Jensdatter Bæch, boende i Byrum Sogn”. Hun er i stand til at låne ham 44 rd. mod de sædvanlige 4 % i rente og mod, at han pantsætter et stykke jord af hartkorn 2 skp., beliggende i “Skovens gaard” og “10 bindinger hus af de, jeg bor

udi.” At de enkelte dele, der kan pantsættes, er så nøje udvalgt skyldes nok, at stedet forlængst er solgt til datteren.⁸⁵

Mette Marie gifter sig i 1783 – vi må formode at den udvalgte ægtemand har fundet nåde for Lars og hustrus øjne. Da Lars dør i ’88 er svigersønnen væk, han er ikke vendt tilbage fra en hyre som matros, men Mette Marie har langt fra ladet sig slå ud; hun stiller i skifteretten og fremviser skødet og kontrakten, og hermed er det skifte afsluttet. Hun kan blive siddende ved stedet og tager sig selvfølgelig pænt af sin gamle stedmor, der først dør i 1801, 83 år gammel. Mette Maries lidt ældre søster Ingeborg, som ikke blev fundet værdig til at overtage stedet, er der ingen, der tænker på. Hun er ugift og får tilsyneladende intet i arv, noget som alle, også hendes formynder, accepterer uden kommentarer. Hun bliver ikke gift, men ved folketællingen 1801 er det sandsynligvis hende, vi finder som tjenestepige hos sognefogeden i Byrum, 43 år og stadig ugift. Set fra vores vinkel en trist skæbne.

Den 10 januar 1751 blev Lars gift med **Anne Andersdatter** i Vesterø kirke.

De havde følgende børn:

- i. Niels (1751-1766)
- ii. Sven¹⁴ (1753-1766)
- iii. Ingeborg¹⁴ (1755-)
- 23 iv. Mette Marie (1759-1837)

47 Anne Andersdatter. Født ca 1717. Anne døde i Vesterø, Læsø i december 1766. Begravet den 6 december 1766 i Vesterø kirke.

Vi kan ikke findes Annes dåb i kirkebøgerne for Læsø, men vi ved, at hun er datter af Anders Jungesen. Han er cautionist (vidne) begge de to gange, hun bliver gift, og ved skiftet efter hende optræder han som tilsynsværge for hendes efterladte børn, og det nævnes udtrykkeligt, at han er deres morfar.

Hun er født ca. 1717, for hun er 49 år, da hun dør, men præsten i Vesterø har som nævnt ikke indført dåben. Hun kan være glemt, men familien kan også have boet i østerenden af øen, så den på dette tidspunkt hørte til Byrum eller Hals Sogne, hvor kirkebøgerne kun er bevaret fra 1720.

Ca. 24 år gammel bliver hun den 5. november 1741 troløvet med Søren Nielsen Winther; vielsen foregår en måneds tid senere, nemlig 2. søndag i advent i Vesterø kirke, og i samme sogn slår det unge par sig ned. Under

meget beskedne forhold. I oktober året efter får de sønnen Anders, derefter følger to døtre Kirsten og Ingeborg, af hvilke Ingeborg kun bliver knapt et år, og til sidst en søn, Niels, i 1747.

Familien har et sted med et hartkorn på 1 skp. 1 fdk. 1/2 alb., og det er naturligt nok ikke tilstrækkeligt til at brødføde en børneflokk. Som så mange andre søger Søren indtægter på søen. Han nøjes ikke med fiskeri, men drager på langfart og er i 1750 nået helt til Holland. Her går det galt, Søren dør – om det er på grund af sygdom eller ved en ulykke vides ikke, men der kommer besked hjem, og Anne er nu enke med tre faderløse børn. Læsøkvinder er vant til at klare ærterne alene, men Anne finder hurtigt en ny ægtefælle. Allehelgensdag, den 1. november bliver hun troløvet med Lars Svendsen Bach, og hendes gamle far stiller igen op som vidne – så vidt vides er Anne dog også hans eneste barn.

Der er et problem med hendes børn af første ægteskab, som skal løses. Deres arv efter faderen skal sikres, selv om den er aldrig så lille. Anne og Lars må til den høje skifteforvalter, det sker den 29. december hos forvalteren, hvor også et par vidner er til stede samt en lauværge for Anne, Jens Larsen Smed (forbindelsen til Anne er ikke umiddelbart til at få øje på). Boet gøres hurtigt op; fornuftigt nok mener man ikke, at det kan svare sig at bekoste en registrering og vurdering af det. Der er 20 rdl., og jordens værdi sættes til 26 rdl. – familien har åbenbart ikke ejet et hus at bo i – tilsammen 46 rd. I øvrigt hedde det i skifteskrivelsen om de sølle forhold: “Foruden den ringe og bekendte slette Fattigdom, som udi Boet findes, enten af Enkens Gang- og Sengeklæder eller faa kreaturer, der ikke kunde tilstrække til eet af Børnenes ophold for eet Aar, altsaa blev saaledes sluttet og afhandlet, at Enken Anne Andersdaatter beholder Boet u-rørt til Børnenes sømmelige og kristelige underholdning og opdragelse, indtil de føde og klæder ærligen i blandt fremmede selv kand fortiene”. Dog bestemmes det, at de 20 rdl., der findes i rede penge, med påløbende renter skal gemmes til børnene, imod at hun i mellemtiden bruger og siden beholder jorden, og “ellers tilforpligtes hun og Fæstemand Lars Svendsen at forholde sig som Christelige Forældre imod deres Børn”.⁸⁶

Anne kan begynde en ny tilværelse som Lars Svendsens kone. Det fører fire nye børn med sig, som alle overlever den tidlige barndom. Den yngste, Mette Marie, kommer til verden, da Anne er 42 år. At dømme efter skiftet efter

Hjørne af en stue med den uundværlige bilægger til venstre og sengen til højre. Her fra museumsgården.

hende, er det også gået pænt fremad med levevilkårene. Familien bor i en trelænget gård, og skønt der ikke er værdigenstande, hverken, guld, sølv eller kobber, så er der dog det nødvendige. I dagligstuen nævnes et fyrbord med fod under, et dusin tintallerkener og en bilæggekakkelovn og det sædvanlige sengetøj, der ikke får prædikatet gammelt. I et lille kammer står en væv med tilbehør, som kunne tyde på at Anne har haft en bibeskæftigelse.

Hun dør 49 år gammel i december 1766 af en slem sygdom, som har været så bemærkelsesværdig, at den får sin særlige beskrivelse i skiftebrevet: en smitsom og farlig Sygdom, hvoraf alle Husets Folk har været befængt, syge og sengeliggende til nu; hvilket har været aarsag [til], at der med Registerings-Forretningen hidindtil endnu ei har turdet været begyndt, da ingen var at formaae til at være overværende ved Forretningen som Vitterligheds-Mænd af Frygt for at vorde af Sygdommen befængt og besmittet. Ja ei engang nogen af Naboerne har turdet kommet i Huset, medens Sygdommen vedvarede, førend nu Gud af Naade har afværget samme og ladet den stoppe og ophøre”.

Anne begravnes den 6. december 1766, men først den 22. januar kan man på grund af den grasserende sygdom gå i gang med skiftet. Her viser det sig straks, at der åbenbart har været lidt mistro mellem familiemedlemmerne – heller ikke dengang var det problemfrit med sammenbragte familier. Sønnen Anders fra første ægteskab står frem og beretter, at hans mor på sit yderste skal have givet den yngre bror Søren, den eneste af stedbørnene, der stadig bor hjemme, nogle penge, nærmere bestemt 10 rdl. 2 mk., som børnene skal dele. Hun har klart husket skifterettens bestemmelse fra 1750, men har ikke kunnet samle penge nok sammen. Som en god søn, har Niels leveret pengene videre til sin stedfar, som nu bliver spurgt, hvad han har gjort af pengene? Han fortæller, at der altså kun var 7 rdl. 2 mk.. som er blevet brugt til fælles nytte for familien i den tid, hvor sygdommen rasede. Hvilket jo ikke var meningen med de penge!

48 Jens Hansen. Født ca. 1701 i Elling sogn. Jens døde i Nørtved, Elling sogn i februar 1761. Begravet den 13 februar 1761 i Elling kirke, Elling.

Jens er gårdmand på Nørtved i Elling Sogn. Han er født lige omkring århundredskiftet 1700, men det vides ikke hvor. Da der i 1688 samles oplysninger om alle rigets bøndergårde til matriklen, er det en mand ved navn Søren Pedersen, der har fæstet på Nørtved. Ligesom Frøkær ejes gården på dette tidspunkt af velb. Erik Banner, men senere kommer begge under Ellinggård. Nørtved er en af sognets største gårde, faktisk overgås den kun af avlsgården Bannerslund. Nørtveds hartkorn er på 7 td. 2 skp.

Jens er desuden sognefoged, ligesom også sønnen Christen senere bliver det. Et par gange ser vi ham optræde som forlover i nabosognet Åsted.

Han har specielt gode forbindelser til den velhavende og kløgtige smed på Frøkjær, Niels Nielsen. Hele tre af deres børn får de gift med hinanden; for Jens' vedkommende drejer det sig om de to sønner Hans og Christen og datteren Maren.

Han bliver begravet den 13. februar 1761, i en alder af 60 år. Formentlig har han haft fæstet på gården til sin død, og herefter bliver det sønnen Christen, der tager over. Jens dør længe før al balladen med tyverisagen og arresteringen af både Christen og Marens mand, Mikkel, som ellers må have optaget hele familien.

Jens var gift med **Maren Christensdatter**.

De havde følgende børn:

- i. Anne⁶³ (ca1730-ca1774)
- ii. Hans (ca1735-1799)
- iii. Maren⁸⁷ (ca1737-1803)
- iv. Else⁶³ (ca1737-1818)

24 v. Christen (ca1740-1812)
vi. Mette⁶³ (ca1740->1801)

49 Maren Christensdatter. Født ca 1700.⁶⁷ Maren døde i Nørtved, Elling sogn i september 1787. Begravet den 26 september 1787 i Elling kirke, Elling.

Fruen på Nørtved har ikke efterladt sig mange spor i de kilder, vi har. Hun bliver mor til i hvert fald seks børn, og i folketællingen 1787 er hun anført med navns nævnelse, som "mandens moder". Vi kan se, at hun er 85 år, og senere samme år følger præstens indførsel i kirkebogen for Elling: Do. (26. september) begr. Christ. Nørtveds Moder gl. 87 aar.

50 Niels Nielsen Smed.⁸⁸ Født ca 1708. Niels døde i Frøkær, Elling i marts 1791. Begravet den 30 marts 1791 i Elling kirke, Elling.

Niels er født i på gården Frøkjær i Elling sogn omkring 1708. Kirkebogen er ikke bevaret fra den tid, men når vi kan være sikre, skyldes det, at Niels selv fortæller om det i et dokument, han får udstedt i forbindelse med, at hans søn Jens skal overtage fæstet på gården. Her skriver han: "paa det Sted ieg er fød, i mange Aar boed og opføed en anseelig Hob Børn og Børnebørn."

Niels fars navn kendes ikke - ud over at han har heddet Niels. Ved matriklen 1688 er det en Olle Nielsen, der sidder ved fæstet på gården, der efter den nye matriklen har et hartkorn på 1 td. 1 skp. fk. 2 alb.

Niels bliver altså fæster af Frøkær, der hører under Ellinggård; formentlig har han haft fæstet fra omkring 1730, hvor han er blevet gift med Johanne Michelsdatter. Ud over landbruget har han et andet erhverv, han smed. Han kan sit håndværk, og desuden er han fingernem og forstår sig på at sætte ure i stand. Måske er det disse evner, der har givet ham mulighed for ekstra indtægter? I hvert fald er han en forholdsvis velhavende mand – det kan vi se ud fra skifterne efter hans kone og ham selv. Mere velhavende end gårdens størrelse egentlig kan antyde.

I huset har familien et righoldigt bohabe, i stuen står et "24 timers stue uhr med fouderal", og i skænkeskabet er der både kaffe-, the- og chokoladepopper; især det sidste er yderst sjældent set i et bondehus. Også en fin ting som en sukkertang, har man haft. En høj messinglysestage og en gammel beskadiget do. har hjulpet med belysningen om aftenen, hvor Niels og familien måske har læst i de bøger, som de ejer: En bibel, en huspostil, et par ligprædikener og en gammel forordningsbog (lovbog) og en tysk geografi. De sidste to værker viser, at Niels har skilt sig ud ved sin lærdom; skrivekunsten har han også dyrket, idet han har været i besiddelse af en skrivetavle. Måske har han undervist sine sønner, der ser ud til at kunne underskrive sig egenhændigt ved f.eks. skifterne. Af ædelt metal findes i boet et par sølvbægre, seks theskeer, en sukkertang og et låg til et krus.

Bevæger vi os ud i smedien finder vi der en del værktøj, hamre, file, ambolt og bælg med videre. Noget af det med navne vi ikke kender i dag ...

Penge har der også været overskud af. Den 27. april 1777 kan en Rasmus Wesselberg i Hjørring låne hele 100 rigsdaler af Niels. Lånet skal egentlig betales tilbage året efter, men det er endnu ikke sket, da Johanne dør i 1784, og boet efter hende gøres op. Niels får nu pålagt at gøre en indsats for at inddrive pengene. Det betyder, at han i hvert fald må rejse en tur til købstaden.

Allerede et par år før skiftet er det afgjort, at sønnen Jens skal have fæstet efter sin far, og i den forbindelse sælger den gamle en kakkellov, nogle møbler og redskaber til ham. I alt er der for 29 rd. 1 mk. 8 sk. Niels og Johanne bliver boende og beholder resten af indboet. Da hun dør, sættes det hele, som traditionen byder, på auktion, og som en af udgiftsposterne ved afholdelsen af auktionen opføres 5 1/2 pottes dansk brændevin og mere overraskende, 3

1/2 potter fransk brændeivin. Man har taget sig en god skål, når handleerne er klaret! Og kan her ikke nøjes med de noget billigere danske dråber. Der er anført brændeivin for samlet 2 rd. 5 sk.

Der kommer 192 rd. ind ved auktionen, og selv om der skal fratrækkes nogle udgifter til skiftet, bliver der en pæn klat til arvingerne, fire sønner og to døtre, hvoraf den ene, Ane, er død, så hendes arvelod går til hendes to børn, ikke til enkemanden, der har giftet sig igen. Han er ikke så meget som nævnt i skiftet.⁸⁹

Niels bliver selvfølgelig boende på Frøkiær; for resten af sin levetid skal han have ophold på det sted, hvor han er født og har tilbragt sit liv, men "for ikke at forlange ermeldte min Søns og Hustrues Opvartning paa min Høye Alder for intet, hvilket deres Ævne ej kunde taale, baade for min fornødne og forsvarlige Kost og Logie samt behøvende Strømper og Vandter", så skal han betale 26 rd. årligt til sønnen, og han kan selv bestemme om denne afgift skal betales årligt eller ugentligt.

Ved folketællingen i 1787 er Niels 79 år og opholder sig på gården; han er opført som "inderste og enkemand", det fremgår også, at han kun har været gift en gang.

Fire år senere melder kirkebogen: Dito (marts) 30te begr. Niels Frydkiær, gl. 82 aar. Nu skal der skiftes igen, for afdøde ejer stadig en hel del, som skal fordeles mellem arvingerne. Men nu er der stødt komplikationer til: De to af sønnerne, Michel og Jørgen samt svigersønnen Christen sidder arresterede i Fladstrand kastel! Skiftemyndighederne har vældigt travlt med at forsøge at få udsat skiftet eller i hvert fald – mod de ikke-arresterede arvingers ønske – at sælge og få gjort det hele i rede penge på en auktion. Der er nemlig den humle ved det, at "malificanternes" (som de fængslede så smukt benævnes) arvelodder kunne ende med at tilfalde "Delinquent-kassen", og derfor skal det efterfølgende være nemt og uhindret for statskassen at inddrage beløbene. Der må en del juristeri til, arvingerne protesterer højlydt og sender en Pro Memoria til Det Kongelige Cancellie:

Underdanig Pro Memoria!

Da vores Fader Niels Nielsen i Frøkiær i Elling Sogn, som var en Indsiddet hos sin underskrevne Søn Jens Nielsen, ved Døden Afgik efterlod han Sig 5 Sønner og een Datter og en forhen Afdød Datter Søn, hvilke alle vare myndige, uden den eene Datter Søn navnlig Jens Hansen, som dog er 23 aar, og er Gevorben Soldat ved det Norske Liv Regiment i Kiøbenhavn. – Saasart Dødsfaldet var skeet kom Hosbonden hr: Mollerup paa Ellinggaard og forseglede det efterladte, og 30te Dagen som vare den 26de April sidst kom bemeldte hr: Mollerup som Skifte-Forvalter, for at skrive og vurdere, hvis der fandtes efter den Afdøde, og da forlangte vi vores Arv uden Auction; men hr: Mollerup negtede sligt, af Aarsag at nogle af Arvingerne vare indviklet i Proces og beskyldt, men ej dømt for Misgiæringer. – Men da vi trende Brødre Christen Nielsen af Vejen, Jens Nielsen af Frøkiær begge af Elling Sogn og Niels Nielsen af Hebelsted i Åsted Sogn samt den benævnte Sødster Søn udi ovenmeldte Sag, hverken har Lod eller deel, saa forlangte vi trende benævnte Brødre fornemmelig: – 1. Om vores Faders Efterladenskaber maatte deeles i trende ligge Deele, og da ved Lodkastning at modtage den eene Deel, som vi da ville deele imellem os selv jndbyrdes, og da at give et lovlig Afkald og betale Skifte-Forvalteren hvad ham tilkom. Men hr: Mollerup negtede dette. – 2. Vi tilbud ham ogsaa om han vilde være os andsvarlig for at vurderings Summen kunde udkomme til Deeling naar Auctions Salarium og dermed gaende Omkostninger blev fradraget. -

Desværre er skifteprotokollen meget beskadiget, så øverste del af siderne er ulæselig. Derfor får vi ikke slutningen af prememoret med, men sagen ender med, at de tre brødre og deres nevø får medhold. Boet deles i tre dele, som hver indeholder to broderparter, og disse fordeles ved lodtrækning mellem arvingerne.

Blandt efterladenskaberne er et fint sølvlommeur med stor kæde, vurderet til hele 9 rd., en del sølvknapper til både kjoler og veste, et par briller og et spanksrør med sølvknap. Afdødes garderobe er også med, og den er ganske omfattende med handsker, silketørklæder, løse kraver og ærmer og fem hørgarnsskjorter. Endelig er der noget værktøj og møbler samt bøgerne: En bibel, Hans Bangs huspostil, og Johan Hybertz geografi på tysk.⁹⁰

Niels var gift med **Johanne Michelsdatter**.

De havde følgende børn:

- i. Christen⁸⁷ (ca1737-1811)
- ii. Niels⁸⁷ (ca1738-1824)
- iii. Ane⁸⁷ (ca1741-1771)
- iv. Mikkel⁸⁷ (ca1743-1811)
- 25** v. Maren (ca1747-1835)
- vi. Jørgen⁸⁷ (ca1749-1830)
- vii. Jens⁸⁸ (ca1751-1834)

51 Johanne Michelsdatter. Født ca 1710. Johanne døde i Frøkær, Elling i februar 1784. Begravet den 22 februar 1784 i Elling kirke, Elling.

Det vides ikke med absolut sikkerhed, hvor Johanne er født, eller hvem hendes forældre er. En kilde mener, at hendes far er Michel Axelsen, der er fæster på Holmen i Elling Sogn, og at hun har en bror, Axel Michelsen, der dør 1772 på Holmen. Johanne er fast fadder til Axels børn, så argumenterne er i orden.⁹¹ At dømme efter hendes alder ved begravelsen er hun født omkring 1710.

Det ældste kendte barn er født ca. 1737, så hendes vielse til Niels Nielsen i Frøkiær må have fundet sted i årene lige før. Syv børn vokser op og stifter egne familier, i sig selv et imponerende antal, men det udelukker naturligvis ikke, at hun har fået endnu flere. Kirkebogen for Elling er først bevaret fra 1758, så eventuelle dødfødsler eller børn, der er døde som spæde, kan ikke efterspores.

Johanne dør midt i februar måned 1784, 74 år gammel, og der indkaldes til skifteforsamling 30 dage efter. Der er flere ting, der skal afklares undervejs i skiftet; der er dokumenter, som skal fremlægges, og et lån, som hendes mand har ydet en Hjørring-borger, kræves tilbagebetalt. Men hvad angår Johannes person, så opregner skiftetbrevet hendes gangklæder, som hun har opbevaret i en udskåret dragkiste med messingbeslag. Hun har afgjort kunnet klæde sig fint på og har ikke måttet optræde i samme dragt hver gang, hun skal ud. Hun har ejet tre kjortler, en i barcans og to i silke, to kåber, heraf en med sølvhager, fire forskellige skørter og lige så mange trøjer samt fire forklæder. Endelig er der de små pynteting: Flere silkehuer, en kammerdugskappe med kniplinger, et brunt silke tørklæde og en sort fløjlskyse og pandepude med kniplinger. Indenunder har hun kunnet vælge mellem fem særke, og har solen været for stærk har hun haft en voksdugs solhat at sætte på hovedet.

Der har ligget flere forskellige duge og servietter i hendes linnedkiste, og hun har haft et blåt thebord med krydsfod.⁸⁹ Der har været stil over opdækningen i Johannes hjem!

62 Christen Christensen. Født 1693-96 og død i februar 1776 i Fuglsang, Åsted. Begravet den 14 februar 1776 i Åsted Kirke.

Det er måske vores Christen, som døbes den 27 april 1696. Det passer dog ikke helt godt med aldersangivelsen ved begravelsen, som antyder, at han skal være født ca. 1693. Men hvis han er født i sognet, så er denne dreng eneste mulighed. Forældre er Christen Christenson og Lisbeth Pedersdatter i Guldbechskier.

Han bliver gift med Johanne Hansdatter og overtager formentlig hendes fødegård, Nørre Fuglsang, en fæstegård under Lerbæk Gods. Der er ikke bevaret en fæsteprotokol og jordebøger fra godset, så vi kan ikke se, hvornår og under hvilke betingelser, han har fået fæstet. Bedømt ud fra skiftet efter svigerfaderen har det været en gård af en pæn størrelse.

Fuglsang er en meget lille bebyggelse. Ved folketællingen i 1787 er her kun to gårde, Nørre og Søndre Fuglsang samt en mølle. På Nørre Fuglsang residerer en Peder Christensen på 36 år med kone Maren Nielsdatter på 51, som er i sit andet ægteskab. På Søndre Fuglsang hedder fæsteren Jens Nielsen, 60 år.

1765 bliver sønnen Christen, der nok længe har været set som arvtager på gården, gift med Maren Nielsdatter. Det må formodes, at Christen junior herefter får fæste på stedet. Senior er måske ikke længere på toppen; han må overlade til en anden at være forlover ved både Christens og senere datteren Karens bryllupper, og vi ser ham heller ikke som fadder. Det kan der dog være mange grunde til, som vi ikke kender til.

I hvert fald er der et nyt par ved roret på gården, og der kommer fire børnebørn til i rask rækkefølge. Så sker der det triste, at junior dør i sin absolut bedste alder, kun 31 år gammel. Det yngste barn bliver født efter hans død. En gård og en kone kan ikke undvære en mand, og resultatet er at Maren gifter sig den noget yngre Peter Christensen.

Christen senior bliver en gammel mand, der runder de 80. Præsten noterer, at han er 83 år gammel, da han begravnes fire år efter sønnens død.

Den 5 juli 1733 blev Christen gift med **Johanne Hansdatter** i Åsted kirke.

De havde følgende børn:

	i.	Woldborg (1734-1766)
	ii.	Hans (1736-)
	iii.	Karen (1738-1739)
	iv.	Christen (1740-)
31	v.	Karen (1746-1812)

63 Johanne Hansdatter. Født i 1701 i Fuglsang, Åsted. Døbt den 7 august 1701 i Åsted Kirke, Åsted. Død i maj 1772 og begravet den 16 maj 1772 i Åsted Kirke.

Johanne er ældste datter af Hans Christensen og Karen Christensen i Fuglsang i Åsted Sogn. Hun bliver døbt den 7. august og fadderne, der tropper op, er: Thomas Pedersøn i Ribbeholt, Anders Christensen, samme sted, Anders Nielsøn i Elling, Cathrine Søren Calmers i Bechmann og Dorothe Calmers do... samme sted.

Til trods for at syv andre børn kommer til, ender Johanne med at være alene tilbage med sin mor, efter at hendes far er død. Hun er på dette tidspunkt 30 år og gifteklar, og det er naturligt at antage, at hun og ægtefællen, der kommer til efter et par år, fortsætter på gården.

SYVENDE GENERATION

3 x tipoldeforældre

64 Christen N.N. Christen døde i Flade efter 1688.

Ved sønnen Oles fødsel kaldes Christen kun for "Christen paa Gaaden (Gaden) i Flade". Det er ikke meget at gå efter, og indtil videre er der ikke fundet andre oplysninger om ham.

Barn:

32 i. Ole (1688-1763)

66 Jens Mortensen. Født ca 1676. Jens døde i Ø. Flade, Flade den 24 februar 1762. Begravet i 1762 i Flade kirke, Flade.

Det vides ikke hvor Jens er født, men efter alderen ved begravelsen at dømme, er det sket ca. 1676.

Han får et lille sted i Ø. Flade, ja faktisk er det kun et hus, så han må have levet som daglejer. Huset hører under det lille lokale gods Knivholt. Da han ikke selv kan mere, overlader han stedet til en Jens Olesen, mod at få aftægt. Den eneste datter og svigersønnen har deres eget sted. Konen har han måske ikke haft det for godt med, hun ender i hvert fald sine dage hos datteren.

Jens begravnes 86 år gammel i starten af året 1762, og selv om hans efterladenskaber som aftægtsmand er meget ringe, holdes der skifte, hvor godsejerens fuldmægtig møder op med to vurderingsmænd samt svigersønnen Ole Smed, på datterens vegne, og Jens Olesen og hans kone, der fremviser afdødes ejendele. Disse består udelukkende af tøj, der altsammen karakteriseres som gammelt: to trøjer, en brøstdug, et par vadmelsbukser, to par blågarnsskjorter og et par strømper. Nå ja, og så lige et par halsklude. Den samlede værdi gøres op til 3 mk. 2 sk., og forventeligt nok er udgifterne større. Begravelsen, som Jens Olesen har bekostet – sikkert som en del af aftægtsforpligtelserne – løber op i 2 rd. 3 mk., og dertil kommer stemplet papir til skiftetbrevet og arbejde med at skrive den sølle side. Endelig skal vurderingsmændene have 8 skilling hver. Resultatet er, at udgifterne overstiger formuen "mange gange, saa der bliver intet at arve for Ole Smed, det han og erklærede icke heller at have ventet, og Jens Olesen faar ey heller videre for sine udgifter, end hvad den sal: Mand har efterladt sig, som han billigen beholder, og er kuns lidet."⁹²

Man kan undre sig over, at der i det hele taget blev holdt skifte. Når afdøde ikke efterlader sig umyndige arvinger, kan de efterladte klare sagen uden indblanding fra myndighederne, og her er ikke engang værdier, så skifteforvalteren kan få sine udgifter betalt. Men vi andre kan være glade for at få et lille kig på Jens' levevilkår.

Jens var gift med **Kirsten Nielsdatter**.

Et barn kendes:

33 i. Maren (ca1703-1763)

67 Kirsten Nielsdatter. Født ca 1681. Kirsten døde i V. Flade, Flade i 1761. Begravet den 24 juni 1761 i Flade kirke, Flade.

Kirstens forældre og fødested er ukendt, dog må hun være født omkring 1681. Vielsen ses ikke i kirkebogen for Flade, så måske er de to kommet fra et nabosogn. Heller ikke datteren Marens fødsel er tilsyneladende indført i kirkebogen, og det er indtil videre usikkert, om der har været flere børn i ægteskabet. Det ligger dog fast, at der kun er en arving, da de to dør.

1761 noterer præsten under døde og begravede i Flade kirkebog: d. 24 juni - Kirsten Jens Mortensens Hustru i Flade, 80 Aar.

Den sidste tid har hun ikke levet sammen med sin mand. Det fremgår af skiftet efter hende, der holdes den 8. august, at hun har ophold hos sin datter og svigersøn, men dog på de vilkår, at hun selv har måtte sørge for føden, formentlig ved at tigge. Men til sidst bliver hun så affældig, at hun bliver sengeliggende en seks ugers tid, og hun kan ikke længere "søge sit brød hos gode mennesker, hvem i guds navn ville give hende noget". Og hendes ringe og slette klæder kan ikke strække til hendes jordefærd og endnu mindre til den umage og bekostning, der er anvendt på hende under hendes sygdom! Der er intet at arve, men det ser svigersønnen Ole Christensen Smed stort på, og sammen med afdødes mand erklærer han sig velfornøjet og lover at holde skifteforvalteren skadesløs – med andre ord: at de to i fællesskab betaler, hvis skulle dukke uventet gæld eller andre krav op.⁹³

72 Jens Nielsen. Født ca. 1641 i Lendum, Hjørring Amt. Død i august 1691 og begravet den 20 august 1691.

Jens er fæster af et sted i Lendum Sogn, der går under navnet Stubben. Det hører i 1777 under Høgholt gods, men det har det ikke altid gjort. I Viborg Landstings skøde- og panteprotokoller kan vi se, at gården i 1689 er blevet solgt til ejeren af Eskær gods. Her nævnes Jens Nielsen som fæster, og han skal betale to pund smør i landgilde. Der er ikke nævnt noget med hartkorn.¹⁵⁰

Jens optræder selvfølgelig i kirkebogen, da hans seks børn bliver døbt, men desuden er han den 31. august 1684 fadder til Christen Lausøns barn af Trutten.

Jens og hans kone får syv børn, hvoraf de tre dør som spæde. Om de øvrige ved vi, at den næstældste søn Laust overtager stedet, da han bliver voksen. Yngstesønnen Christen får måske et sted i sognet. Den ældste og eneste datter, Johanne hører vi ikke mere til. Endelig er der ikke sikker dokumentation for at det er den ældste søn, Niels, der siden får sig et sted i Vogn i Mosbjerg, men fødselstidspunkt, navn og stand passer godt på ham.

Jens bliver ikke gammel, idet han bliver begravet 50 år gammel. Sammen med ham bliver hans yngste søn, Thomas, der bare er 27 uger, stedt til hvile. Hans kones navn kendes ikke; vielsen, som har fundet sted omkring 1673, er ikke at finde i Lendums kirkebog, og hun nævnes aldrig ved børnenes dåb. Det ser heller ikke ud til, at hun gifter sig igen, selv om hun bliver enke med små børn. Men hun må ved tjenestefolks hjælp have klaret sig igennem, til Laust kan tage over.

Børn:

	i.	Johanne (1674-)
36	ii.	Niels (1677-1737)
	iii.	Laust (1680-)
	iv.	Christen (1682-1682)
	v.	Christen (1863-)
	vi.	Thomas (1685-1691)
	vii.	Thomas (1691-1691)

82 Jørgen Pedersen. Jørgen døde i Vesterø efter 1695.

Jørgen Pedersens dåb og begravelse er ikke indført i kirkebogen, men det er ganske vist, at han i 1682 bliver gift i Vesterø kirke og derefter bosætter sig med sin familie i sognet.

I tingbøgerne optræder tilsyneladende to forskellige Jørgen Pedersen'er sidst i 1600-tallet, den ene har tilnavnet Lauschebach, den anden Hvent. Begge kunne i teorien være "vores" Jørgen, men heldigvis hører vi i forbindelse med Jørgen fra Hvent, at hans kone hedder Maren Lauridsdatter, og så falder brikkerne på plads. Fra kirkebogen ved vi nemlig, at det er Maren Lauridsdatter er den rigtige. Den mulighed foreligger dog også, at de to Jørgen'er er en og samme person, da vi støder på Lauschebach-tilnavnet flere generationer senere.

Hvent er et par gårde, som ligger omtrent midt mellem Vesterø og Byrum.

Jørgen må være skipper, da han optræder på en liste over skippere, som engang 1680'erne har hjulpet med til at bjerge godset fra et strandet engelsk skib. Det har været et ganske stort skib, og folk fra alle øens tre sogne stimler sammen for at være med i redningsaktionen. Et eller andet går dog galt ved bjergningen, så galt at den engelske kaptajn (eller reder) senere anlægger sag mod redningsmændene. Helt præcist hvad det går ud på, vides ikke, men de danske myndigheder, i skikkelse af den forrige tolder og foged på Læsø, Niels Henrichsen og på "nådigste befaling" af selveste hans majestæt kong Christian V, går ind i sagen for at bistå Læsøboerne med enten at få den ordnet i mindelighed eller afgjort ved en egentlig retssag. Til den ende indkaldes alle de skippere, der har deltaget i bjergningen, til at møde op hos kapellanen i Hals den 7. maj 1690, hvor Niels Henrichsen vil hjælpe med at udrede sagen og beslutte, hvad der videre skal ske. Indkaldelsen er så alvorlig, at den er udsendt som en stævning, der skal underskrives og forsegles på Viborg Landsting. Og det er i samme landstings skøde- og panteprotokol, vi finder dokumentet – og dermed får et lille kig på nogle begivenheder, der viser, at det ikke altid var en helt enkelt sag at være med i en bjergning. I øvrigt må der være gået lang tid mellem strandingen og processen, for på den lange liste over skippere er der utroligt mange, der får betegnelsen "salig" hæftet på, og hvor det derfor en enke eller børn, der må træde til.⁹⁴

I tingbøgerne møder vi Jørgen første gang den 22. juni 1694, da han skal have nogle penge tilbage, som en Margrethe Pedersdatter har lånt. Det drejer sig om 19 sletdaler 13 sk. Jørgen har gjort udlæg i hendes ejendele, men Margrethe vil hellere betale kontant og tilbyder faktisk Jørgens kone penge. Manden er tilsyneladende ikke hjemme på dette tidspunkt – han er nok på havet – og Maren vægrer sig af en eller anden grund ved at modtage pengene. Måske er hun nervøs for at gøre noget forkert? Enden på det bliver, at birkedommeren tager imod beløbet og opbevarer det hos sig selv, hvor så Jørgen eller Maren kan afhente det. Med tingbogens kringlede sprog hedder det: "At Kgl. Majestæts birkefoged dem ville beskikke, og Jørgen Pedersen eller hans hustru imod samme dom og indvurdering med nøjagtig påskrift at lade tilstille, som pligtig er og bør pengene at imodtage."⁹⁵

Den 28. september og 16. november samme år er han stokkemand.⁹⁶

I starten af december møder Jørgen op for retten, og der er ikke sparet på de pæne ord, da han nævnes: "for retten fremkom ærlig, velagte og velfornemme forstandig mand Jørgen Pedersen i Hvenet på egen og sin hustrus, Maren Larsdatters vegne." Hans ærinde er at melde at han har solgt (skødet og afhændet fra sig og sine arvinger, fødte og ufødte) den 6. part i Hans Dams hus, jord og ejendom, som hans kone har arvet efter sine sal. forældre. Køberen er hans svoger, ærlig og velagte Mads Larsen og hans arvinger, fødte og ufødte, til evindelig ejendom, upåanket, upåkæret og uigenkaldendes, i alle måder fri for hver mands tiltale, som derpå kunne tales eller tales lade osv. Handlen foregår med brug af de sædvanlige juridiske krøller og udtryk.

Betalingen ordnes i samme hug. Jørgen får til gengæld skøde på en 3. part i Jørgen Vinters boel, som Mads har ejet. De to svogre har simpelthen byttet gårdparter med hinanden og kan afslutte med "hverandre ved håndstrækning for retten for godt betaling og vederlag og fyldest været, som der sig alt således begge sider havde annammet, bekommet og oppebåret, så de ej noget på hinandens køb eller slutseddél efter denne dag havde udi ringeste måde enten at kjære eller sigé."⁹⁷

I 1695 bliver det igen et par gange Jørgens tur til at agere stokkemand.

Jørgen optræder ikke i skattemønstrene før 1710, hvor vi ser at der på sal. Jørgen Pedersens sted bor en datter, Karen, som der skal betales 8 sk. for.⁹⁸

Den 17 december 1682 blev Jørgen gift med **Maren Lauridtsdatter** i Vesterø kirke.

De havde følgende børn:

- i. Kirsten (1684-)
- ii. Karen (1685-)
- iii. Peder (1687-)
- iv. Jon (1690-)
- 41** v. Margrethe (1693-1766)
- vi. Lauridz (1695-)

83 Maren Lauridtsdatter.

Maren har vi – lige som med hendes mand – hverken fødsel eller død på. Men en bror til hende, Mads Lauridsen, kender vi fra det mageskifte, han og Jørgen foretager, da de bytter et par ejendomme med hinanden.⁹⁷

84 Søren Christensen Bouet. Født omkring 1676. Søren døde i Vesterø, Læsø i 1730. Begravet den 1 marts 1730 i Vesterø kirke.

Sørens ophav og fødsel fortæller sig i det usikre, vi ved kun, at han må være født omkring 1676, hvor Byrums kirkebog ikke er bevaret, og hvor han ikke kan findes i Vesterøs.

Han er blevet gift med Kirsten Nielsdatter omkring 1692. da de to har fælles børn, der er født fra 1693 og frem. Ingen af dem er registreret i kirkebøgerne. hvilket passer godt med, at vi med bestemt ved, at familien omkring

1720 (og sikkert også tidligere) har boet i Hals Sogn. Søren har haft et lille sted. en kvart gård med et hartkorn efter den nye matrikel på 1 skp. 1 fdk. 1 album. Han har haft det svært med økonomien. I perioden 1719-22 er der nogle kongelige skatter på ejendommen, som Søren ikke har betalt. Det resulterer i en regning på 2 rdl. 4 mk. 1 sk., som bliver fundet frem ved skiftet efter ham i 1730.

I det hele taget er det hårde tider for Læsøboerne fra slutningen af 1600-tallet og et halvt århundrede frem. Saltsydereventyret er slut, og da man fældede al skov på øen for at have den nødvendige brænde til sydningen, er den nu ubeskyttet mod storme og sandfygning, der besværliggør mulighederne for at drive landbrug. En tredje levevej – at fragte varer på Kattegat og endnu større have – er der også sat en stopper for, efter at mange af øens skibe er faldet i fjendehånd under de krige, som den danske konge har ført mod svenskerne. Da sognepræsten St. Hansdag 1699 skal nedfælde sin liste over ydere af familie-

Det historiske udvikling på Læsø

Etnologen Bjarne Stoklund opdeler den økonomiske udvikling på øen i fire faser:

1. Middelalder og tiden op til ca. 1600. Det primære erhverv er saltudvinding fra havet.
2. Ca. 1600-1700. Efter saltudvindingens ophør, omstiller man sig, så skudehandel på Norge nu bliver vigtigst. Ophørte pga. krige og forringelse af havneforholdene.
3. 1700-1750. En kriseperiode med nedgang i befolkningstallet, forårsaget af forskellige ydre og indre årsager (ikke mindst sandflugt), og en overgangsperiode, hvor man søger et nyt eksistensgrundlag.
4. 1750-1900. En stabil periode, hvor øen er faldet til ro i et system med klar arbejdsdeling: Mændene er på havet, mens kvinderne tager sig af landbruget herhjemme. (Stoklund: Økologisk tilpasning i et dansk øsamfund. NordNytt. 3 1971)

Den store bugt Bovet på Læsøs sydside har givet Søren hans tilnavn, men det kan sagtens være hos hans forældre eller bedsteforældre tilknytningen til stedet skal findes.

og folkeskat på øen, lægger han ud med følgende dybtfølte hjertesuk:

“Dette arme Land Læssøe Tid efter anden saa af Sandflugt ødelægges, og saa af Landsaatterne forlades, saa som de ei her kan [er]nære sig, og til med reiser de u-gifte og unge karle herfra til andre steder, der at søge efter brød. En deel til Spanien, en deel til Francherig og vides ei at komme her till Landet igien.”⁹⁸

Omkring 1725 får familien en chance for et nyt liv. Stedsønnen Niels Poulsen, der må være fra Kirsten Nielsdatters tidligere ægteskab og nu bor i Aalborg, låner dem 67 rdl. 1 sk. – regningen er dateret 14. februar 1725 – så de kan købe et lidt større sted i Vesterø Sogn. Gården bliver betegnet som et “inderst”, og hartkornet er sat til 2 skp. 1 fdk. 2 album, og der er bygninger i tre længer. Desuden ejer Søren noget græsning i Hals Sogn, anslået til 1 skp. 1 fdk. 1 1/2 album. Ved skiftet vurderes ejendommen samlet til 97 rdl. 2 mk.

På gården har Søren to heste og to køer samt fire får og tre gæs. Af redskaber er der en vogn, der mangler det ene hjul og en gammel harve. Indboet har været meget beskedent, men der findes dog en kobberkedel, der kan vurderes til 1 rdl. I stuen har familien kunnet sætte sig omkring et egebord med en enkelt skuffe under og ud over den faste bänk langs væggen er der en bagstol (en stol med ryglæn). En kakkellovn eller bilægger nævnes ikke; formentlig har familien måttet nøjes med varmen fra det åbne ildsted.

Økonomien får det ikke bedre. I løbet af de fem år, der går inden Søren dør, er der ikke betalt af på gælden til Niels Poulsen. Tværtimod må en anden stedsøn, Joen Poulsen, træde til med forstrækninger nu og da. Ved skiftet møder en lokal mand op med en “befuldmægtiget skrivelse” fra Joen med en regning på i alt 58 rdl. 4 mk. 7 sk. – det skal dreje sig om dels rede lånte penge og dels leveringer af korn og andre varer.

Denne regning protesterer enken dog skarpt imod. Noget kan være u-betalt, men stedsønnen har fra tid til anden fået kreaturer og andre varer, som den sal. mand har ladet passere som en foræring eller et vederlag. Altså noget der

kunne gå lige op med det, Joen har ydet. I øvrigt er beløbet sat alt for højt. Kirsten Nielsdatter vil gå med til 20 rd. og ikke en skilling mere.

Enken har en bror Niels, også i Aalborg, som ligeledes sender en regning til skiftet. Han hævder at have leveret "en og anden slags korn" til afdøde for 24 rd. 4 mk. Det stiller Kirsten sig helt uforstående overfor; det har hun aldrig hørt om, og regningen er i øvrigt noget upræcis.

Det bliver skifteforvalteren, der skal tage stilling til disse uenigheder. Han kræver mere præcis dokumentation for lånene, eller i hvert fald at kreditor møder op personligt ved skiftet og aflægger ed på rigtigheden. Det gør ingen af kreditorerne, så det bliver som enken foreslår. De to får ikke deres krav opfyldt.

Der er flere andre mindre krav fra lokale folk, så da boet gøres op, viser det sig, at der er næsten ligevægt mellem værdier i boet og udgifter.⁹⁹

Inden alle disse fortrædeligheder er Søren afgået ved døden i en alder af 54 år og 6 måneder. Han bliver begravet på Vesterø kirkegård den 1. marts 1730.

Søren var gift med **Kirsten Nielsdatter Bouet**.

De havde følgende børn:

- i. Else (1693-1780)
- ii. Ingeborg (1695-1773)
- iii. Johanne (ca 1705-)
- iv. Christen (~1709-)
- 42 v. Søren (1711-1775)

85 Kirsten Nielsdatter Bouet. Født omkring 1669. Kirsten døde i Vesterø, Læsø i 1738. Begravet den 12 juni 1738 i Vesterø kirke.

Det vides ikke, hvor Kirsten er født, og hendes forældre kendes ikke. Vi ved dog, at hun har en bror ved navn Niels, som har slået sig ned i Aalborg.

Kirsten har været gift før hun bliver Søren Christensens kone. Manden har heddet Poul, og der er kommet to sønner ud af det, Niels og Joen, som også begge har fundet en levevej i Aalborg. Bortset fra omtalen i skiftet efter Søren, hvor de alle optræder som måske lidt tvivlsomme kreditorer, kender vi ikke noget til dem.

Fra omkring år 1700 danner hun par med Søren. Mindst fem børn bliver det til, og der kan sagtens have været flere, som er døde som små. De to ældste døtre er gift med mænd i Vesterø, mens den yngste datter, Johanne, på 24 og sønnerne Christen og Søren, henholdsvis 20 og 18 år, stadig er hjemme, da Søren dør i 1730.

Johanne har i nogle år gået som tjenestepige på gården, uden at få løn for det. Det finder hun ikke rimeligt, så ved skiftet stiller hun med en fordring: Hun ønsker at nyde "for sin møye og umage lige med en tjeneste pige her paa landet (dvs. Læsø) en tilstrækkelig tjeneste løn, som udi de 3 sidste aar, da hun sin Forældre saaledes tient haver, kan aarligen á 4 rd. 4 mk regnes sig bedrage, i alt 14 rd." Skifteforvalteren giver hende egentlig ret i, at kravet er rimeligt, men i betragtning af at der er andre lovmæssige fordringer i boet, mens hendes strengt taget ikke er lovbestemt, så kan han ikke gå ind på hendes krav, men tilbyder hende dog 4 rd. 4 mk.

Der er så lille et overskud i boet, at skifteforvalteren må afgøre, at der ikke kan lægges penge til side til enkens egen begravelse, noget som ellers altid står højt på listen over nødvendigheder. Alle kreditorer er dog enige om, at de

ønsker at “se Enken nogenledes udi sin alderdom conserveret”, så hun får lov til at blive boende på stedet, mod at der bliver gjort udlæg i boet for alt, hvad hun skylder, og hun lover fra tid til anden at betale gælden tilbage.

Og det lille overskud, der trods alt er, 1 rdl. 2 mk. 12 sk., som man måske skulle synes med største rimelighed kunne overlades til enken og arvingerne, ja, de opluges af den skattegæld, som Søren har på familiens tidligere bolig i Hals!⁹⁹

Kirsten overlever sin mand med otte år. Hun begravnes den 12. juni 1738, 68 år og 9 måneder gammel.

86 Søren Erlandsen Kirk. Søren døde i Byrum Sogn i januar 1720.

Sørens fødested og tidspunkt er ukendt; kirkebogen for Byrum Sogn starter først 1720, lige sent nok til at få hans begravelse med. Et kvalificeret bud på hans far er dog Erland Sørensen, der lige som han holder til i boelsstedet ved kirken. Og heldigvis har vi en del oplysninger om ham fra det skifte, som blev foretaget efter ham.

Han er født på Læsø, og han bliver gift med en Læsøpige. Det er sket før 1698, hvor det ældste kendte barn er født. Han har, hvad der benævnes et halvt boelsted i Byrum Sogn, det, der kaldes “ved kirken” og det, hans formentlige far har haft. Søren bærer selv tilnavnet Kirk, og ved skiftet efter hans kone står udtrykkeligt: “sal: Søren Erlandsens Enke ved Kirken udi Byrum Sogn”. Hvor stort stedet egentlig har været, er indtil videre usikkert, men med jorder og bygninger og alt nagelfast bohøve bliver det i 1720 vurderet til en værdi af 140 rd. Som det har været normalt på Læsø, har han selv ejet sin gård. Besætningen har vi styr på; Søren har haft fire heste, to hingste og to hopper, heraf er de to temmelig gamle, to køer og en kalv og desuden otte får og fire grise.

Tager vi et kig på indboet, falder et par ting i sølv først i øjnene: et sølvbæger, der vurderes til 2 rd., og en sølvske, der er sat til 1 rd. Desuden er der en stor kobberkedel og en mindre dito, der vejer godt op i regnskabet, og til at holde varmen har familien haft en solid jernkakkellovn med jernfod – til 11 rd., boets suverænt dyreste genstand. Seks hollandske stenfade har fundet vej til huset, og der er tintallerkener til hele familien.

Hans liv- og gangklæder får vi desværre ikke indtryk af i skiftet, for arvingerne beslutter, at sønnerne kan dele tøjet, uden at det registreres og vurderes, mod at det samme kommer til at gælde døtrene, når deres mor dør. Der er rigeligt med sengetøj, noget er gammelt, men der er også helt nye vadmelsunderdyner og bolsterhovedpuder. Vi får indtryk af en familie, der ikke på nogen måde er prangende rig, men dog ligger inde med visse værdier.

I det lille samfund på Læsø findes han

Byrum Sogn

Sognet er saa godt som overalt beboet, og sees ikkun enkelte Strækninger udyrket Jord, som for største Deel er nødvendig til Græsning for Creaturene og Tørve-Gravning, i det mindste ansee Beboerne det saaledes.

Jorden er i Almindelighed mere frugtbringende end i de andre Sogne, fornemmelig i de Strækninger, som ligge paa søndre, S. O. og S. V. Side, hvilket vel tildeels kommer af Jordarten i sig selv, men fornemmelig af Dyrkningsmaaden: hvoraf følger, at de faste Eiendomme i dette Sogn, eller i ommeldte Strækning, ere altid i større Priis end i de andre Sogne: allerhelst betaales de Eiendomme godt, som ligge paa den saakaldte Bakke, ved eller i Nærheden af Byrum Kirke.

... I dette Sogn boe de fleste Familier af Øens Indbyggere, som ansees noget fornemmere end andre i Almindelighed, saasom Skippere, Styrmand, m.fl.: her boe tillige de fleste Embedsmænd og fleste Formuende eller saakaldte Capitalister.

... Byrums Beboere have ogsaa almindelig smukt indrettet deres Indhuse, og eie for største Deelen smukkere Meubler, end man finder i de andre Sogne. (Bing, s. 241-42)

Byrum Kirke, som Søren har haft udsigt til hver dag

værdig til et tillidshverv; både i 1694 og 1695 er han ved et par tingmøder en af de otte stokkemænd, der indkaldes til tinge som vidner på, hvad der foregår.

Søren dør i sin bedste alder, må vi formode, efter godt tyve års ægteskab. Det ældste barn er datteren Barbara, der er 22 år, og desuden er der tre drenge på 18, 12 og 10 år og tre piger på 20, 15 og 6 år. Der må indkaldes en mindre hoben formyndere til børnene, der alle er umyndige, og her ser vi en formodet bror til

afdøde, Jens Erlandsen; en anden bror, Lauritz, nævnes. Herudover falder Søren Christensen i Bovet som formynder til den ældste søn, Erland, i øjnene; hans søn bliver nemlig senere gift med afdøde Søren's ældste datter.

Vurderingen ved skiftet viser, at der er værdier for 221 rd. 2 mk., men den gode Søren har ikke klaret sig uden at låne penge her og der. Især hans brordatter Anne Kirstine Lauridsdatter, der bor i Aalborg, har været klar til at punge ud; hun har 13 rd. til gode. En kvinde ved navn Barbro Erlandsdatter (måske en søster?) er noteret for 2 rd. 2 mk. 2 sk. og der er flere andre på listen, så den bortskyldige gæld sammen med skiftesalær og skriverpenge løber op i 30 rd. 5 mk. 2 sk. Det betyder dog stadigvæk, at der er 190 rd. 2 mk. 2 sk. til deling mellem enken og børnene. Enken har forlods krav på halvdelen og kan kræve en broderpart oveni – det gør Else Melchiorsdatter, men til gengæld ønsker hun ikke penge sat fra til sin egen begravelse, som det ellers er almindeligt. Til sønnerne bliver der 15 rd 5 mk. 2 5/6 skilling (jo, småskillingerne skal også regnes med!) og til døtrene det halve: 7 rd 5 mk. 9 5/12 skilling.

Disse penge uddeles naturligvis ikke på stedet, de er jo bundet i bohavet og gården. Men, som det er skik på Læsø, tager man alle fordringer i boet og gør udlæg i forhold til dem i bohavet. Der skal ikke være tvivl om, at der er dækning for gælden. Her bemærker man, at skifteforvalteren forbeholder sig sølvtøjet til sine udlæg, mens mor og børn får udlæg for deres arvelodder i huset, kakkellovnen og besætningen, alt efter størrelsen på den enkeltes arv.¹⁰⁰

Søren var gift med **Else Melchiorsdatter**.

De havde følgende børn:

43	i.	Barbara (~1698-1776)
	ii.	Anne (ca1700-1773)
	iii.	Erland (ca1702-<1734)
	iv.	Maren (ca1705-1740)
	v.	Melchior (ca1708-<1734)

- vi. Lars (ca1710-<1751)
- vii. Maren (ca1714-1787)

87 Else Melchiorsdatter. Født i 1673 i Vesterø. Døbt den 1 november 1673 i Vesterø kirke. Else døde i Byrum den 2 november 1751. Begravet den 4 november 1751 i Byrum kirke, Byrum.

Else bliver født 1673 i Vesterø, hvor hendes forældre er Melchior Nielsen og Maren Berthelsdatter. Hun døbes Allehelgensdag, den dag, der i dag er amerikaniseret til Halloween, og fadderne er Søren Knudsen, Anders Simonsen, Else Andersdatter, Anne Nielsdatter og Anne Nielsdaatter Vinter.

Hendes begravelse er indført i kirkebogen: November den 4: Enken Else Melchiorsdatter gl. 78 aar. Derfor ved vi, at hun er født omkring 1673, og at det sandsynligvis er den rigtige Else, vi har fat i. Hun har formentlig en vis forbindelse til Peder Olufsen Gaj og – især måske hans kone Anne Melchiorsdatter – da hun til laugværge vælger en søn af dette par, Oluf Pedersen Gaj. Anne må dog være så meget ældre end Else, at det er tvivlsomt, om de er søstre. Med mindre Melchior har været gift to gange, og Anne er barn af det første ægtskab. Men det er kun gætterier.

Til Brændeviin og Øl

forbruges en Deel Korn her paa Øen: thi efter den Tilladelse, som Beboerne her have ved Høi-Kongelige Resolutioner af 28 Martii 1738 og 4 September 1770, bruger næsten hver Familie at brænde, som er dem til megen Hielp ved Creatureernes Føde om Vinteren, og undgaaes tillige derved meget fremmed Brændeviin: thi Brændeviin maae Søemanden have, og udfordres virkelig her fornemmelig under Strandinger om Efteraaret. Man kan ellers her faae mere udrettet for en Dram eller Glas Brændeviin, end for firedobbelt i Penge. Dette er saaledes Mandfolkenes kiæreste Drik, hvortil endog kommer et Glas Punch eller flere, endog imellem unge Matroser: hvorimod Fruentimmerne, ja tillige adskillige Mænd, fornemmelig blandt de mindre Formuende og Fattige, forøder deres Penge og Vahre lige til Klæderne til Kaffe, som er her i de senere 20 Aar bleven ei allene almindelig, men endog til urimelig Ødselhed: thi Kaffe, saa stærk som Lud, drikkes 1, 2, 3 ja 4 Gange om Dagen, hvilket fornemmelig i disse Tider, da denne Drik er saa meget kostbar, aldeles ruinerer mange Familier: thi det er ikke nok, at de anvender Penge til Kaffebonner og Sukker, men hos mange forbruges al den Fløde, de kan samle af Melken af deres Køer, hvoraf følger, at Smør er rart at see hos saadanne Kaffe-Elskere. Mange Skiepper Korn endog det højt behøvede til Føde, sælges for Kaffe. Det skal ikke være meget over 30 Aar siden, at denne Drik var her aldeles ubekendt blandt de almindelige Familier: ja der fortælles, at da et Skib omtrent paa den Tid forliiste her under Øen med en stor Deel Kaffebonner, hvoraf Biergerne fik deres Deel in Natura, vidste Fruentimmerne ei at benytte dem anderledes, end til at koge dem som Erter, og de skal have beklaget sig, at de kunde ei faae dem møre eller spiselige, hvilket de nu ei behøve (Bing, s. 188-89)

Else får i hvert fald syv børn; måske er der flere, som er døde som små, men de er alle født før kirkebogens start, så vi ved kun, at der er syv børn, der er i live ved mandens død.

Efter mandens tidlige død, bliver hun boende på gården; hun har en stor børneflokk til at hjælpe sig. Drengene forsvinder dog ud af historien; de er ikke indført blandt begravede i kirkebogen, så formentlig er de druknet på havet eller ikke vendt hjem fra langfart. I skiftet efter Else nævnes ingen af dem. Den ældste datter bliver i 1735 gift og flytter hjemmefra. Mor er nu tilbage på stedet med tre voksne døtre, og det viser sig snart, at de har et bierhverv. Der er noget med, at overfor kirken ligger gerne en kro, og lige netop sådan er det også her. Om der også blev holdt smugkro i Erlands tid, ved vi ikke, men i december 1738 får Else og døtrene Anne og Maren d. ældre og d. yngre en sag på halsen. De indstævnes for birketinget den 19. december, fordi de “tvert imod bemelte allernaadigste

Det imponerende epitafium i Byrum Kirke over Anne Sorensdatter Kirk og hendes ægtefælle Christen Melchiorsen Cortsen

naar han kom for Rættten, saa skulle han give een ud, saa de skulde trille, men icke nævnede nogen, hvem han vilde give denne.” Munch har altså truet med tørre tærsk, og der må være nogen, der er klar over, hvem han tænker på, og som reagerer på det og gør en sag ud af det.

Alt dette kommer strengt taget ikke Else og hendes døtre ved, og i denne ombæring stilles ingen spørgsmål ved deres værtshushold. Men vidneudsagnene giver et lille indblik i livet i krostuen. Folk kigger indenfor, typisk for at få en pot øl for en skilling – det er i hvert fald, hvad to vidner nyder. Der er mange mennesker i lokalet, og stemningen er åbenbart løftet; man sidder ved flere borde, og der er så meget støj og tummel, at et par vidner forklarer, at de dårligt kunne høre, hvad der blev sagt ovre ved det bord, hvor Lars Munch sad.¹⁰²

Inden Else dør i 1751, er der sørget for alle døtrene. Maren d. ældre er død, og den anden er gift med Søren Sørensen Langstræde, som formentlig er flyttet ind på stedet – han ejer i hvert fald en 1/4 part af det. Anne er i en alder af godt 50 år endelig blevet trolovet, den udvalgt er skipper Christen Melchiorsen Cortsen, enkemand og ca. 15 år ældre end

Resolution, Tiid efter anden, siden den er bleven publiceret, saavel hellige som Sogne dags, har holdt og udtappet til een og anden Øll, Mad og Brændeviin.” Der er en kongelig bestemmelse, som sætter grænser for udskænkning af spiritus, og den har de fire kvinder åbenbart set stort på. Der indkaldes endvidere fire vidner, bl.a. en bror til vores ane Peder Pedersen Gaj, nemlig Oluf Gaj, som bor i Byrum. Hvordan sagen ender, er ikke afklaret.¹⁰¹

Den “allemaadigste Resolution” er en kongelig resolution (bekendtgørelse) af 28. marts 1738, som tillader folk på Læsø at brænde brændevin til eget forbrug. Brændevin er en livsnødvendighed for fiskere og søfolk, og der er ikke muligheder for at købe ind hos købmænd på øen. Den tilladelse benytter rigtigt mange sig af, men den gælder netop kun for privat brug, så Else og døtrene har klart bevæget sig på kanten.

Men kroholdet fortsætter ufortrødent. Et år efter kommer en ny sag op på tinge. Denne gang er Else med døtre ikke blandt de anklagede, men der er foregået noget suspekt i deres hus. En Lars Munch, som for øvrigt var blandt vidnerne i den tidligere sag mod Else, har, mens han opholder i stuen, fremsat nogle bemærkninger, som åbenbart er utilstedelige. Helt præcist hvad det går ud på, er svært at gennemskue ud fra referatet i tingbogen, men i følge vidneudsagnene har man i lokalet snakket om, hvad en ørefigen koster, nok underforstået hvor stor en bøde en lussing kan resultere i. En af folkene mener, at den koster 9 rdl., og til dette kommer Lars Munch med den kriminelle bemærkning: “Da sagde Lars Munch,

sin nye brud. De to bliver gift Helligtrekongersdag 1752, og det ser ud til at den aldrende pige er blevet godt gift. Børn får hun naturligt nok ikke, men hendes mand er velhavende og bekoster et flot epitafium over sig selv og sine to hustruer, som stadig kan ses i Byrum kirke. Lars Bing nævner den i sin Læsø-beskrivelse, hvor han skriver: "en meget smuk Tavle, udsiret med adskillige Billeder og Engle, malede og forgyldte, foræret af Skipper Christen Melchorsen og hans Hustruer Margaretha Mortens Datter Brems og Anne Søren Datter Kierk, forfærdiget af Lars Biørnsen Aar 1758".¹⁰³

Den 2. november er livet slut for Else, og samme dag tropper skifteretten op og registrerer boet. Vi ser, at dagligstuen er møbleret med følgende: 1 lidet firkantet fyrre Bord med 2 Skuffer, 1 lidet ovalt Dito med en Skuffe, 1 gammeldags anstrøget Skab med 5 døre og lås, 1 fyrre Slag Bænk med Hylder over, 1 Bilægger Kakkellovn, 1 Messing Lysstage - 1/2 dusin små tin Tallerkener og 1 blå hollandsk sten Krus. Desuden er her en gammel fyrrekiste og en seng med fire stolper. I brøggerset står bl.a. en kobberkedel og et fyrre ølkar. Det må være dagligstuen, der har fungeret som værtshus, så med mindre en del af bohavet er udeladt, har der været tale om små forhold.

Else har drevet lidt landbrug ved siden af. I stalden har hun en beskeden besætning, en rød hoppe på 17 år, en grå ko på 6 år, en grå kvie 3 år, tre får og en liden kvie. og i laden er der en del utærsket korn. Alt i alt må det siges, at det er gået tilbage for bedriften, og de værdigenstande, sølvtingene, som fandtes i boet efter Søren, er nu pist-væk.

12 dage senere mødes man igen for at vurdere boet, men man når knapt nok at komme i gang, før arvingerne melder ud, at de er enige om, at Søren Langstræde skal have lov til at overtage det hele mod at betale 95 rd. til søstrene, dog således at han egen kone beholder sin tredjedel. Så nemt kan det gøres.¹⁰⁴

88 Joen Larsen. Født i 1705 i Vesterø, Læsø. Døbt den 22 februar 1705 i Vesterø kirke. Joen døde på havet ved Læsø den 30 september 1763. Begravet den 6 december 1763 i Vesterø kirke.

Joen er født først på året 1705 som søn af Laurits (Lars) Joensen og Else Havtornsdatter, og han bliver døbt fastelavnssøndag. Fadderne er Albret Laursen, Povel Pedersen, Maren Sørensdatter, Karen Ollesdaatter og Maren Joensdaatter. Et par ældre søskende kan ses indført i kirkebogen med lange mellemrum, måske har der været flere, som præsten har glemt at notere.

Han bliver trolovet med Inger søndag Quadragesima, 1. søndag i fasten, den 18. februar, og forlovere er her Anders Larsen Thuren og Peder Larsen; det er altså ikke de trolovedes fædre, der stiller op, selv om hans far i hvert fald stadig har været levende. De har en usædvanlig lang trolovelsestid, idet de først bliver viet den 7. oktober.

Ca. fem måneder senere får de deres første barn. Hvad der egentlig ikke er noget ualmindeligt, endsige utilladeligt i, da det jo er helt acceptabelt, at unge folk flytter sammen, når de bliver trolovet. Men et eller andet har været galt i ægteskabet, for den 29. august 1727 bliver de indkaldt til birketinget sammen med to andre ægtepar. På en regnskabsliste for 1726 optræder de tre nemlig med bøder, som de ikke har betalt. På samme liste findes en Joen Hollænder, som har besvangret en Margrete Svendsdatter og er stukket af fra det hele, uden at betale den bøde, som han står til for den slags forseelser. Han har imidlertid fået hyre på et skib fra Amsterdam og er ikke siden blevet set på øen, så hans betaling kan myndighederne nok godt skyde en hvid pind efter.

Men de tre par ægtefolk er stadig på øen og skal betale. De forsvarer sig med at "de ingenlunde kan formene, samme deres bøder at betale, saa som de under tiden neppe inden døren havde det brød, hvor med de selv, og deres børn kan underholdes." De har endda fået fem mænd fra øen til med ed og oprakte fingre, som loven foreskriver det, at vidne på, at det er den rene skære sandhed. Det ser ud til, at retten affinder sig med den forklaring.¹⁰⁵

Fra 1734 findes en optælling af al mandskab på Læsø mellem 14 og 40 år, altså en slags lægdsrulle. Her optræder Joen, 28 år gammel og gift. Vi får også at vide, at han har sin egen båd, men at han er hjemme og tilsyneladende ikke har været på langfart.¹⁴⁸

I januar 1739 er det Joens tur til at være tinghører eller stokkemand på birketinget.¹⁰⁶ Det er et hverv, der ser ud til at gå på omgang mellem mændene på øen – i hvert fald dem, der har et respektabelt ry.

Joen drukner, da han er ude i en båd med sin søn Niels og to unge drenge. Ulykken sker ganske tæt på land den 3. september, og Joens lig er længst om at drive i land – han kan først begravnes den 6. december.

Den 7 oktober 1725 blev Joen gift med **Inger Sørensdatter** i Vesterø kirke.

De havde følgende børn:

- i. Søren Bjørn (1726-)
- ii. Ane (1728-)
- iii. Lauritz (1730-)
- iv. Kirsten (1731-)
- 44 v. Niels (1732-1763)

89 Inger Sørensdatter. Født i 1691. Inger døde i Vesterø, Læsø i 1763. Begravet den 30 november 1763 i Vesterø kirke.

Ingers ophav afsløres i en skiftesag efter Anne Erlandsdatter fra Byrum (ikke i nær familie med ane nr. 172, Søren Erlandsen samme steds), der dør 1729 uden at efterlade sig direkte arvinger. Det er altså hendes søskende, der skal arve og heriblandt nævnes Kirsten Erlandsdatter “som til ægte havde en Mand nafnlig Søren Nielsen, som begge for rum tiid siden ved Døeden afgangen er, samme sidst benævnte ægtefolk haver efterladt sig en daatter ved navn Inger Sørensdatter boende og gift med Joen Lausøn i Vester Sogn her samme steds.”¹⁰⁷

Det fremgår ikke, hvor forældrene har boet, men det er formentlig i Byrum. Ingers dåb kan i hvert fald ikke findes i Vesterøs kirkebog – med mindre aldersangivelsen ved begravelsen er helt forkert.

Inger og Joens første barn bliver opkaldt efter sin morfar, Søren, formentlig fordi denne på dette tidspunkt er død. Selv om traditionen normalt byder, at farfar står først i opkaldekøen, kan en afdød godt hoppe frem. En stadig levende person kan derimod vente. En anden forklaring kan være, at Inger og Joen har overtaget hendes forældres sted, men det er nok ikke tilfældet her, hvor de skal være døde for lang tid siden.

Inger dør et par måneder efter, at hendes mand er druknet på havet. Hun begravnes, før hans lig er drevet i land. Hun er da en ældre dame på “72 år 4 måneder og nogle dage”.

90 Peder Pedersen Gaj. Født i 1686 i Vesterø, Læsø. Døbt den 29 august 1686 i Vesterø kirke. Peder døde i Vesterø, Læsø i 1753. Begravet den 18 juni 1753 i Vesterø kirke.

Den 29. august 1686 kan Anne Melchiorsdatter holde sit og gemalen Peder Olufsen Gajs yngste barn over dåben. Han får navnet Peder, og det er med god grund, at han er opkaldt efter sin far; han er nemlig død fem måneder før drengens fødsel, og derfor tilkommer det ham at blive opkaldt som den første. Fadderne er Erik Madsen, Laurids Lauridsen, Giertrud Andersdatter, Anne Madsdatter og Kirsten Ollufsdatter.

Peder vokser op i en familie uden en far; hans mor gifter sig ikke igen, men der er et par ældre brødre og søstre til at give en hånd med. Familien har klaret sig helt godt, moderen har således haft overskud til at låne lidt ud til betrængte medborgere. Der er ingen tvivl om, at Peder har lært både at læse og skrive – siden hen i livet

demonstrerer han, at han har mestret skrivekunsten.

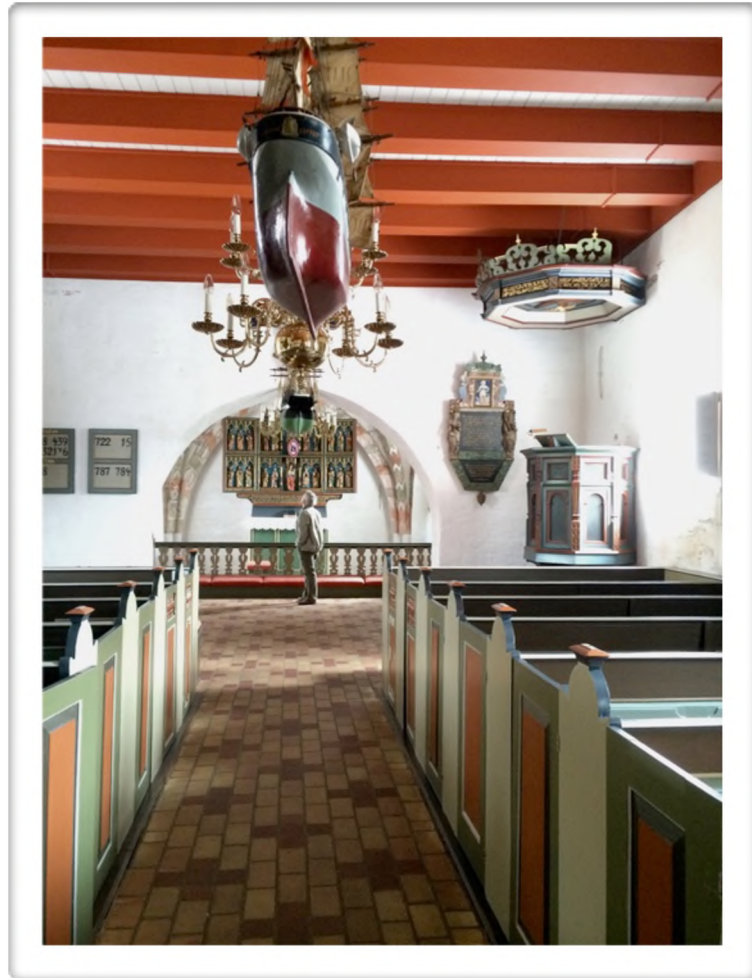
Peder klarer sig også godt. Han vælger den slagne karriere for en Læsø-mand og drager til søs. Det har han tjent ved, og allerede i 1720 er han så velhavende, at han kan skænke en lysekroner til kirken i Vesterø. Det er en messing kroner med 16 arme, og på den er indgraveret: Anno 1720. Peder Pedersen Gay, Karen Lars Datter.¹⁰⁸ Vi ved ikke præcis, hvornår Peder og Karen er blevet gift, vielsen mangler mærkeligt nok i Vesterø kirkebog, selv om det må være der, den har fundet sted. Men da svigerfar, Laurids Bertelsen, dør i 1722, er de to gift og opholder sig i hans gård. Måske er det i forbindelse med brylluppet, at parret været rundhændede over for kirken? Et bud kunne altså være, at de er blevet viet i 1720.

Karen og Peder bliver ikke boende hos svigermor, de holder senere deres indtog på en gård kaldet Øregården. I 1740 ejer Peder 3/4 af bolet, der er sat til et hartkorn på 4 skp. 2 fdk. 2 9/12 album. Der er huse i 29 bindinger på grunden – hvor mange længer, det drejer sig om, melder historien ikke noget om. Ud over sin egen gård ejer han også parter i tre andre boler.

Der er er forholdsvis pæn besætning på gården, fire heste og syv køer, samt 10 får med og uden lam. Heller ikke en vædder mangler, og desuden findes et par svin og et gåsehold bestående af en gase og fem gæs med et mindre mylder af gæslinger. Der har været liv og gækken på gårdspladsen.

Gårdens drift står Karen for, Peders levevej ligger på havet, og her er han godt sejlene. Han ejer hele tre fiskerbåde, en båd med tilhørende sejl og redskaber, der vurderes til 10 rdl., en ældre "skibs-båd", der kun er det halve værd, og endelig en lille ny "kog", og med dem har han været ude meget af sommeren. Når han har været hjemme, har han kunnet hygge sig og tage på besøg hos naboerne – og måske passe sin ekstra tjans som pengeudlåner.

Peder er jævnlig gæst på øens birketing, der holdes hver fredag. Hans ærinder kan være forskellige. Nu og da er han tinghører, et hverv, som velagtede mænd skiftes til at bestride: otte mænd skal være tilstede for at bevidne, at alt foregår, som det skal for retten. Den 11. januar 1737 møder vi ham således som tinghører. Men han har også andre ærinder på tinge. Som da han den 7. februar 1727 optræder med fuldmagt for en enke, som han skal hjælpe med at sælge en ejendom. På tinge stiller man nemlig op, når en obligation skal udstedes og et auktionsskøde tinglæses, og det sker jævnligt, at han i sine manddomsår er ude for selv at investere. Selveste juleaften 1735 må Erik Nielsen i Vesterø erklære sig vittterlig skyldig til "den ærlige og velagte dannemand og skipper Peder Pedersen Gay i rede

Peder Gaj og hans Karen har i deres velmagtsdage skænket den ene af messinglysekronerne i Vesterø Kirke.

penge courant klingende mynt 62 rdl. 2 mk.” Til sikkerhed for pengene pantsætter Erik et 1/4 boelsted og noget løvsøre: en kobberkedel, en jerngryde og en foldebænk.¹⁵¹

Den 10. december 1738 køber Peder som højstbydende 1/4 boelsted med tilhørende huse i 6 bindinger. Prisen er 54 rdl., og som bisiddere ved auktionen underskriver Peders bror Anders og en anden ane, Søren Sørensen Bovet (ane nr. 42).¹¹¹ Ugen efter er han igen på færde på tinge, denne gang som lavværge for Anne Nielsdatter Thuren. Der må være en eller anden form for slægtskab mellem de to, men hvordan er ikke afklaret. Anledningen til, at Peder må troppe op, er, at Anne og hendes søster skal låne 100 rdl. – ovenikøbet af Peders bror Oluf Gaj.¹¹²

Sommeren efter må Peder tage affære for en anden kvinde, han er lavværge for. Anne Nielsdatter Gay, der som enke har siddet på sin og mandens halve boelsted, vil trække sig tilbage og sikre sin alderdom. Løsningen er, at Peder Gaj går på tinge den 14. august og “lovbyder” hendes gård. Med andre ord: han efterlyser en person, der vil flytte ind og overtage stedet mod at give enken klæder, føde og fornøden pleje samt en hæderlig begravelse, når den tid kommer. Og endelig love at betale Anne Gajs bevislige gæld. Nogen købesum kommer ikke mellem de to parter. En sådan lovbydelse skal foregå via tre udbud på tinge, og efter tredje bud 14 dage senere melder sig en pige (der godt kan være en meget voksen dame, hun er bare ugift!), Anne Larsdatter Thuren, som er parat til at flytte ind og opfylde kravene. Så vidt, så godt. Men lidt forsigtig skal enkens familie vel være. En bror til hende, som undskylder, at han desværre ikke selv kan flytte ind hos hende, står frem og kræver for retten sikkerhed for, at “Anne Larsdatter [ikke] i tiiden skulle sætte over styr bemt. hans Søsters Gods og Formue, og hun da blive ham til een Byrde, [da] han som een Broder ikke kunde tåle, hun på sin alderdom skulle betle sit Brød.” Pigen må stille caution, og den får hun uden videre fra sin far og Peder Gay, og så er den sag forhåbentlig klaret til alles fornøjelse.¹¹³

Den 2. december 1735 deltager han som vidne i en sag om et par hollandske smakker som forliser nord for Læsø i henholdsvis marts og oktober. En del af lasten reddes i land, det drejer sig om 6000 tagsten samt en lakeret skab, nogle tønder tran og et parti saltede sild. Tagstenenes tilstand diskuteres; øens mænd, hvoraf rigtigt mange har været med i bjergningen, mener, at de er i så dårlig stand efter opholdet i saltvandet, at de ingen værdi har. Man får fornemmelsen af, at de gode mænd måske har stukket stenene til side til eget brug. Men den egentlige strid ser ud til at gå på, om mændene eventuelt har set deres snit til at bringe noget i land uden at svare den forordnede told af varerne. Peder er ikke under mistanke for noget – han er kun på tinge, fordi han deltog i bjergningen og kan stemme i med, at det, der blev bragt i land, stemmer nøje med det, som blev angivet overfor tolderen.¹⁴⁷

Peders ældste søster Anne er gift med Niels Olufsen Havtorn, og sammen har de to sønner; deres historie viser noget om, hvordan livet typisk kunne forme sig for Læsøfamilier. Anne dør tidligt, allerede i 1718, og efterlader sin mand med to små drenge, og 10 år efter følger manden efter. Hans anden kone tager sig af børnene, og de vokser op og drager til søs som man nu gør på øen. De kommer vidt omkring: Den ældste, Oluf, får hyre hos det Kongelige Octrojerede Danske Asiatiske Compagni, som det hed dengang (oktrojeret betyder autoriseret, privilegeret), men dør på en rejse til Kina i 1730'erne. Den yngste, Anders, kommer ikke helt så vidt omkring, men han er ca. 1737 på et togt fra Amsterdam til Norge, og her forsvinder skibet sporeløst. Da man i et par år ikke har hørt noget til det, må familien på Læsø anse også Anders Havtorn for at være omkommet, og man må indkalde til skifte. Ingen af de to brødre har nået at blive gift og få børn, så det er deres forældres søskende, der står som arvinger. De tre morbrødre, Oluf, Anders og Peder, har haft Anders Havtorns værdier, dvs. arv efter begge forældre og mormor samt storebroren, i forvaring. Det er ikke småting et par unge fyre på langfart har kunnet samle sig; der er hele 386 rdl. til deling mellem Anders Havtorns forældres 10 søskende - herfra er trukket diverse udgifter, såsom lidt husleje til stedmoderen, der hver vinter har haft Anders på kost og logi og endda betalt hans folkeskat, uden at få penge for det, og de i alt 12 rdl., som Peder Gaj må punge ud med for at dokumentere overfor det østasiatiske selskab i København, hvad Oluf Havtorn har til gode. Her må udskrives på stemplet papir, hyres sagfører og foretages rejse til Aalborg, inkl. leje af båd og ophold i byen i tre uger, inden papirerne endelig kan sendes med post til hovedstaden.

143

Som vi kan se ved skiftet efter Karen, der dør 1740, er Peder en mand med system i tingene. Han har sin egen bog, hvor han punktligt har noteret udlån, og da boet gøres op, er der hele 20 poster på skyldnerlisten. Nogle beløb er så store, at der er udfærdiget obligationer på dem. En mand har lånt 13 rd. 2 mk i 1727, og da han åbenbart ikke har kunnet betale noget tilbage, løber der renter på, hele 8 rdl. 4 mk. på, så gælden er oppe i 22 rdl. En svoger, Karens bror Berthel, har i 1735 lånt 16 rdl., og her er kun betalt renter for det første år. Det har åbenbart ingen hast med at at kradsse penge hjem. De øvrige beløb spænder fra 5 rdl. til nogle få mark, som alle er indført med præcis dato for lånet. Og man kan undre sig over, at en mand, der den 27. februar 1729 lånte fem mark, i 1740 endnu ikke har fået betalt dem tilbage.

Familiens velstand viser sig i indboet. Der er godt nok ikke guld, og selv om Peder ofte har kunnet låne penge ud, nægter han, at der skal være rede penge i boet, altså lige bortset fra 55 rdl. 1 mk. 2 sk., som han nogle måneder tidligere har fået i arv efter søstersønnen Anders. Disse penge, som skifteretten netop har været med til at levere videre til ham, kan han ikke løbe fra, men ellers er der ikke tvivl om, at folk tit har stukket rede penge til side for skifteforvalteren.

Der er sølv i huset. Fineste genstand er et bæger med låg, der vurderes til hele 13 rdl., og desuden har man en del spænder og hægtemaller. Et par kobberkedler noteres også sammen med flere messinglysestager. Huset er forsynet med kakkellovn i både øster- og vester-stuerne. Blandt sengetøjjet skiller et par sengedækkener sig ud, det bedste er i "adskillige kulører" og er vurderet til 1 rdl., og hovedpuderne har kunnet smykkes med et par vår med kniplinger for enderne.

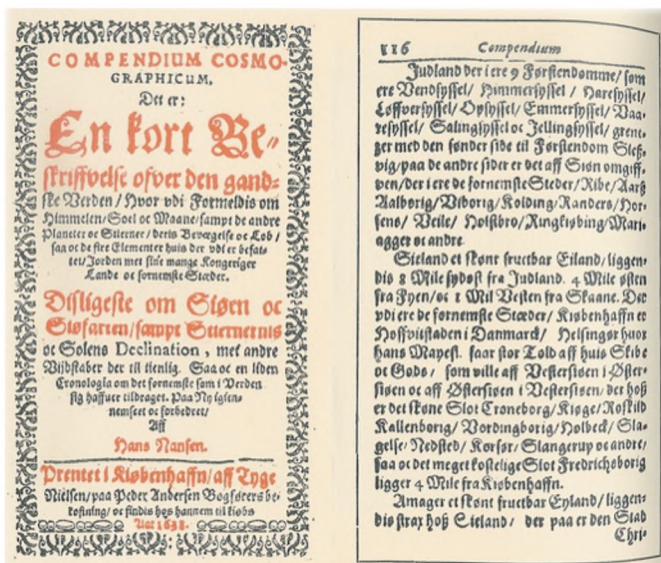
Når værdier i boet og tilgodehavender tælles sammen, når man op på 631 rdl. 2 mk. 11 sk. Herfra skal godt nok trækkes tjenestepigens løn for to år, 11 rdl., og skifteomkostningerne, der samlet løber op i hele 22 rdl. (heri inkluderet ting som betaling af papir, dokumentet skal skrives på, leje af vogn til befordring til dødsboet, løn til skifteforvalterens tjener og et par håndører til vurderingsmændene), men alligevel bliver der en meget pæn slat tilbage til Peder og hans to børn, næsten 300 rdl. til far, 199 til sønnen Laurids og 99 til datteren Anne.¹¹⁴ En familie på den grønne gren, ser det ud til, og så dog ...

Den 18. december 1740 har Peder måtte gå til sin ældste bror Oluf for at låne penge, og han har fået udstedt en obligation på 40 rdl. Hvad grunden har været, vides ikke, men vi kan efterfølgende se, at han ikke har været for god til at få betalt hverken renter og afdrag på beløbet.

Peder er alene med en søn på 16 og en datter på 13 år, og familien har sikkert godt kunnet klare sig, med hjælp af tjenestepigen, men Peder vil have en kone i huset, så den 27. december 1740 bliver han viet til den 28-årige Maren Melchiorssdatter. Selv er han 54. Maren og han får tre sønner, Melchior, Peder og Lars, men efter ni års ægteskab dør hun og efterlader Peder med de tre småbørn, hvoraf den yngste kun er to år. Maren bliver begravet den 14. september 1749.

Ved skiftet efter Maren den 13. oktober 1749 viser det sig tydeligt, at de gode tider ikke er blevet bedre. Det fine sølvbæger er solgt, men der er dog stadig mange sølvknapper og -spænder tilbage. En del af indboet ser ud til at være lidt slidt og får ofte betegnelsen "gammel" hæftet på sig. Men stadigvæk: familien er kunnet tænde lys i fine messinglysestager, og der er frynser på de hjemmegjorte gardiner og kniplinger på pudevåret. Talt sammen er værdien af boet 302 rd., og i stedet for at der skal lægges tilgodehavende til, er der nu lidt gæld, som skal trækkes fra: lånet på 40 rd. fra bror Oluf har trukket renter og er vokset til 46 rd., og dertil kommer beløb på henholdsvis 20 og 10 rd. til to andre.

Peder er utilfreds med den vurdering, som de to vurderingsmænd har præsteret, og i følge loven har han ret til at indkalde fire uvildige vurderingsmænd til et nyt skøn. Det benytter han sig af, og skiftet bliver udsat med 14 dage. Ved det nye møde viser det sig, at hans ærinde nok har været et andet, for han møder op med en bisidder, Claus

Compendium cosmographicum, som Peder Gaj har i sin bogsamling

Hvert fald ser vi senere, at Peder faktisk fastholder sin plan om at sikre sin datter Annes arv ved at overlade hende 1/4 part af gården. Sønnen Laurids er ude af billedet; han må være død, uden at hans begravelse dog kan findes i kirkebogen.

Allerede et halvt års tid efter, den 18. april 1751, kan han føre en ny brud til alteret. Den udvalgte er Anne Nielsdatter Brems. Der kommer ingen børn i det nye ægteskab, konen er da også omkring 40 år og Peder selv 65. Men efter to år er det slut. Peder bliver begravet en juledag 1753. Og så indkaldes der igen til skifte. Familien bor stadig på Øregården, men de andele i boeler, som Peder havde papir på, er væk, og det samme gælder fiskerbådene. De fleste af de gamle tilgodehavender er indfriet, Peder har stadig haft sin bog til posterne, men i stedet er der kommet en række gældsposter. De største er de små drenges arvepart og bror Olufs obligation, men også andre poster tæller op. En mand har 20 rdl. til gode, og søster Else har lånt ham 5 rdl. 4 mk. 4 sk., mod sikkerhed i noget af sølvstøjet. I alt tårner gældsposterne sig op over 200 rdl. Oveni kommer hans enkes krav om et beløb til sin egen begravelse, der svarer til det, der er brugt på Peders, nemlig 11 rdl. – den må bestemt have været hæderlig og efter egnens skik. Endelig beder enken om en “tiden erkendelse som en morgengave for den tjeneste og omsorg, hun nu på tredje år har vist hendes salig mand og hans små umyndige børn, ej tvivlende på at hendes medarvinger og deres formyndere jo var samme vel bekendt”. Formynderne finder anmodningen rimelig og bevilger Anne Brems et beløb på 10 rdl.

Det ser ud til, at det fortsat er gået nedad bakke for Peder. Der er stadig mange knapper, spænder og maller, og der er kommet en ægte guldring til. Den bliver vurderet til 1 rdl. 4 mk. Meget af bohavet genfinder vi, men vurderingen er ofte sat lidt lavere, tidens tand har vel gnavet? Det fine sengedækket er væk, og der nævnes kun en bilægger kakkelovn i den ene stue. Til gengæld er der kommet en mindre bogsamling til: en bibel, en huspostil (bønnebog) og en ligprædiken, alle beskrevet som “gamle”, og et værk med titlen *Compendium cosmographicum*. Det er skrevet af borgmester i København, Hans Nansen, og udgivet i 1650'eren som en “kort beskrivelse over den ganske verden”. Noget tyder på, at Peder har været en mand med et vist udsyn.

Lythe, og præsenterer en aftale, som han har lavet med datteren Anne, om at hun skal have sin arvepart efter moderen udbetalt i jordegods, en kvart part gård. Den plan sætter skifteforvalteren en stopper for. Det strider nemlig mod hans kongelige majestæts allernådigste lovs 5. bogs 3. kapitel, 1. artikel, der siger, at jordegods ikke må adskilles, men skal holdes samlet. Her er ikke noget at gøre, Peder må affinde sig med, at planen må skrottes. Skiftet fortsættes, og nu har Peder ingen indvendinger mod vurderingen. Der bliver 99 rd. til ham og 33 rdl. i arvelodder til hver af de tre drenge. Som et lille kuriosum bemærkes, at Peder også denne gang kan trække udgifter til sin egen begravelse, svarende til det, der er brugt på hustruens, ud af skiftet. Det samme gjorde han ni år tidligere ved skiftet efter Karen.¹⁴¹

Hvordan han har klaret den sag, og om man bare har set stort på de kongelige love eller har forstået at snige sig uden om, henligger i det dunkelte, men i

Peders garderobe viser tegn på en vis velstand; han har hele tre kjortler (en knælang jakke), en af den vurderet til 2 rdl., og flere par bukser, veste, trøjer (kort jakke) og skjorter. Desuden to par støvler. Kun lidt af tøjet får prædikatet gammelt.

Der er værdier i boet for i alt 282 rdl. 13 sk., men når gæld og skifteomkostninger trækkes fra, er der 36 rdl. 4 mk. 4 1/2 sk. tilbage til deling mellem enken og de fire børn. Da enken har krav på det halve bliver der sølle 5 rdl. 1 mk. 7 1/2 sk. til hver af drengene, som dog også skal have deres mødrene arv, og det halve til Anne.

Skifteforvalteren stiller nu spørgsmålet: Ønsker de umyndige børns formyndere, at boets "effekter og løsøre" sættes på offentlig auktion for at sikre børnene deres penge og kreditorerne deres fordringer? Her kommer enken og hendes steddatter på banen med et andet forslag: De vil gerne beholde boets huse og jorde, sådan at datteren Anne får sin fjerdedel og enken Anne det halve boel. De forpligter sig så til at betale boets gæld og at tage sig af de umyndige børn: "derforuden med sømmelig klæde og føde at underholde deres umyndige medarvinger indtil de har opnaaet den alder, at de selv kan fortiene deres Brød ved Søen, efter hvilken tiid det endda maa staa dem frit for at søge deres tilhold hos Enken og deres Søster Anne Gaj om Vinteren, saalænge de ikke kan være ude paa Skibsfart, og det uden nogen Bekostning for dem, indtil de en gang med huuse og hiem selv bliver forsynede."

Det tilbud godtager formynderne; der må dog skaffes et par kautionister, og det lykkes for de to kvinder at finde et par skippere, der vil garantere for dem. Og så betoner skifteforvalteren, at hvis de ikke opfylder forpligtelserne, vil gården blive sat på offentlig auktion!

Der går godt to år, men så indløber der en skriftlig begæring til skifteforvalteren fra formynderne. Peder Gajs enke Anne Nielsdatter Brems har ikke præsteret, hvad hun har lovet, og nu ønsker de boet sat under auktion. Helt præcist hvad hun har gjort galt, vides ikke, men den 2. marts samme år har hun giftet sig igen, og måske er der sket noget her. Auktionen holdes den 28. november 1755, og der kommer penge ind, så gælden kan klares. Datteren Anne er ikke indblandet i denne sag; hun beholder sit kvarte bol, og herefter overtager hun ansvaret for sine halvbrødre, hvoraf de to nu er så gamle, at de kan drage til havs, men dog har behov for et sted at være, når de er i land og om vinteren.⁸¹

Før 1722 blev Peder gift med **Karen Lauridsdatter**.

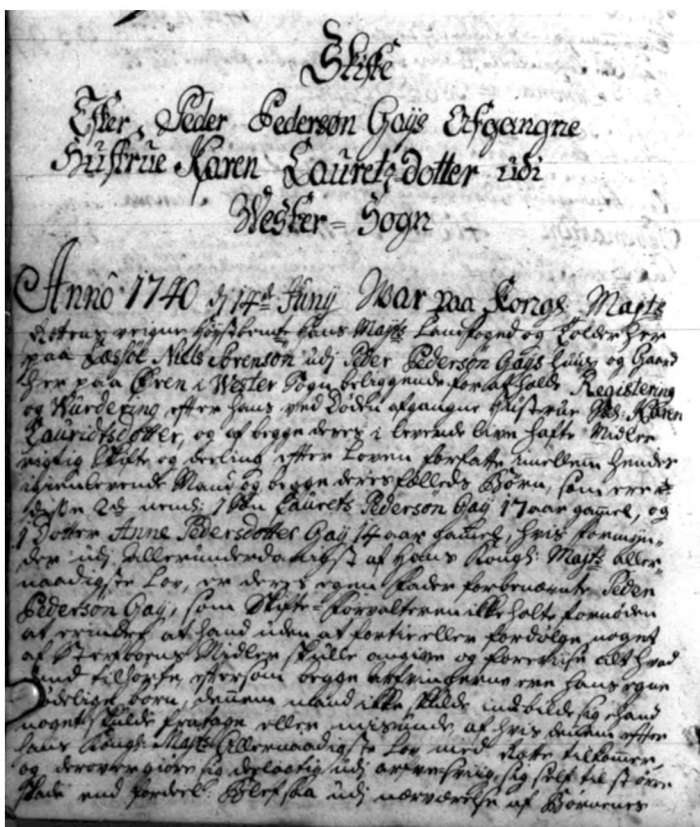
De havde følgende børn:

	i.	Laurids (1723-<1753)
45	ii.	Anne (1726-1799)

91 Karen Lauridsdatter. Født i 1687 i Vesterø. Døbt den 29 maj 1687 i Vesterø kirke. Karen døde i Vesterø i 1740. Begravet den 22 februar 1740 i Vesterø kirke.

Karen er tredje og yngste datter af Laurids Bertelsen og Else Jensdatter i Vesterø. Ved hendes dåb er fadderne Mads Hansen Brun, Berthel Berthelsen, Kirsten Nielsdatter, Anne Lauridsdaatter, barnets moster, og Maren Melchiorsdaatter.

Indtil hun bliver gift, går Karen hjemme hos forældrene og fungerer som tjenestepige, lige som sin ældste søster Anne. De to er opført i "Fortegnelse på Familie- og Folkeskatte mandtal for henholdsvis 11. januar og 24. juni 1710, hvor man kan se, at deres far har måttet svare 8 sk. i skat for dem.⁹⁸ Hvornår hun har fundet sin ægtemage vides ikke, da vielsen mærkeligt nok ikke er indført i kirkebogen. Men da hendes far dør i 1722, er det sket, og det fremgår af skiftet efter ham, at det unge par bor på gården, så hendes mand, Peder Gaj må være flyttet ind hos familien. Ved skiftet kommer storesøster Anne med et ønske om at få udbetalt tjenesteløn, som hun ikke har fået i 14 år. Rimeligt nok, men her bryder Peder ind med en lige så rimelig betragtning. Som det er formuleret i skiftetbrevet:

Indledningen til skiftet efter Karen Lauridsdatter – eller “Peder Pederson Gays Afgangne Hustrue Karen Lauridsdatter udi Vester-Sogn”, som det her er skrevet med sirlig landfogedhånd.

forklæder. Desuden har hun en stak tøj, som opbevares for sig og som hendes datter får foræret efter Karens død – uden nogen afkortning i hendes arv.¹¹⁴

Karen bliver kun 53 år, ikke nogen høj alder, men kirkebogen melder ikke noget om, hvad hun kan være død af. Det er i hvert fald ikke den ellers ofte forekommende død i barselssengen, hun bliver ramt af.

94 Anders Jungesen. Født omkring 1695. Anders døde i Vesterø, Læsø i 1776. Begravet den 4 august 1776 i Vesterø kirke.

Vi har ikke Anders døbsdato og -sted, men han må være født omkring 1695, da han er 80, da han dør i 1776. Måske er han født i Byrum eller Hals, hvor kirkebøgerne ikke er bevaret så langt tilbage. Mere sandsynligt er det måske, at han er indvandret udefra, da navnet Junge ikke optræder i de gamle kilder. Navnet optræder af og til i formen “Jungesen”. Hans vielse er heller ikke fundet, og det vides ikke, hvor mange børn, Anders er far til. Kirkebogen for den tid er ret sparsom med oplysninger. Men den 19. juni 1729 bliver han udlagt som far til et uægteskabeligt barn, hvis navn ikke nævnes. Kirkebogen fortæller, at Kirsten Nielsdatter første søndag efter Trinitatis står til offentlig skrifte i kirken, og til barnefader har hun udlagt “ægtemand Anders Jungesen”.

“Efter samme Forskrivning (et papir, der skulle dokumentere Annes tjenesteaftale med sin far) kunde Peder Gaj paa sin Hustrue Karen Lauridsdatters vegne ogsaa have fordret Tjeneste løn for nogle aar hun hendes Forældre tjente førend hun til hannem bortgivet og gift blev”. Han mener det dog ikke alvorligt med sit krav – fremsætter det bare for at tilkendegive over for de andre arvinger, at ikke kun Anne har udført arbejde derhjemme. Det har været det helt normale, og derfor vil Peder heller ikke kræve nogen løn til sin kone.¹¹⁵

Måske har det heller ikke været nødvendigt? Peder viser sig i hvert fald at have sit på det tørre. Familien flytter senere til et sted kaldet Øregården, hvor de får mere at gøre med.

Ægteskabet bringer kun to børn med sig. Sønnen Laurids, der bliver opkaldt efter sin morfar – nok fordi han er død året før – og datteren Anne, der kommer til verden tre år senere. Det er bemærkelsesværdigt få børn.

Karen har råd til at klæde sig godt. Hun har en fin sort klædeskåbe, vurderet til hele 4 rdl. og seks forskellige skørter. Et sort plydses livstykke med sølvgaloner (pyntebånd) og en grøn klædestrøje med sorte plydsesopslag ligger også i kisten sammen med flere andre trøjer og

Han bor i Vesterø; om han har levet af jordbrug eller fiskeri – eller begge dele – vides ikke, men hvis ellers han følger skik og brug på Læsø, henter han sit indkomme på havet, mens hans for os ukendte kone tager sig af arbejdet på land.

I juni 1738 er han tinghører (eller stokkemand), en af de otte mænd, der ved hvert tingmøde skal være tilstede som vidner eller overværende. Det er i denne funktion, han sammen med de øvrige hørere bliver rodet sig ind i en penibel sag. Øens daværende birkedommer Kierulf har i en periode, mens han er på rejse til Aalborg, overladt hus og embede til en Jens Skierup, og det viser sig at være et fejltrin af den høje dommer. Skierup foretager sig åbenbart ting, som han ikke bør, og det bliver taget op på tinge den 13. juni, hvor synderen bliver idømt en mulkt. Skierup er utilfreds med den måde, sagen er blevet behandlet på tinge; han mener ikke, han har fået sine synspunkter retmæssigt indført i protokollen.

Kort tid efter tingmødet kalder Skierup nogle af stokkemændene sammen og foreviser dem et par skrivelser, som han har udfærdiget, og som han vil have dem til at skrive under på. Et par af mændene kan læse og skrive lidt, de øvrige mestrer ikke hverken det ene eller det andet, men de får forklaret, at Skierup vil have dem til at bekræfte, at der er sket ulovligheder ved retten, at vidnesbyrd ikke er ført korrekt til protokols eller er udeladt. Stokkemændene, inkl. Anders, er nervøse og “bange at han skulle føre dem i Fortræd”, men han truer med at melde det til stiftamtmanden. At de ikke kan skrive, er ikke noget problem. Skierup tager deres hænder og fører dem, så de både får skrevet deres fulde navn og initialer. Også Peder Sørensen, der godt nok har kunnet skrive, men ikke længere kan “formedelst hændernes rystelse.” De får en seddel som kopi, og to andre sedler tager Skierup selv til sig og leverer videre til retten.

Desuden forsøger han at overtale stokkemændene til at rejse med sig til Sæby og der klage til amtmanden. Anders undskylder sig med, at han ikke “har evne til at rejse”, han har ikke råd til det, men det skal ikke være noget problem. Skierup lover, at han nok skal bringe ham både frem og tilbage, uden at han skal betale for det. Turen bliver dog ikke til noget, for inden da bliver sagen afsløret.

Skierup og stokkemændene indstævnes for tinge den 18. juli. Her møder kun embedsmanden op og får en lang debat med birkedommeren, der ruller sig ud med diverse juridiske spidsfindigheder. Men stokkemændenes forklaring mangler, så de indkaldes til næste tingmøde, den 25. juli, og her vover de ikke at udeblive. En for en bliver de forhørt af birkedommeren om deres skændige forehavende. Dommeren gør også gør meget ud af at spørge dem, om de kan skrive og læse, og om de var klar over, hvad det var, de skrev under på? Sidst i rækken kommer Anders, der lige som de øvrige bevidner, at der ikke er sket noget ulovligt ved retten i juni, hvad han også er parat til at aflægge saligheds ed på. Og han indrømmer, at han har undertegnet sedlerne. Men altså ikke har været klar over, hvad der var skrevet på dem. Han hører til dem, der svarer blankt nej på, om han kan læse og skrive.

Den 10. oktober indkaldes stokkemændene igen. De skal igen engang vidne i sagen. De må have deres første vidneafgivelse læst op, for naturligvis kan de ikke huske alt, hvad de har sagt ved den lejlighed. De kan dog alle melde, at de har talt sandt. Birkedommeren er specielt ude efter, om der kan være svindel med de famøse sedler, som Skierup fik dem til at skrive under på. Er de nu sikre på, at de sedler de nu får vist, er de samme som dem, de skrev under på? Noget, de næppe kan svare på, da de jo ikke alle kan læse og skrive. Anders kan dog berette, da han forhøres, at birkedommeren faktisk ved det møde, hvor han efter Skierups opfattelse overtrådte sin dommerbeføjelser, lukker protokollen sammen på en måde, som antyder, at det er slut med at få mere ført til protokols. Om det kan kaldes “rettens fornægtelse” eller ej, er Anders ikke rigtig sikker på. Dommeren vælger – sikkert bevidst – at lade være med at bore mere i den udtalelse.¹¹⁶

Fredag den 9. januar 1739 falder dommen. Stokkemændene har opført sig både meget uanstændigt, ulovligt og uforsvarligt, og de har “ikke undset sig for inden offentlig Ret at frembringe et falsk og fortusket (ombyttet) document i stedet for originalen”, men de undskylder sig med at “de var forleed af Jens Skierup og derfor bad [om

at] Dommeren ville være lemfældig imod dem”. Dommen falder – thi kendes for ret: “Poul Pedersen, Anders Jungesen, Madz Michelsen og Søren Michelsen i egne personer bør her for Retten d. 30 Januar først kommende giøre Birkedommeren sømmelig afbigt for den begangne forseelse med Forsikring ikke oftere at begaa saadan Excesser, item (ligeledes) inden 15 dage under Lovens tvang at bøde hver for sig 4 Mark Danske til hiælp til Justitiens Befordring her paa Landet, hvilken henlægges til stiftamtmandens nærmere dispositioen og foranstaltning, samt alle 4 betale Citanten (sagsøgeren) for processens omkostninger 4 Rigsdaler.”¹¹⁷ Det er en del penge, men straffen kunne sikkert have været værre.

Som befalet møder de fire mænd op ugen efter og beder birkedommeren og forladelse, med tilståelse, at de ikke har haft “den allerringeste Føje til nogen Beskyldning”, og de lover højtideligt, at de ikke “oftere skulde lade sig forleede til saadan eller andre u-lovligheder, men herefter bedre vide med Lydighed, Kiærlighed og Ærbødighed at efterleve deres pligt og hvad dem efter Guds og Kongens Lov imod deres Øvrighed tilkommer.”¹¹⁸

Birkedommer Kierulf vinder denne sag, men måske det ikke udelukkende Jens Skierup, der har skabt problemer. Kierulf er siden kendt som en stridbar herre, der forgæves søgte mange embeder, før han endelig fik stillingen på Læsø i 1736. I løbet af ti år skaffer han sig mange fjender, der klager over ham, og der nedsættes til sidst en kommission, der skal undersøge sagen. Dette fører til at han gør sig usynlig, men det ændrer ikke ved, at han bliver dømt til at have sit embede forbrudt på grund af magtmisbrug. Det overvejes, om han skal sættes i Viborg Tugthus, eller måske er dårekisten mere passende for ham. Så galt går det dog ikke, men han må en periode lade sin kone forsørge sig, inden det lykkes ham at blive udnævnt til herredsfoged og -skriver i Bjerre og Hatting Herreder et år før sin død i 1757¹¹⁹.

I 1741 optræder Anders som “cautionist” (forlover) ved datteren Annes bryllup.

Den 23. november 1746 har Anders fundet en ny livsledsager i skikkelse af Margrethe Pedersdatter, som han ca. 50 år gammel bliver viet til i Vesterø Kirke. Bruden er nogle år ældre, så der kommer naturligt nok ikke børn i det ægteskab.

Anders overlever sin eneste kendte datter, Anne. Han må endda stille op som tilsynsværge for de umyndige børn, som hun efterlader sig fra sit sidste ægteskab. Deres far lever stadig og er deres naturlige formynder, men skifteforvalteren kræver altså et tilsyn ved siden af, og hvis Anders ikke på grund af alderdom og skrøbelighed kan løse opgaven, må der findes en anden.

Selv lader Anders datterens ældste søn af første ægteskab, Anders Sørensen Winther flytte ind hos sig, og han sælger senere stedet med alt, hvad det indeholder, til samme Anders. Skødet er underskrevet den 29. oktober 1771, og vi hører her, at det drejer sig om bygninger i 9 fag og et hartkorn på 2 fjerdingkar og 2 album. Et beskedent sted, som Anders Winther tilsyneladende får gratis mod at give sin morfar og hans kone aftægt og efter deres død en hæderlig begravelse. Skødet er gengivet ved skiftet efter Anders, men det er tilsyneladende ikke blevet indført i skøde- og panteprotokollen.

Desværre dør barnebarnet tidligt, men han har en enke, som tager sig af den gamle. Det bliver altså hos Margrethe Svendsdatter, at Anders Jungesen lever sine sidste år og får den nødvendige pleje. Han bliver så gammel, at præsten i kirkebogen har opgivet at holde styr på årene og nøjes med at skrive “over 80 aar”.

Da der skal skiftes efter Anders, kan Margrethe Svendsdatter (hans kone Margrethe Pedersdatter er død på dette tidspunkt) komme stikkende med skødet, som viser, at hun ejer stedet rub og stub. Der er ikke mere at komme efter for arvingerne, datterens børn, og skiftet kan hurtigt sluttes.

Barn:

47 i. Anne (ca1717-1766)

102 Michel Axelsen. Født omkring 1680. Michel døde i Holmen, Elling sogn.

Axel optræder i consumptions- og Folkeskattelisten januar 1710. Han er fæster i Holmen i Elling Sogn. Herudover vides indtil videre ikke mere om ham.

Men Axel Michelsen, der senere ses som fæster i Holmen, må være søn af Michel. Han er gift med Ane Christensdatter, og syv børn af ægteskabet kendes. De fire yngste fødes efter kirkebogens start i Elling, og ved alle optræder Niels Smed i Frøkjær og især hans kone, Johanne Axelsdatter som fadder. Sandsynligheden taler altså for, at Johanne og Axel er søskende og børn af Michel Axelsen.

Børn:

51 i. Johanne (ca1710-1784)
ii. Axel (~1720-1772)

126 Hans Christensen. Født ca 1665. Hans døde i Fuglsang, Åsted i marts 1731. Begravet den 27 marts 1731 i Åsted Kirke, Åsted.

Det vides ikke, hvor Hans er født, men det må være sket omkring 1665, bedømt ud fra hans alder ved begravelsen. Der kan ikke umiddelbart findes børn døbt med dette navn i Åsted i 1660'erne.

Hans bliver fæster i Fuglsang under Lerbæk Gods. Fuglsang er en mindre bebyggelse, og hans gård er ikke helt lille, bedømt ud fra den besætning, han har. Fæstet har han formentlig overtaget lige efter år 1700, da han har en datter, der er født 1701.

Hans og Karen får en stribe børn, og vi kan følge deres dåb i kirkebogen over en periode af 20 år. Fadderne til børnene giver et lille indblik i, hvilken omgangskreds familien har haft – ud over slægtinge, som har stået i første række, når der skal findes faddere. En af faderne, som måske ikke tilhører den nærmeste familie, men som dog er med et par gange, er Jens Baldtzersen i Fuglsang. Han er en mand, der har haft særlige evner, for den 6. december 1712 bliver han publice absolveret for “Signen og andre mistænkte Konster”. Publice absolveret betyder, at han har måttet skrifte offentligt i kirken, noget som ellers mest overgår folk, der har fået børn uden at være gift eller har ligget deres børn ihjel. Jens har brugt noget, der ligner heksekunster, men de store hekseforfølgelsesens tid er forbi, og han slipper med at måtte bekende sine synder for hele menigheden i kirken.

Hans dør 66 år gammel og efterlader sig umyndige børn, to døtre, der ikke er gift, og derfor skal der skiftes efter ham. Derfor ved vi lidt om, hvordan der har set ud på gården. En dagligstue med et par borde og stole og et skab, en vesterstue med flere kister og borde og stegerset, hvor der er lidt kogegej. I alle rummene er der senge med det sædvanlige sengetøj: over- og underdyner, hovedpuder og lagner, og det ser ud til, at kvinderne på gården har vævet. Men ellers er der intet af større værdi i bohavet. Og værdien af tingene bliver sat påfaldende lavt, betydeligt lavere end man vil se det andre steder i landet.

Der er dyr i stalden, seks heste, en del af dem er temmelig gamle, og ni køer, der også for de flestes vedkommende har set deres bedste tid. Desuden er der 11 får, en vædder og et par svin samt en gås og en gase. Men dyrene lever ikke op til den standard, godsejeren sætter; han stiller et antal heste til rådighed til driften af gården, antallet er fastsat i forhold til gårdens hartkorn, og i Hans' tilfælde skal der være fire heste, men ingen af dyrene på stedet har den værdi, de burde have. Altså trækkes der fra i ansættelsen af boets “indtægt”. På samme måde går det, da bygningerne skal vurderes. Er der for meget “bygfæld”, hvilket vil sige, at bygningerne er dårligt vedligeholdt, skal beløbet, der skal bruges til at reparere skaderne, trækkes fra, og her har vurderingsmændene virkelig været dygtige

til at spotte forfald. Resultatet er, at der bliver et underskud på 26 rd. i regnskabet, og altså intet at arve til de efterladte, enken Karen og de to døtre.¹⁴⁰

Det er muligt, at Hans har været syg et stykke tid, inden han dør, eller måske har han ikke været den dygtigste landmand, men man sidder med en fornemmelse af, at her skal resultatet være negativt, koste hvad det vil. Det er også en måde at holde fæstebønder på plads.

Omkring 1700 blev Hans gift med **Karen Christensdatter**.

De havde følgende børn:

63	i.	Johanne (1701-)
	ii.	Christen (1703-1703)
	iii.	Karen (1704-1731)
	iv.	Sophie (1707-1707)
	v.	Christen (1711-1717)
	vi.	Peder (1714-1714)
	vii.	Else-Marie (1715-1715)
	viii.	Else Marie (1720-<1731)

127 Karen Christensdatter. Karen døde i april 1744 i Fuglsang, Åsted og blev begravet den 13 april.

Vi er langt tilbage i tiden, og det kan være svært at afgøre, om det er en rigtige person, man har fat i. I Åsteds kirkebog er der hele tre Karen'er, der i teorien kunne være vores Karen. De er født henholdsvis 1674, 1679 og 1682 af forskellige forældrepar i forskellige dele af Åsted – ingen dog i Fuglsang. Den sidste passer bedst med den alder, præsten opgiver ved begravelsen, men vi kan ikke være sikker. Specielt ikke, da Karen og Hans vielse tilsyneladende ikke har fundet sted i Åsted.

Karen overlever sin mand og ønsker at forblive ved gården, hvad hun også får lov til. Som der jo er tradition for. Hun har stadig sine to døtre hos sig, men den yngste dør senere på året. Tilbage er Johanne, som efter et par år har fundet en passende ægtefælle, der kan tage over efter Karen.

Hun når at se i hvert fald fire børnebørn komme til verden, inden hun dør i foråret 1744. Hendes alder opgives til 60 år, men det er formentlig lidt i underkanten. Hvis hun er født ca. 1684, ville hun kun være 17 år, da hun får sit første barn, hvilket ikke er umuligt, men nok lidt usædvanligt.

OTTENDE GENERATION

4 x tipoldeforældre

172 Erland Sørensen. Erland døde i Byrum efter 1700.

Erland Sørensen ved Kirken må være far til Søren Erlandsen, der fortsætter på stedet ved kirken. Men sikker dokumentation har vi ikke, og der er også visse ting, der halter lidt.

Erland Sørensen bor ved kirken i Byrum. Det kan vi se ud fra skattemønstrene. I 1683 har han ingen børn, der er gamle nok til at blive beskattet, men der er en tjenestepige. I 1696 er der kommet en søn til, liden Jens og i 1697 står "1 søn Lyder Jensen". I 1698 skal der svares 1 mk. af en søn ved navn Niels, og året efter er der endnu en søn, Laurids. Den sidste er der igen et halvt år senere, mens Niels forbliver til 1700. I 1710 nævnes stedet ved kirken slet ikke. En søn ved navn Søren nævnes aldrig, og en Søren Erlandsen optræder overhovedet ikke på listerne – men med patronymet Sørensen *må* Erland have fået en søn, som bliver kaldt Søren! Det hører dog med i billedet, at folk kun medtages, hvis de rent faktisk har voksne børn eller tjenestefolk at svare skat af. Ligesom unge mænd, som er til havs, også er fritaget for skat.⁹⁸

Den 25. juni 1689 er han sammen med 10 andre mænd fra øen kaldt op på fogedgården. Tre dage senere er sagen på tinge, og vi får her en ide om, hvorfor de har måttet stille på fogedgården. Der er kommet brev fra amtsforvalter Peiter Klein i Aalborg med ordre fra rentekammeret (den tids finansministerium) og tingbogen fortæller: "Deraf fornemmes hans Kgl. Majsts. allernådigste resolution, at når Læssøe indbyggerne betalte i alt 500 rdl. for den påståede efterrestance til den 17. juli 1688 af de 74 tdr. hartkorn ... så må det øvrige deraf nådigst være efterladt".

Der hentydes formentlig til, at Læssø-boerne har været sene til at betale skatterne og ofte har stået med store restancer. At de 11 mand kaldes til fogedgården kan måske forklares med, at de har været de største skyldnere og har måttet stille til opsang.¹²⁰ Et par uger efter gentager birkefogeden opsangen, og her får den samme gruppe mænd, Erland inklusive, en ny melding om, at de har at betale "uden længere ophold, såfremt de ej vil svare til, hvad ulempe deraf kan forårsages."¹²¹

Den 3. februar 1694 er Erland indkaldt til tinget for at vidne i en sag om, hvem der har ansvaret for, at en fiskerbåd er drevet til havs. Læssømændene fisker i fællesskab, når de sejler ud med deres våd og garn, og efter endt fiskeri er det skippers ansvar, at bådene bliver fortøjret forsvarligt. Christen Lauridsen indstævnes af Lars Larsen for ikke at have gjort arbejdet godt nok, og Erland er indkaldt som vidne af Christen. Han kan berette, at det er rigtigt, at man er enige om, at Christen skal være skipper, og at han har sørget for at skaffe det nødvendige våd m.v. Men i øvrigt kan han ikke følge sagen til dørs, "eftersom han ikke nogen tid har været ved fiskeri, og han vidste ikke videre."

Der er til gengæld andre vidner, der ved mere, og beskyldninger flyger over hele tre møder på tinge. Christen mener at have sørget for at bådene er godt fortøjrede, og nogle er endda i tvivl om, hvilken båd der sluppet bort, mens Lars hævder, at vidnerne er inhabile, fordi de er hans egne folk. Sagen ender dog med, at Christen frifindes, da "det erlægges vel ved klarlig vidnesbyrd, [at det er] bevist, båden at være belagt (dvs. fortøjret), som han i alle måder burde, og ej formedelst hans forsømmelse og efterladenhed er bortdrevet."¹²²

Den 3. marts 1695 er Erland indblandet i en mærkelig sag, som rækker nogle år tilbage. Han har åbenbart haft en båd sammen med Jens Larsen ved Bechen. Erland sværger ved "højeste helgens ed med oprakte fingre efter loven" og beretter, at han og Jens Larsen "for ungefær 7 eller 8 år siden kommer i aktion (?) for deres fælles skude". Ud fra teksten i tingbogen er det svært at finde ud af, hvad det egentlig er, der foregår, men det ser ud til, at de vil ud af samarbejdet og byder ind på båden. En tredje mand, Svend Nielsen, er også indblandet, og han indkasserer

tilsyneladende de penge, som Jens Larsen finder frem. Den mands enke er i 1695 lidt bekymret for, at sagen kommer op, og at der måske kan føres vidner, der kan skade hende og hendes faderløse børn ...¹²³

Senere på året må Erland igen på tinge. Denne gang skal han vidne i en strid om et skel mellem Else Erlandsdatter og Anders Nielsen i Storhaugs ejendomme. Erland møder op sammen med tre Sørensdøtre, Johanne, Birgitte og Margrete, som måske kan være hans søstre, og bemeldte Else Erlandsdatter, deres mor. Erland kan – igen ved den højeste helgens ed og med oprakte fingre, som man nu gør det – bevidne, hvor skellet helt præcist går: Det stykke jord vesten for gården, som ligger næst op til Anders Nielsens jord lige sønden ud mod bakken fra hjørnet af Anders Nielsens jord, bakkeskredet gør skjellet ... en liden brønd, som står i siden af bakken hører Else Erlandsdatter til. Sønden stænget og sydvest for brønden findes endda en skelsten, som viser skellet. Ja, det var en kompliceret sag at beskrive skel og jordstykker, inden man fik matrikelkort og præcise opmålinger! De øvrige vidner er enige med Erland, så striden må være bilagt.¹²⁴

Børn:

86	i.	Søren (-1720)
	ii.	Jens (-1722)
	iii.	Lyder
	iv.	Laurids
	v.	Niels

174 Melchior Nielsen. Født før 1653. Melchior døde i Vesterø før september 1688.

Kirkebogen kender stort set kun Melchior for de børn, han får døbt mellem 1673 og -78. Hans vielse er ikke noteret, og heller ikke hans fødsel og død er indtil videre fundet. Han er nok født senest 1653 og har fået et godt gammelt Læsønavn.

Vi finder ham på familie- og folkeskattelisten fra nytårsdag 1683. Her har han to døtre boende hjemme, og af dem må han svare 1 mk. i skat. Herefter er der et spring på 13 år til den næste bevarede liste, og her er Melchior død; i stedet optræder “sal. Melchior Nielsøns qvinde” og en datter, Else. De slipper med 8 sk. i skat. Else er hjemme også i 1697, men derefter indtages hendes plads af en anden datter, Margrethe, som bliver boende, også efter at hendes mor er død.⁹⁸

Men han har altså holdt til i Vesterø Sogn, og som det har været sædvane for mænd på Læsø, så er det på sønen, han har fundet sit levebrød. Men om vinteren, når klimaet tvinger folk til at holde sig på land, har han ligesom andre mænd holdt øje med strandinger. Ikke så meget fordi de vil sikre sig bytte ved strandingerne, men fordi de kan tjene lidt ekstra ved at være med til at bjærge besætning og last. I januar 1686 går et hollandsk skib på grund, og her ser der ud til være problemer med at finde godset, der har været om bord. Landfogeden indstævner derfor en række Læsøboere for at afklare, hvad der er sket med det. Blandt de indstævnede er Melchior, der kan forklare, at han sammen med skipper Peder Nielsen og hans båd har været med til at bjærge skibet. Han hører åbenbart til Peders “bjergelav”. De har bl.a. samlet to stk. sejl og otte stk. vant. Andre kan fortælle, at de har bjærget en sæk kastanjer og to bundter tobak.

Forvalterens fuldmægtig mener, at de har handlet dumdrigt med Hans Kongl. Majestæts rettighed og imod øvrighedens love, endnu inden der er lavet en opgørelse. De har skaltet og valt efter egen vilje. Hertil svarer de indstævnede, at sådan har de skam gjort før og så bagefter betalt tolder og øvrigheden afgift af den bjergeløn, de har modtaget. Det agter de også at gøre denne gang. Det hjælper dem dog ikke, hr. overstrandinspektør og forvalter af Læsø Adam Andreas Voss, ved sin fuldmægtig, fastholder, at de har fjernet og bortført godset, før der er betalt afgifter til øvrigheden. De to bjergelavsformænd dømmes til at betale både told til kongen og øvrighedsrettigheder af

deres bjergeløn efter dobbelt takst og oven i en bøde på 10 rdl, fordi de har delt godset mellem sig – uden tilladelse.¹²⁵

Den 28. januar 1687 optræder Melchior på tinge som tinghører.¹²⁶ Men han er død inden for det næste halvandet år, for den 7. september året efter omtales han som “sal. Melchior Nielsen” på en opgørelse over familie- og folkeskat.¹²⁷

Engang i 1680'erne har han været med til at redde gods i land fra et strandet engelsk skib, en redningsaktion som bagefter fører til en proces fra englænderens side. Melchior selv er død, da sagen tages op, så det er hans efterladte hustru og hans arvinger der må agere.⁹⁴ Se mere under Jørgen Pedersen (ane nr. 82).

Efter hans død får hans arvinger den 24. januar 1690 en sag på halsen. Melchior skal i 1679 have fundet et skibsrør med jernhager, som han med sine medbjergere skal have bemægtiget sig. Den forseelse skal de uden forbehold betale 4 rdl. for. Sagen kommer for tinge, og det fremføres her, at på den tid, da der blev holdt skifte efter Melchior, mødte fogeden Niels Henrichsen op og fordrede de 4 rdl. Sønnen Berthel svarer, at hans sal. far ikke har berigtiget noget, men Berthel ved, at også hans morbror Laurids Bertelsen og en anden har været med, og at de har solgt skibsrøret til en fjerde person. Fogeden er ligeglad med, hvor mange de var, han mener at have bevis og vil have sine penge. De involverede forsøger at få beløbet sat ned til 3 tdl., og i første omgang bliver sagen udsat i fire uger, men da de indstævnedede stadig “intet fremlægger til deres befrielse”, bliver de dømt til betale. Fri går dog Melchiors enke og arvinger, undtagen sønnen Berthel, der vedgår for retten, at han kender til, at de tre mænd har bjerget skibsrøret.¹²⁸

Den 2. maj 1690 fremgår det af en lang liste over boelsfolk på Læsø, at Melchior Nielsens arvinger skylder landgilde for 1689 – 1 rd. 1 mk. 12 /2 sk. Mange af de andre står til et noget større beløb, men om det er, fordi deres landgilde er sat højere, eller de har været mere forsømmelige med betalingen, vides ikke. ¹²⁹

Melchior var gift med **Maren Berthelsdatter**.

De havde følgende børn:

	i.	Maren (1656-)
	ii.	Berthel
87	iii.	Else (1673-1751)
	iv.	Niels (1677-)
	v.	Anne (1678-)
	vi.	Margrethe (-<1710)

175 Maren Berthelsdatter. Maren døde i Vesterø, Læsø før 1710.

Marens fødsel og død er lige så ukendt som hendes mands, en bror til hende med navnet Laurids kendes dog fra sagen et strandet skibsrør.

Som enke bliver hun indblandet i en sag om trusler, som hun er ganske uskyldig i. Hun kommer bare til at lægge hus til et mundhuggeri og må møde på tinge for at vidne. Sagen drejer sig om, at hun har haft besøg i sit hus af Laurids Sørensen. Mens han er der, kommer Anders Havtorn (måske bror til Else Havtorns datter, ane nr. 177?) også til stede. De to mænd begynder at skændes; Laurids vil vide, hvorfor Anders ikke vil svare ham på, hvad han lige har spurgt om? Havtorn: Det har jeg allerede sagt én gang! Hvertil Laurids truer: Det skal du betale med hug og slag, hvor han fandt ham inden år og dag – efterfulgt af en tiltale, der ikke rigtigt lader sig tyde, men uden tvivl ikke er pæn.

Der er flere andre personer, også et par af Marens børn, der vidner på, at det er ganske rigtigt, at ordudvekslingen er foregået som beskrevet. Laurids vil nu vide, om Anders Havtorn har noget ulovligt at beskyldte ham for; så må han endelig komme frem med det for retten. Anders vedstår herefter, at det er rigtigt som vidnerne siger, og han forklarer, at Laurids i en andens lade har spurgt ham, om han har set Niels' hest. Han har godt nok set hesten nede ved Vesterø strand en dag, da han har haft planer om at tage med deres båd til Jylland.

Laurids svarer hertil: "Uanset om så er, om jeg haver de ord sagt, som vidner har vidnet, da er det mig ganske uvist om så er sket. Da er det sket ud i mit drukkenskab, samme tid som jeg sad i lav (selskab) med Jørgen Andersen (fogedens fuldmægtig), som han spenderede på mig".

Det ser ud til at sagen slutter med disse ord¹³⁰. Og ja, problemer behøver ikke at være store for at ende på tinge! Og Læsø-mændene er glade for at tage sig et glas eller to, når de er hjemme på landjorden.

I 1690 kan vi finde "Melchior Niensens enke" på listen over landgildeydere. Hun skal her betale 1 mk. 4 sk.¹³¹ Og ud fra skattelisterne op til 1700 kan vi se, at hun har bestyret stedet sammen med en datter, først Else og fra 1698 Magrethe. På listen fra 1710 er Maren væk – datteren Margrethe ser da ud til at være alene på stedet.⁹⁸

176 Lars Joensen. Født omkring 1666. Lars døde i Vesterø, Læsø i april 1741. Begravet den 26 april 1741 i Vesterø kirke.

Lars er et næsten ubeskrevet blad i historien, men vi har hans begravelse i kirkebogen i 1641: d. 26 April Lars Joensen 75 aar. Desværre bliver der ikke holdt skifte efter ham, så vi kan ikke ad den vej få et indblik i de forhold, han lever under. Men ud fra hans alder kan vi se, at han må være født ca. 1666. Da der ved vielsen ikke nævnes noget om, at han skulle være andetsteds fra, er det mest oplagt at antage, at han er født i Vesterø.

Den 2 oktober 1692 blev Lars gift med **Else Havtorns datter** i Vesterø kirke.

De havde følgende børn:

	i.	Søren (1692-)
	ii.	Margrete (1700-)
88	iii.	Joen (1705-1763)

177 Else Havtorns datter. Født i 1663 i Vesterø, Læsø. Døbt den 8 november 1663 i Vesterø Kirke, Vesterø. Else døde i Vesterø i 1739. Begravet den 1 oktober 1739 i Vesterø kirke.

Om Else ved vi heller ikke meget, men 1663 kan vi finde hendes dåb i kirkebogen: Eodem die (samme dag, 21. søndag efter Trinitatis) Hafftorn Andersen och Mergrete Andersdatter en pige barn ved Naffn Else. Faddere er Niels Jørgensøn, Niels Pedersøn, Anne Madsdaatter, Johan Sørensdatter og Kirsten Sørensdatter.

1739 beretter kirkebogen for Vesterø under begravede: D. 1 octobr. Else Haftorns datter gl. 79 aar.

178 Søren Nielsen. Søren døde før 1729.

Søren kendes fra skiftet efter hans kone Kirstens søster – se mere under konen. Hverken Søren eller hun er umiddelbart at finde i kirkebøgerne for Byrum og Vesterø. De er formentlig døde før 1720. Den 23 april 1722 begraves dog en Søren Nielsen Piilgaard, 84 aar 14 dage gammel. Muligheden er åben, om end Piilgaarden ikke er brugt i sammenhæng med familien ellers.

I listerne, der opregner familie- og folkeskat, findes i 1698 en "Søfren Nielsen paa Sletten" nævnt. Han betaler skat for en søn, Søren, og han optræder både på listen fra nytårsdag og St. Hans, men ellers ikke. Der er ingen sikkerhed for at det er "vores" Søren.⁹⁸

I tingbøgerne fra slutningen af 1600-tallet optræder flere ved navn Søren Nielsen, og de bor forskellige steder på øen – hvis deres bopæl overhovedet er nævnt. Da vi heller ikke ved, hvor vores Søren har hjemme, bliver det en smule drilsk. Men i en sag, der er for retten den 25. oktober 1695, nævnes en Søren Nielsen og hans hustru Kirsten Erlandsdatter, så her må vi have fat i det rigtige par.

Det drejer sig om en ko, som Søren, der her har tilnavnet Birkeren, har byttet med Laurids Nielsen hustru. Desværre viser det sig, at koen ikke er så god, som Søren har lovet. Tilmed har han selv beholdt koen og malker den dagligt. Der er ellers betalt 1 sletdaler for koen. Det er Laurids ikke naturligt nok tilfreds med, så Søren og hans hustru bliver stævnet.

Det er Kirsten, der møder på tinge, Søren er formentlig på havet. Hun kan ikke nægte, at hun har koen hos sig og malker den, efter at den har være byttet væk i fire dage. Men hun mener, at Laurids og konen i de fire dage, hvor de har kunne forsyne sig med mælk, har fået valuta for deres sletdaler. Hertil svarer sagsøger, at de slet ikke har malket koen, da den ikke levede op til Sørens løfte. Nu er den i øvrigt slagtet!

Birkedommerens afgørelse på denne spegede sag er desværre ikke indført i tingbogen.¹³²

Søren kaldes som nævnt "Birkeren". I en skatelliste fra omkring 1700 nævnes flere gange i Hals Sogn en "Søren Andersen i Birkeren"; vores Søren har formentlig tilknytning til stedet, men det kan række flere generationer tilbage i tiden. Pilegård, som nævnes ovenfor, ligger i Byrum.

Søren var gift med **Kirsten Erlandsdatter**.

De havde følgende børn:

89	i.	Inger (1691-1763)
	ii.	Niels (->1729)

179 Kirsten Erlandsdatter. Kirsten døde før 1729.

Der vides ikke så meget om Kirsten, ud over at hun er søster til Anne Erlandsdatter af Byrum. Denne dør 1729 uden at efterlade sig arvinger, og derfor går man tilbage i slægten for at finde arvinger, og vi får udredet slægtssammenhænge, som ellers kan være vanskelige at få hold på. I skiftet efter Anne nævnes hendes søster Kirsten "som til ægte havde en Mand navnlig (ved navn) Søren Nielsen, som begge for rum tiid siden ved Døden afgang er, samme sidst benævnte ægtefolk haver efterladt sig en daatter ved navn Inger Sørensdatter, boende og gift med Joen Lausøn i Vester Sogn her samme steds. Samt og en Broder ved Nafn Niels Sørensen som for omtrent 17 aar siden her fra landet skal være bortrejst, og imidlertid ey om eller fra hannem, enten om hand endnu lever eller hvor hand være og sig opholder skal, hørt eller spurt." Anne begravnes den 24 januar 1729 "gl. 83 aar og nogle uger".

I skiftet opregnes tre andre søskende: En bror Jens Erlandsen, som forhen boede i Nibe, hvor han har tre døtre, Maren, enke efter Jens Mauridz, og Karen Erlandsdatter, der har været gift med Albret Andersen.¹⁰⁷ Men altså ikke vores ane Søren Erlandsen.

1689 er Kirsten fadder for sin søster Marens søn, Jens, der døbes den 13. oktober.

180 Peder Olufsen Gaj. Født omkring 1632. Peder døde i Vesterø, Læsø i 1686. Begravet den 30 april 1686 i Vesterø kirke.

Det vides ikke, hvor Peder er født, men tidspunktet må være omkring 1632 at regne ud fra hans alder ved døden. På dette tidspunkt blev der ikke ført kirkebog på øen, så vi kan ikke finde hans dåb. Vielsen, der må have fundet sted omkring 1672, er ikke indført i Vesterøs kirkebog, men måske har Peder og Anne giftet sig i Byrum.

De slår sig ned i Vesterø, hvor de fra 1673 kan dokumenteres via en stribe barnedåb. Peder har en hel-gård, der er ansat til hartkom 1 td. 1 album. I resten af landet ville man kalde en gård af den størrelse for et boel eller et husmandssted, men der er altså forskel. Man skal dog ikke skue hunden på hårende, for Peder og hans Anne har været ganske velstående. De har heller ikke levet af jorden og landbruget alene, Peder har helt sikkert været til søs, enten som fisker eller på langfart, mens det har været Annes opgave at tage sig af jord, husdyr og børneflokk.

Engang omkring 1680 henter Peder sammen med Jørgen Simonsen "en dobbelthage og et lidet jernstykke", der er drevet i land ved Østerby. Det drejer sig ikke blot om noget gammelt ragelse; en dobbelthage er et let kanonrør, som kan bæres rundt, forsynet med en hage, så den kan sættes fast i jorden, og et jernstykke er i denne forbindelse en kanon. Begge dele stammer fra "afvigte krigstide", der må være den skånske krig 1675-1679. Mændene har deres heste og en vogn med, som de fragter metaltingene på til "Vesterø vagt og post", der formentlig er et vagthus, som ses anført lidt nord for Vesterø på et gammelt kort af Læsø. Kanonen skal nok tjene til forsvar af øen.

Men et eller andet er galt, og den 6. marts 1685 indstævnes Peder Olufsen Gaj og sal. Jørgen Simonsens hustru for, at de kan give oplysninger om dobbelthagen og jernstykket. Det bliver Anne, der må møde op for sin mand, da han er syg. Der kommer ikke så meget ud af det første møde, så sagen udsættes til den 20. marts, hvor flere vidner indkaldes. Her oplyser alle samstemmende, at våbnene er hentet, som folkene har fået besked på, og de er afleveret og stillet op til "landets detention". Men nu er de væk, og ingen ved, hvor de er blevet af. Landfogeden Niels Henriksen mener dog, at når jernstykket tidligere har været der, så må det kunne skaffes tilbage igen, og han truer med, at hvis det ikke dukker op, må folk betale værdien af det. Om jernet bliver bragt til veje igen, vides ikke. Inden sagen er færdig, er Peder afgået ved døden¹³³.

Der er ikke noget skifte efter ham, Anne overtager gården og fortsætter driften af den, sikkert hjulpet af sine børn. I efteråret 1686 bliver hun dog stævnet sammen med en lang række andre Læsøfolk, der er i restance for landgilde, som de skal betale til Domkapitlet i Viborg¹³⁴. Den 24. februar bliver en gammel gæld fra 1685 taget op; Peder skylder et par mark for nogle jernstænger, han har bjærget fra et engelsk skib ved navn Noble Catrine. I tingbogen står der, at Anne Melchiorssdatter ikke er mødt. Vi hører ikke mere til sagen, men man kan næppe forestille sig, at den bare er glemt.¹³⁵ Den 10. august 1688 er Peder, tre år efter sin død, igen med på den lange, lange liste over godtfolk med resterende landgilde.¹³⁶

Da gården vurderes efter Annes død lyder værdien på 213 rdl. 2 mk., men da stedet er noget forsømt, sikkert fordi Peder har været død i mange år, kan arvingerne argumentere sig frem til, at gården på ingen måde kan indbringe denne sum på grund "den slethed som er enhver bekendt". Vurderingen sættes følgelig ned til 206 rdl. 4 mk.

Der er andre værdier i boet. Godt nok er der ikke guld, men der er "6 par sølv maller", som vejer 3 2/3 lod og vurderes til 1 rd. 5 mk. Maller er de kroge, hægter på f.eks. trøjer sættes i. Desuden har familien et par kobberkedler og fem hollandske fade. Rigeligt med sengetøj og gedigne møbler i rummene, som et egeskab med fire døre og dertil to låse og nøgler. Besætningen består ved Annes død af to køer og to kvier samt et par får og gæs; mærkeligt nok er her ingen heste, skønt der holder en vogn med behørigt tilbehør og hestetøj i gården. Måske har landbruget været drevet på nedsat kraft?

Mest bemærkelsesværdigt i boet er dog de rede penge. Skiftebrevet siger beskedent: “deraf fandtes udi behold at være alleneste 105 rd. 2 mk.”, men når man ved, hvor sjældent der i det hele taget optræder penge i jævne folks skifter, så er dette en betragtelig sum så tidligt som i 1727. De kan næppe være Peders fortjeneste – han har jo været død i 40 år!¹³⁷

Ca 1672 giftede Peder sig med **Anne Melchiorsdatter**.

De havde følgende børn:

- i. Oluf (1673-)
- ii. Melchior (1675-<1726)
- iii. Anders (1677-1745)
- iv. Anne (1679-<1726)
- v. Else (1684-<1763)
- 90** vi. Peder (1686-1753)

181 Anne Melchiorsdatter. Født omkring 1645. Anne døde i Vesterø, Læsø i 1726. Begravet den 28 juli 1726 i Vesterø kirke.

Anne, hvis forældre indtil videre er ukendte, bliver i starten af 1670'erne gift med Peder Olufsen Gaj og får med ham seks børn, hvis dåb vi alle kan finde i kirkebogen for Vesterø.

Hun bliver tidligt enke, faktisk dør hendes mand flere måneder før den yngste søns fødsel. Men som andre seje Læsøkvinder klarer hun sig. Hun ser åbenbart ikke noget behov for at finde sig en ny mand. På skattelisterne, som opregner, hvad der skal betales af familie- og folkeskat på øen i årene 1696 og frem, optræder hun som overhoved i husstanden, bistået af sine børn. I årene 1797-1700 må hun svare 1 mk. i skat af sønnen Oluf. De øvrige er ikke så gamle, at de er skattepligtige. I 1697-98 falder det undertegnede i øjnene, at sognepræsten, som har ført listen, benævner Anne “Peder Olufsens enke”, mens andre enker rask væk benævnes det måske lidt mindre agtværdige “qvinder”. Senere bliver det dog også sådan, Anne bliver omtalt. Om man så kan lægge mere i det end som så ... I 1710 er datteren Else den eneste, der er tilbage på stedet.⁹⁸

Da hun er kommet godt op i årene, flytter den mellemste søn Anders og hans kone dog ind hos hende og er behjælpelig med både det ene og det andet. Den yngste datter Else har gået hjemme i tolv år, før hun bliver gift, og har fungeret som tjenestepige. Det fører til, at hendes mand Peder Jørgensen Gaj synes, at hun har gjort et så ekstraordinært et stykke arbejde, at han, da Anne er død, opfordrer de øvrige arvinger til at tildele hans hustru løn for denne indsats på hele 33 rdl 2 mk. Det finder de øvrige søskende en kende for smart, da ingen af de andre tidligere har fået noget som helst for deres møje. De har jo alle som en selvfølge taget deres tøm derhjemme, indtil de har forladt reden. For at der fremdeles skal herske enighed og kærlighed imellem dem, vil de dog gå med til at tilbyde Else 20 rd.

I sidste ende er det skifteforvalteren, der skal tage stilling. Han må gribe til hans kongelige majestæts lovbog og henviser til side 844, hvor der står, at en tjenesteløn kun kan godtgøres for et år og endvidere skal kunne dokumenteres med “rigtig håndskrift eller andet lovlige bevis”. Her halter det for Peder Jørgensen Gaj, der kun kan påberåbe sig sin svigermors mundtlige løfte. Det ender dog i mindelighed med, at de 20 rdl. bliver accepteret.

Som en rimelig holden kvinde har Anne sikkert haft præsentable klæder i sin kiste, men hun efterlader sig ikke meget: et par skørter og to klædestrøjer. Men som det siges i skiftet, så har hun i sin sidste tid her i verden foræret kirkegangsklæder og andet væk til “en og anden som udi hendes svaghed opvartede hende”. Der har sikkert været tale om datter og svigerdøtre.

Der er en del penge i boet, 105 rdl. i rede penge, og derud over har Anne optrådt som et lokalt lånekontor. Ved skiftet kan man opregne hele 11 personer, der skylder større eller mindre beløb til afdøde, fra 18 rdl. til sølle 4 mk. Det største beløb, 13 rd. 4 mk. er der papir på; i boet befinder sig en obligation som Anders Pedersen Gaj på vegne af sin mor har udstedt til Ambrus Olufsen den 17. september 1721, og i mellemtiden har beløbet trukket renter, så der skal lægges 3 rdl. 5 mk. til. Det ser ikke ud til, at Ambrus har betalt af på gælden; den slags har det åbenbart ingen hast med, og Anne har næppe stået og manglet pengene.

Der er fire af de seks børn tilbage, da Anne dør. Sønnen, der har fået sin morfars navn Melchior, er død som barn, og datteren Anne, som nåede at blive gift og få to drenge, er død fra dem. Ikke nok med det – under skifteforløbet dør også hendes mand, så at børnene nu må under deres tre morbrødres vinger.

Inden sidste punktum sættes i skiftebrevet meldes det ud, at sønnen Anders, der jo har boet hjemme hos sin mor, har købt hele gården med al dens tilliggende ejendom til den vurdering, som den blev sat til.¹³⁷

182 Laurids Berthelsen. Født i februar 1642. Laurids døde i Vesterø, Læsø i april 1722. Begravet den 1 maj 1722 i Vesterø kirke.

Laurids' fødsel ligger tilbage i den tid, hvor kirkebøgerne ikke eksisterer for Læsøs vedkommende, så vi ved ikke, hvor eller hvornår han er kommet til verden. Kun at det må være sket februar 1642 at dømme efter aldersangivelsen ved hans død. Hans forældre er også ukendte, i hvert fald indtil videre.

Vi møder ham første gang, da han anden søndag i advent 1673 bliver gift med Else Jensdatter i Vesterø kirke. Som sædvane er på denne tid, nævnes der ikke noget om, hvorfra brudeparret stammer, men vi må formode, at de er Læsøboere. De får en stribe børn, og ved dåbene opræder hver gang forskellige Bertelsønner og -døtre, som kan være søstre og brødre til Laurids. I øvrigt er navnet Laurids på den tid absolut i toppen på navnehitlisten i Vesterø.

Laurids har en lille gård i Vesterø, faktisk er det kun et 1/4 parts boelssted med en hartkorn på 1 skp. 2 fdk. 1 alb. og bygninger i 13 bindinger. En binding er en anden betegnelse for et fag, altså den afstand, der er mellem to bærende stopler. Vi ved dog, at der i stuehuset har været i hvert fald to stuer og et køkken. Størrelsen er nogenlunde gennemsnitlig for et boelsted, og det samme er besætningen, to heste, to køer, to får og en gås. Ved skiftet efter Laurids vurderes ejendommen med huse og jord til 66 rdl 4 mk. Der er ingen tvivl om, at landbruget kun har leveret en del af familiens indkomst; som de fleste andre Læsø mænd har Laurids hentet resten på havet, som fisker eller sømand.

På en liste over Læsø-skipperne, som indstævnes den 7. maj 1690, fordi en engelsk kaptajn eller reder har rejst en sag vedrørende bjergningen af godset fra hans skib, der er strandet ved øen, optræder en Laurids Berthelsen.⁹⁴ Som nævnt er hverken Laurids eller Berthel et sjældent navn på dette tidspunkt, så det kan ikke vides med bestemt, om den indstævnedes skipper er vores ane, men der er en vis sandsynlighed for det.

I en skatteliste fra 1683 kan vi se, at Laurids og hans hustru har haft en tjenestepige, som de må svare skat af. 8 sk. koster det. I 1698 er sønnen Berthel blevet voksen og skattepligtig, og han har været så meget hjemme, at han er opført på listerne, hvorfor far må punge ud med 1 mk. ved nytårstid og til St. Hans. Året efter er det døtrene, der optræder på listen, først Karen, så Anne. Berthel er enten til havs eller har fået sit eget.⁹⁸

Der er ikke meget at prale af i indboet. Mest kostbare genstand er en stor kobberkedel, der vejer 1 lispund 6 pund, hvilket svarer til ca. 11 kg. Andre ting i ædle metaller findes ikke, men der er en enkelt tintallerken og et do. bæger samt nogle stentøjskrus og -fade. Og så har man sørme haft et lille spejl i sort ramme!

Alligevel har Laurids nu og da haft penge til at hjælpe sine børn. Sønnen Berthel har lånt nogle penge, som han ikke har fået betalt tilbage, da hans far dør, og boet efter ham gøres op den 14. februar 1714. Berthel skylder stadig 8 rdl. 1 mk. 7 sk. og til sikkerhed for dem gøres der udlæg i en krejert, en sejlbad med tre master, som afdøde har ejet. Fartøjet er godt nok ikke i fin stand, det ligger sunket ved Aalborg og skal være ganske forfalden. Men det viser noget om, hvad Læsøboere beskæftigede sig med; de var bestemt ikke hjemmefødnige.

Også datteren Margrethe og hendes mand Niels Hansen har været hos far for at få tilskud til husholdningen. Hvor meget og hvor tit er usikkert, men i hvert fald er svigersønnen med på, at han har lånt 13 rdl. 2 mk., som dog måske, måske ikke har været ment som en foræring. Laurids' kone Else husker, at "hendes Sal: Mand tiit og ofte havde sagt, at Niels Hanssøns Kone Margrete Lauridsdaatter skulde have dem til en Kirke Kaabe". Den sag er der sprængstof i, mere om den under Else Jensdatter.

Den ældste datter Anne, der er ugift, går stadig hjemme på gården og arbejder som tjenestepige, mens den yngste, Karen, sammen med sin mand Peder Pedersen Gaj er flyttet ind på stedet. I hvert fald midlertidigt.

Laurids begravnes på det, der dengang hed Almindelig bededag, tre måneder før han kan være fyldt 80 år gammel. Der indkaldes til skifteforretning, og også den sal. mands gangklæder bliver registreret. Det er hurtigt gjort for her er kun grå klædestrøje og en rød klædestrøje med messingknapper samt et par bukser. Han har dog haft mere, og enken fortæller, at hun siden hans død har brugt og opslidt, hvad der måtte være af sko og strømper. Noget af hans linned, som skjorter og halsklude, er brugt til ligklæde og har altså fulgt ham; resten af det har Else selv taget i brug. De øvrige gangklæder har Laurids selv i levende live foræret sin eneste mandlige arving, sønnesønnen Berthel Lauridsen. Hvad de andre arvinger ikke har indvendinger imod.¹¹⁵

Den 7 december 1673 blev Laurids gift med **Else Jensdatter** i Vesterø kirke.

De havde følgende børn:

- i. Bertel (1674-1714)
- ii. Anne (1677->1722)
- iii. Margrete (1681-1681)
- iv. Jens (1684-<1722)
- 91** v. Karen (1687-1740)

183 Else Jensdatter. Født før 1655. Else døde i Vesterø sogn efter november 1722.

Vi ved intet om, hvornår Else er født, eller hvem hendes forældre er. Præsten må desuden have glemt at indføre Elses begravelse i kirkebogen, så heller ikke her er der hjælp at hente.

Men hun bliver gift i Vesterø kirke og sætter fem børn i verden. Ved siden af har det været hendes opgave at passe gården og den smule landbrug, der kan drives på stedet.

I november 1722 dør Laurids, næsten 80 år gammel, og Else må på dette tidspunkt også være godt oppe i årene. Hjemme hos sig har hun sin ældste datter, Anne, som ikke er lykkedes med at finde en ægtefælle. I følge skiftebrevet er hun i sit 42. år, men da hun er født i 1677, må hun reelt være 45 år. Hun kan oplyse, at hun, efter sine forældres begæring, i alle måde har tjent dem som en tjenestepige gennem 14 år, "men derfor endnu ingen løn bekommet". Hun har endda dokumentation i form af en skrivelse fra hendes far og kræver 2 rdl. årligt. Til det krav siger Peder Pedersen Gaj, der er gift med den yngste datter Karen, at han med lige så fuld ret kunne kræve et beløb for sin kone, for den tid hun gik hjemme før vielsen, men det krav eftergiver han. Anne får dog skifteforvalterens og medarvingernes ja til et krav på 28 rdl.

Også ovennævnte Peder Gaj og hans kone bor i gården, men ikke som tjenestefolk. De er måske udset til at efterfølge Laurids og Else.

Efter at boet er registreret og vurderet, spørger skifteforvalteren Else, om der er rede penge, enten i boet eller udlånt. Til det kan hun svare med "god samvittighed", at hun ikke ved af, at der skulle være rede penge, og med hensyn til evt. udlån, så er der lige en lille sag om en klat penge, som hendes salig mand lånte svigersønnen Niels Hansen, Margrethes mand, men som måske var ment som en gave til en ny kirkekåbe til datteren? Else har ikke kendskab til at der skal være skrevet noget ned om lånet, der beløber sig i 13 rdl. 2 mk.

Næppe har Else sluttet sin redegørelse, før Poul Poulsen, som talsmænd for de umyndige børn af den afdøde søn Berthel, tager fat. Han og de andre formyndere har fra adskillige personer her "på landet" (dvs. Læsø) fået fortalt, at den sal. mand har lånt Niels Hansen flere penge, især til at købe den ejendom, som han nu bor på. Der må altså være noget om snakken. Enken og de myndige arvinger, hendes døtre og svigersønner og lavværgeren, den ene svigersøns bror, Oluf Pedersen Gaj, afviser og henviser til at der ikke findes noget som helst nedskrevet om disse penge. Niels Hansen tager ordet og forklarer, at han ikke har lånt mere end de allerede nævnte 13 rdl. 2 mk., og han er endda parat til at aflægge korporlig ed på, at han taler sandt. Det må her indskydes, at edsaflæggelse er en dybt alvorlig sag; bliver man afsløret i mened, at have løjet, er straffen hård. Niels fastholder, at hvis nogen mener at have noget at kræve, bør de kunne bevise det og ikke bygge på, hvad folk siger.

Der kan ikke findes nogen umiddelbar løsning, det er påstand mod påstand. Else, med støtte af Oluf og Peder Gaj, mener ikke, at det er rimeligt at pålægge Niels Hansen at aflægge ed, og opfordrer i stedet til, at skifteforretningen udsættes tre uger. Det sker, og i mellemtiden pålægges alle at forsøge at finde reel dokumentation for sagen.

Skifteforvalter, arvinger og formyndere mødes igen den 17. december, og som næsten forventeligt er der intet nyt sket. Enken og hendes lauværge har ikke sparet sig i deres umage for at finde et papir, der kunne bevise noget vedrørende et lån, men al umagen har været forgæves.

Poul Poulsen og de andre formyndere har ikke været mere heldige, heller ikke de har fundet noget lovformeligt bevis. Men de mener fortsat, at det må være rigtigt, at Niels har lånt penge, og de retter endvidere mistanke mod Else selv, "thi som fornemmes af hendes egen Bekiendelse her for Rættens i dag, at hun endnu iche haver fundet noget enten af hendes Sal: Mand optegnet eller noget andet til bevis paa hvad Niels Hanssøn og hans Hustrue af hannem alt forhen udi levende Live enten udi Varer eller reede penge kan have bekommet, hun og iche eller selv derom vil give nogen tilforladelig oplysning, da der dog iche kan bæres nogen tvivl om hun jo den Rette beskaffenhed i alle maader vel er bevidst, mens dermed meere synes at ville være paa det Eene end det andet barns beste".

Oven på denne anklage står Niels Hansen frem og bedyrer fortsat sin uskyld. Han skylder ikke mere end de 13 rdl. 2 mk. og kunne godt aflægge ed på det. Men da han mener, at han har loven på sin side, i og med at Poul og de andre ikke har noget bevis, finder han ikke det rimeligt at påtvinge ham edsaflæggelsen. Dog, for ikke at grave grøfterne dybere, tilbyder han for sig og sin kone at give afkald på al arv efter forældrene. Hvilket han håber, skifteforvalteren vil bifalde.

Bifald får han ikke fra Poul Poulsens gruppe. De mener tværtimod at han med sit tilbud indrømmer, at han allerede har fået penge fra svigerfaderen. I virkeligheden står han med en vunden sag, da den beskedne arv han og konen kan tilkomme, nok snildt kan opvejes af det, han tidligere har lånt, ja, den søsterlod, hun står til, vil visselig være lige så meget værd som en broderlod.

Oluf Gaj tager til genmæle: Hvordan Poul Poulsen "uden nogen undseelse saaledes tør understaae sig at paakaste Enchen saadanne grove Beskyldinger, lige som hun skulde være sindet nogen arvesvig at begaa?" For videre

venskabs skyld vil han dog lade det ligge og alene holde sig til, at hvis Poul kan finde beviser, vil det være enken ganske kært at betale alt det tilbage til de enkelte arvinger, som de måtte være snydt for.

Skifteforvalteren får det sidste ord, og han henviser til hans kongl. majestæts lov, 1. bog 14. kapitel 5. artikel. Der er ingen beviser, som loven kræver, og derfor kan Poul Poulsen ikke fastholde sine beskyldninger, og det er ikke rimeligt at forlange edsafleggelse. Der er nu ikke mere at komme efter. Boet kan endelig gøres op, og de 68 rdl. 4 mk. 10 sk., der er til overs, når skifte- og begravelsesomkostninger, samt ældstedatterens lønkrav er fratrukket, kan deles mellem enken og arvingerne.¹¹⁵

Hvordan stemningen i familien har været bagefter, kan vi kun gætte på. De er dog næppe blevet perlevenner, og uenighederne er sikkert heller ikke noget, der først er opstået i forbindelse med skiftet.

NIENDE GENERATION

5 x tipoldeforældre

354 Havtorn Andersen. Havtorn døde i Vesterø efter 1695.

Det er ikke meget vi kan finde om Havtorn Andersen, ud over at to døtres dåb er noteret i kirkebogen i 1659 og -63. I et mandtal, der nytårsdag 1683 opregner alle, der har børn og tjenestefolk, som de skal betale skat af, finder vi "Hafftoren Andersøn", han er enkemand og har en datter boende, og han skal svare 8 sk. Datterens navn er ikke anført, men det må dreje sig om Else. Herefter er der et spring på 13 år op til næste skatliste i 1696, hvor han ikke er medtaget.⁹⁸

Men på tinge dukker han op nu og da. Den 25. maj 1688 indstævnes han sammen med to andre mænd til at møde "i morgen tidlig ved Vester Strand" hos en Anne Augis, hvor nogle konfiskerede varer efter en stranding opbevares. De skal vurdere varerne, og bagefter skal der handles om godset. Varerne består i 3 1/4 skibpund jern, 1/2 skibpund hamp og 4 tønner hørfrø. Desuden kommer så et oksehoved (et mål, som normalt bruges til vin og rummer 226 liter) eddike og et anker vineddike, samt et oksehoved slet vin og et anker vin. Fogeden Niels Henrichsen har ikke den store tiltro til vurderingsmændenes evner udi vinsmagning, og han undrer sig over, hvordan de kan kalde oksehovedets indhold for slet vin? Han spørger også disse "dannemænd", hvor mange borede huller, der fandtes på det nævnte fad vin? Vurderingsmændene forklarer, at der er blevet boret et hul på enden, udi hr. forvalteren og Niels Henrichsens overværelse, for de er jo nødt til at prøve vinen. Det kan tydeligt ses, at andre propper er sat i fadet, men de kender intet til, hvornår eller hvor hullerne er boret. Niels Henrichsen forlanger nu, at de skal gøre rede for, hvor hullerne på fadet findes, om det er på siderne eller enderne? Vurderingsmændene svarer, at de ikke kan sige mere om sagen, end de allerede har gjort. Og der snakkes frem og tilbage om told, uden at de bliver enige.¹³⁸

Havtorn dukker også op på en liste over, hvad der skal svares i landgilde på øen. 1690 skal han betale 1 mk. 4 sk.¹³⁹ I begyndelsen af 1690'erne optræder han mange gange i et tillidshverv, som stokkemænd på tinge. Til hvert tingmøde deltager otte stokkemænd, som er udpeget blandt øens beboere som tingsvidner, med pligt til at møde op til alle tingmøder og være til stede, for at bevidne, hvad der er foregået. Somme tider er der ingen sager at føre, men stokkemændene møder alligevel, for man kan ikke vide, om nogen dukker op med en sag. Navnet hentyder til opbygningen af tingstedet: Fire bjælker eller stokke lægges i en firkant, og her troner herredsfoged, herredsskriver og stokkemænd. Sagens parter lukkes indenfor i firkanten, mens eventuelle tilhørere står udenfor.

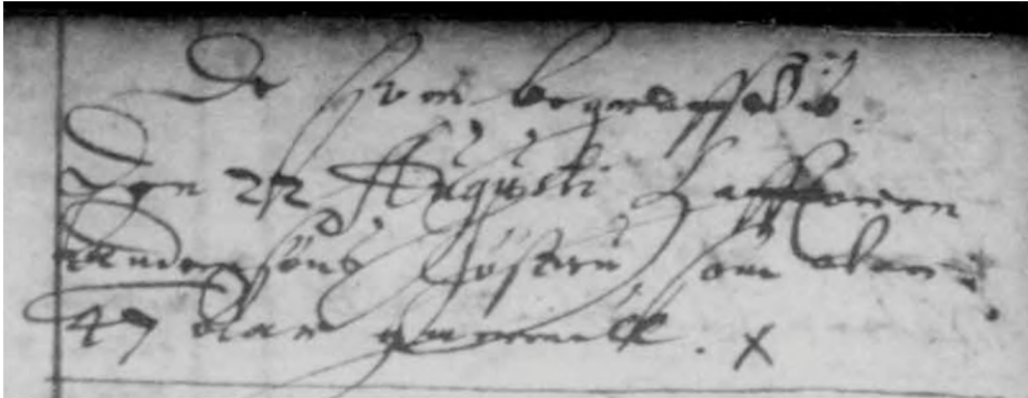
To døtres dåb er indført i kirkebogen i 1659 og 1663. Men desuden må der være en søn ved navn Anders, som præsten må have glemt. Ham møder vi bl.a. i skatelistene fra 1710, hvor en Anders Haftorensen er opført med en datter, Margrethe.⁹⁸

Havtorn var gift med **Margrete Andersdatter**.

De havde følgende børn:

	i.	Else (1659-)
177	ii.	Else (1663-1739)
	iii.	Anders

355 Margrete Andersdatter. Født ca 1620. Margrete døde i Vesterø i august 1666. Begravet den 22 august 1666 i Vesterø Kirke, Vesterø.

Et af de få steder, hvor vi kan finde Havtorn Andersens kone nævnt, er ved hendes begravelse 1666. Teksten lyder, direkte "oversat": De som begraffvis: Den 22 Augusti Hafftorn Andersøns Hustru, som var 47 Aar gammell.

Når vi er så langt tilbage i tiden må vi være glade for en enkelt lille omtale. Margrete er nævnt i forbindelse med de to døtres dåb, og hendes begravelse er indført i kirkebogen under begravede 1662: Den 22 Augusti Hafftorn Andersøns hustru, som var 47 Aar gammel.

358 Erland N.N.

Erland kendes kun indirekte, som far til de fem søskende, der oplystes ved skiftet efter Anne, som dør uden at efterlade sig børn som arvinger. Vi ved ikke, hvor på Læsø han har boet.

Børn:

- 179 i. Kirsten (-<1729)
- ii. Anne (ca1645-1729)
- iii. Karen¹⁰⁷ (->1729)
- iv. Maren¹⁰⁷ (->1729)
- v. Jens¹⁰⁷ (-<1729)

KILDER

Kilde til dåb, vielser og begravelser m.v. er kirkebøgerne. De vil normalt ikke være nævnt her, men burde kunne findes uden alt for stort besvær, da tidspunkt og sogn kendes.

1. Sten og Lillian Larsen d. 5 september 1999.
2. Herman Bang: Læsø. Gengivet i Læsø Museum, 2001
3. Lån til Søren Chr. Nielsen. Læsø Birkedommer. Skøde- og Panteprotokol 1875-1897, fol. 430 og 1897-1905, fol. 9
4. Skøde fra og aftægt til Christen A. Ydegaard. Læsø Birkedommer. Skøde- og Panteprotokol 1875-1897, fol. 71
5. Fledføringskontrakt m.m. til Mette Marie Nielsdatter. Læsø Birkedommer. Skøde- og Panteprotokol 1817-1844, fol. 237-238
6. Fledføringskontrakt M.M. Hagelbek. Læsø Birkedommer. Skøde- og Panteprotokol 1817-1844, fol. 579
7. Læsø Birkedommer. Skøde- og Panteprotokol 1875-1897 s. 77b og 134b.
8. Folketælling 1845 Vesterø.
9. Lån fra Christen Ydegaard. Læsø Birkedommer. Skøde og Panteprotokol 1845-1850. Afskrift v. Kurt Dahl, 2010, s. 224
10. Skøde og lån til Christen Ydegaard. Læsø Birkedommer. Skøde og Panteprotokol 1845-1850. Afskrift v. Kurt Dahl, 2010, s. 152-53
11. Folketælling 1855
12. Folketælling 1855 Vesterø.
13. Folketælling 1890 Vesterø.
14. "IGI International Genealogical Index," <http://www.familysearch.com>.
15. Lars Hess Bing, Beskrivelse over Læsø 1802, Rosenkilde og Bagger, 1977, s. 276-77.
16. Ibid. s. 280-81.
17. Skøde til Christen Jensen Flade. Læsø birkedommer. Skøde- og Panteprotokol. 1792-1816. fol. 771b-772
18. Mageskifte Christen Jensen Flade. Læsø Birkedommer. Skøde- og Panteprotokol 1792-1816, fol. 894
19. Obligation til Christen Jensen Flade. Læsø Birkedommer. Skøde- og Panteprotokol 1792-1816, fol. 887b
20. Obligation 2 til Christen Jensen Flade. Læsø Birkedommer. Skøde- og Panteprotokol 1792-1816, fol. 896
21. Obligation 3 til Christen Jensen Flade. Læsø Birkedommer. Skøde- og Panteprotokol 1792-1816, fol. 894
22. Skøde fra Christen Jensen Flade. Læsø Birkedommer. Skøde- og Panteprotokol 1817-1844, B, fol. 554b-555
23. Skøde til Niels Poul Bertelsen Dam. Læsø Birkedommer. Skøde- og panteprotokol 1768-1792, fol. 401b
24. Obligation til Niels Bertelsen Dam. Læsø Birkedommer. Skøde- og panteprotokol 1768-1792, fol. 406b
25. Obligation til Niels Poul Bertelsen Dam. Læsø Birkedommer. Skøde- og Panteprotokol 1792-1816, fol. 534
26. Skifte efter Bertel Larsen Dam. Læsø Landfoged. Skifteprotokol 1791-1799, fol. 225b + 230b
27. Auktionsskøde til Niels Poul Bertelsen Dam. Læsø Birkedommer. Skøde- og Panteprotokol 1792-1816, fol. 699 b
28. Skøde til Niels Poul Bertelsen Dam. Læsø Birkedommer. Skøde- og Panteprotokol 1792-1816, fol. 699
29. Skiftedeleforretning efter John Louschbach. Læsø Birkedommer. Skifteprotokol 1818-1847. fol. 140b-141b
30. Skøde og aftægt til Anne Kirstine Nielsdatter. Skøde og Panteprotokol, Læsø 1844-1859, fol. 195b-196b
31. Skifte efter Anders Hansen Strandby. Ellinggaard Godsarkiv. Skifteprotokol 1775-1815, s. 64-65
32. Hans Henrik Frey: En skæbne fra Elling Sogn i 1700-tallet - Jørgen Nielsen Frøkieer 1748-1830. I: Vendsyssel Årbog 2009, s. 127-134.
33. "FamilySearch," www.familysearch.org.
34. Kirkebog for Flade, Grærum og Fladstrand 1725-90, AO opsl. 217
35. Skifte efter Karen Nielsdatter, Vogn. Stensbæk Gods. Skifteprotokol 1776-1804, fol. 5-7
36. Kurt Kermit Nielsen. Jyske registre. <http://kkermit.dis-danmark.dk>
37. Lars Hess Bing, Beskrivelse over Læsø 1802, Rosenkilde og Bagger, 1977, s. 271.

38. Skifte efter Karen Larsdatter Dam. Læsø Landfoged, Skifteprotokol 1759-1768, fol. 521-527
39. Lars Hess Bing, Beskrivelse over Læsø 1802, Rosenkilde og Bagger, 1977, s. 47-49.
40. Læsø Birkedommer. Skøde- og panteprotokol 1768-1792 s. 39b.
41. Ibid. s. 118b.
42. Ibid. s. 141.
43. Ibid. s. 135.
44. Ibid. s. 175.
45. Ibid. s. 179b.
46. Ibid. s. 194b.
47. Ibid. s. 248.
48. Ibid. s. 372.
49. Ibid. s. 433.
50. Ibid. s. 468b.
51. Skifte efter Kirsten Sørensdatter Bovet. Læsø Landfoged. Skifteprotokol 1791-1799, fol. 181b, 185, 196b-197 og 198-199b
52. Læsø Birkedommer. Skøde- og panteprotokol 1768-1792 s. 550.
53. Folketælling 1787 Vesterø
54. Skifte efter Søren Sørensen Bovet. Læsø Landfoged. Skifteprotokol 1768-1778, fol. 304b-305
55. Obligation til Inger Nielsdt. Bach. Læsø Birkedommer. Skøde- og panteprotokol 1768-1792, fol. 458b
56. Metty Isidor. Database over Læsøboere.
57. Viborg Bispearkiv. Tamperretsprotokol 1717-1797
58. Dom vedrørende ophævelse af ægteskab. Læsø Tingbog 1781-1802, s. 842-84
59. Læsø Birkedommer. Skifteprotokol 1818-47 fol. 276b.
60. Skøde og fletføringskontrakt Mette Marie Larsdatter. Læsø Birkedommer. Skøde- og Panteprotokol 1817-1844, fol. 237-238
61. Læsø Birkedommer. Skifteprotokol 1818-47 fol. 480b.
62. Folketælling 1801 Elling.
63. "We relate," [http://www.werelate.org/wiki/Person:Christen_Jensen_\(60\)](http://www.werelate.org/wiki/Person:Christen_Jensen_(60)), 1.5.2013.
64. "Wikipedia," da.wikipedia.org.
65. Wadschier, "Viborg Tugthus Fangeprotokol," www.wadschier.dk/kilder/vis_side.php?nr=1&Kilde_id=780&zoom=0.5. 23.6.2013.
66. Skifte efter Christen Jensen Nørtved. Skifteprotokol for Horns og Vennebjergs Herreder 1794-1827. B 25 - C, fol. 359-63
67. Folketælling 1787 Elling.
68. Skifte efter Gravers Michelsen. Skifteprotokol for Frisenvold-Lajstrup-Brusgård 1790-1801. LAV, G 262 - 8. s. 785-789b
69. Folketælling 1787 Haslund.
70. Karl A. Johansen, Fra Haslund Sogn, Komiteen for vandværksformuens anvendelse, Haslund, 1997, s. 143.
71. Skifte efter Niels Christensen Skram. Ellinggaard Skifteprotokol 1775-1815, s. 171-72 og 188-89, set på Familysearch
72. Skifte efter Ole Christensen og Maren Jensdatter Flade. Knivholt Skifteprotokoller 1736-1818, folie 155 og 176-77
73. Skifte efter Niels Jensen Vogn. Nørre Elkjær skifteprotokol 1720-1798, fol. 102-103
74. Ancestral File. <http://www.familysearch.com>
75. Læsø Birkedommer. Justitsprotokol 1724-1731 19. februar 1727.
76. Læsø Birkedommer. Justitsprotokol 1732-1738.
77. Ibid.
78. Læsø Birkedommer. Skøde- og panteprotokol 1768-1792 s. 135 .
79. Byrum Kirkebog 1720-1801 s. 87.

- 80.** Skifte efter Niels Joensen Bach. Læsø Landfoged. Skifteprotokol 1759-1768, fol. 711-718
- 81.** Skifte efter Peder Pedersen Gaj. Læsø Landfoged. Skifteprotokol 1733-1757, fol. 451b-460
- 82.** Skifte efter Ane Pedersdatter Gai. Læsø Landfoged. Skifteprotokol 1791-1799, fol. 319 og 321 samt skifteprotokol 1799-1818, fol. 39
- 83.** Skifte efter Anne Andersdatter. Læsø Landfoged. Skifteprotokol, fol. 778b-786b
- 84.** Obligation fra Lars Svendsen. Læsø Birkedommer. Skøde- og panteprotokol 1768-1792, fol. 28
- 85.** Obligation til Lars Svendsen. Læsø Birkedommer. Skøde- og panteprotokol 1768-1792, fol. 175b
- 86.** Skifte efter Søren Nielsen Winther. Læsø Landfoged. Skifteprotokol 1746-1760, fol. 172 b
- 87.** "Familie Ørum/Feråks slægtshistorie," <http://orum.eu/genealogy/index.php>, 29.4.2013.
- 88.** Folketælling 1787
- 89.** Skifte efter Johanne Michelsdatter. Ellinggaard Skifteprotokol 1775-1815, fol. 69-79, set på Familysearch
- 90.** Skifte efter Niels Nielsen Smed. Ellinggaard Skifteprotokol 1775-1815, set på Familysearch, opl. 110-112, 118-19, 127-28, 130, 132-33
- 91.** "We relate," http://www.werelate.org/wiki/Person:Michel_Axelsen_%281%29, 22.6.2013.
- 92.** Skifte efter Jens Mortensen Flade. Knivholt Skifteprotokoller 1736-1818, folio 313
- 93.** Skifte efter Kirsten Nielsdatter, Flade. Knivholt Skifteprotokoller 1736-1818, folie 309.
- 94.** Viborg Landstings skøde og panteprotokol 25, 1689-1690, fol. 240-241.
- 95.** Læsø's ældste tingbøger, Dechifreret og kommenteret ved Arne Juul Jacobsen, Bangsbo Museum og Arkiv, 1993, 4, s. 97.
- 96.** Ibid. s. 121.
- 97.** Ibid. s. 135.
- 98.** Læsø – konsumtions-, familie- og folkeskat 1683-1710. Afskrift v. Kurt Dahl. 2001
- 99.** Skifte efter Søren Christensen Bouet. Læsø Landfoged. Skifteprotokol 1725-1733. Fol. 363b-371
- 100.** Skifte efter Søren Erlandsen Kirk. Læsø Landfoged. Skifteprotokol 1715-1720, fol. 137-145
- 101.** Læsø Birkedommer. Justitsprotokol 1738-1740 fol. 383b.
- 102.** Ibid. 11. december 1739.
- 103.** Lars Hess Bing, Beskrivelse over Læsø 1802, Rosenkilde og Bagger, 1977, s. 259.
- 104.** Skifte efter Else Melchiorsdatter. Læsø Landfoged. Skifteprotokol 1733-1757, fol. 422-423
- 105.** Læsø Birkedommer. Justitsprotokol 1724-1731 29. aug. 1727.
- 106.** Læsø Birkedommer. Justitsprotokol 1738-1740 Den 16. januar 1739.
- 107.** Læsø Landfoged. Skifteprotokol 1725-1733, fol. 271b.
- 108.** Lars Hess Bing, Beskrivelse over Læsø 1802, Rosenkilde og Bagger, 1977.
- 109.** Læsø Birkedommer. Justitsprotokol 1732-1738.
- 110.** Ibid. s. 194b ff.
- 111.** Læsø Birkedommer. Justitsprotokol 1738-1740 12.12.1738.
- 112.** Ibid. s. 382.
- 113.** Ibid. s. 440b og 444b ff.
- 114.** Skifte efter Karen Lauridsdatter. Læsø Landfoged. Skifteprotokol 1733-1757, fol. 175b - 186b
- 115.** Skifte efter Laurids Berthelsen. Læsø Landfoged. Skifteprotokol 1720-1725, fol. 177-192
- 116.** Læsø Birkedommer. Justitsprotokol 1738-1740 s. 346 ff.
- 117.** Ibid. s. 324b-326b, s. 326b-329b og s. 384a-b.
- 118.** Ibid. s. 399.
- 119.** Finn Holbek, "Skeel-Schaffalitzky, Santasilia," <http://finnholbek.dk/genealogy/>, 27.10.2015.
- 120.** Læsø's ældste tingbøger, Dechifreret og kommenteret ved Arne Juul Jacobsen, Bangsbo Museum og Arkiv, 1992, 2, 1689, s. 38.
- 121.** Ibid., s. 40.
- 122.** Læsø's ældste tingbøger, Dechifreret og kommenteret ved Arne Juul Jacobsen, Bangsbo Museum og Arkiv, 1993, 4, s. 57 ff.

123. Læsø's ældste tingbøger, Dechifreret og kommenteret ved Arne Juul Jacobsen, Bangsbo Museum og Arkiv, 1994, 5, s. 30-31.
124. Ibid. s. 89-90.
125. Læsø's ældste tingbøger, Dechifreret og kommenteret ved Arne Juul Jacobsen, Bangsbo Museum og Arkiv, 1992, 1, s. 28, 33 og 37.
126. Ibid. 1687, s. 7.
127. Læsø's ældste tingbøger, Dechifreret og kommenteret ved Arne Juul Jacobsen, Bangsbo Museum og Arkiv, 1992, 2, s. 76.
128. Læsø's ældste tingbøger, Dechifreret og kommenteret ved Arne Juul Jacobsen, Bangsbo Museum og Arkiv, 1992, 3, s. 12, 14 og 42.
129. Ibid. s. 71.
130. Læsø's ældste tingbøger, Dechifreret og kommenteret ved Arne Juul Jacobsen, Bangsbo Museum og Arkiv, 1992, 2, 1689, s. 63-64.
131. Læsø's ældste tingbøger, Dechifreret og kommenteret ved Arne Juul Jacobsen, Bangsbo Museum og Arkiv, 1992, 3, s. 138.
132. Læsø's ældste tingbøger, Dechifreret og kommenteret ved Arne Juul Jacobsen, Bangsbo Museum og Arkiv, 1994, 5, s. 88.
133. Læsø's ældste tingbøger, Dechifreret og kommenteret ved Arne Juul Jacobsen, Bangsbo Museum og Arkiv, 1992, 1, s. 1-2.
134. Ibid. s. 32.
135. Læsø's ældste tingbøger, Dechifreret og kommenteret ved Arne Juul Jacobsen, Bangsbo Museum og Arkiv, 1992, 2, s. 10.
136. Ibid. s. 70.
137. Skifte efter Anne Melchiorsdatter. Læsø Landfoged. Skifteprotokol 1725-1733, fol 97b-107
138. Læsø's ældste tingbøger, Dechifreret og kommenteret ved Arne Juul Jacobsen, 1992, 2, s. 30-31.
139. Læsø's ældste tingbøger, Dechifreret og kommenteret ved Arne Juul Jacobsen, Bangsbo Museum og Arkiv, 1992, 3, s. 139.
140. Skifte efter Hans Christensen. Lerbæk Gods. Skifteprotokol 1726-1771, fol. 59b-62
141. Skifte efter Maren Melchiorsdatter. Læsø Landfoged. Skifteprotokol 1746-1760, fol. 156-160b
142. Skøde til Søren Chr. Nielsen. Læsø Birkedommer. Skøde- og Panteprotokol 1875-1897, fol. 220b
143. Skifte efter Anders Nielsen Havtorn. Læsø Landfoged. Skifteprotokol 1733-1757, s. 166b-175b
144. Læsø Birkedommer. Justitsprotokol 1724-1731 5. marts, 14. maj, 21. maj og 18. juni 1727.
145. Ibid. 26. september 1727.
146. Læsø Birkedommer. Justitsprotokol 1732-38, s. 102, 6.11.1733
147. Ibid. s. 185 ff. 2.12.1735
148. Læssøe Lands Mandskab fra 14 til 40. Afskrift ved Kurt Dahl
149. Skifte efter Jens Olsen Mortensen. Knivholt Gods. Skifteprotokol, s. 519-520b + 531-532
150. Viborg Landstings skøde- og panteprotokol, 1689-90, s. 18 og 208b
151. Læsø Birkedommer. Justitsprotokol 1732-1738, s. 194b ff.
152. Horns Herredsfoged-Frederikshavn Byfoged. Navneregister til skøde- og panteprotokoller, Hovedregister 1752-1823, s. 44
153. Skøde til Inger Nielsdatter. Læsø Birkedommer. Skøde- og panteprotokol 1768-1792, s. 350-351

ORDLISTE

Bilægger: ovn, gerne på ben, som fyldes med brænde fra en åbning i et tilstødende værelse.

Binding: fag i bindingsværksbygninger, afstanden mellem de bærende stolper.

Bygfæld: forringelse af fæstegårdes bygninger. Ved skifte opgøres bygfælden og fratrækkes formuen.

Bæster: betyder i 17-1800 årene almindeligvis heste.

Delefoged: i 15-1600 årene en slags politimester, der har opsyn med kronbønder og selvejere. Skal på lensmandens vegne rejse tiltale mod dem og inkassere bøderne. (H.K. Kristensen)

Fag: rummet mellem to bindinger i et bindingsværkshus, på Læsø kaldet bindinger.

Fremtarv: gammelt ord for gavn, tarv.

Gangdage: hoveriarbejde, hvor bonden møder op uden heste og vogn.

Hartkorn: mål for vurdering af jord, beregnet efter hvor meget hårdt korn (rug eller byg), der kan dyrkes på jorden. 1 tønne hartkorn = 8 skæpper = 32 fjerdingkar = 96 album, der forkortes henholdsvis tdr., skp., fdk. og alb.

Helmis: det samme som *hellemisse*, allehelgensdag - den 1. november.

Herlighed: ret til og udbytte af skov, jagt, fiskevand, forstrandsret, lyngslet mv.

Ibid.: forkortelse for *ibidem*: sammesteds

Inderster: betegnelse for folk, der bor i indersterhuse, dvs. huse, der ikke hører under et gods, men en bondegård. Der kan være tale om aftægtsfolk, tjenestefolk, landarbejdere og "stakler", invalide, gamle, enlige kvinder mfl.

Indfæstning: det beløb, en fæster betaler godsejeren, når han overtager et fæste.

Indsiddere: folk, der ikke bor i eget hus, men i en stue hos en gårdmand eller husmand, f.eks. unge gifte par i tjeneste på gården eller "stakler".

Item: ligeledes

Kalamankes, *Calle manque*: i 16-1700-årene betegnelse for et halvuldent, atlaskvævet stof med blank overflade. Fandtes både ensfarvet, sribet og blomstret. Brugtes især til mænds "kjoler" (frakker) og veste.

Klyne: tørv, der graves fra moser.

Landgilde: det årlige beløb, som fæsteren betaler til godsejeren.

Lavværge: oprindelig blot lovlig værge, senere brugt specielt om en enkes værge, som hun enten selv antog eller fik beskikket.

Lejermål: samleje uden for ægteskabet

Mikkelsdag: 29. september

Rigsdaler: frem til 1873 den mønt, man regner i. 1 rdl. = 6 mark á 16 skilling. Tidl. fandtes også *albus* el. *album*, = 1/3 skilling.

Spanddage: hoveriarbejde, hvor bonden møder med heste og vogn til en dags arbejde.

Tinghørere (også kaldet Stokkemænd): personer, der er udpeget til at møde på tinge for at bevidne, hvad der er sket og sagt på tinget. Indført efter middelalderen, da fremmødet på tinge blev mindre.

Tingsvidne: egentlig bevismiddel ved middelalderlige ting, hvor otte troværdige mænd vidner om et bestemt forhold. Almindeligvis bruges ordet om det skriftlige vidnesbyrd om retshandler på tinget. Blev udfærdiget som et selvstændigt dokument, der oprindeligt ikke blev indført i tingbogen (Wikipedia).

Ungnød: ungmåtur.

Visse bud: udtrykket optræder tit i fæstebreve; står for *ridefogeden* eller oftest nok *budfogeden*, den, der tilsiger fæsterne til hoveri.

Vognskrin: lille jernbunden kiste til opbevaring af penge m.m. under kørsel.

Vølmis: sammentrængt form af *Valborgs dag* - 1. maj.

Ægt: fæstebønders pligtkørsel for herremanden - en del af hoveriet. Ordet er afledt af age (køre)

Ørt, Ørtug: mål for korn, der varierer efter kornsorten: 1 ørte rug = 10 skp., 1 ørte byg = 12 skp., 1 ørte havre = 20 skp.

REGISTER

Registret henviser til anenumrene, som hver ane er forsynet med.

Alexandersdatter

Christence barn af 18
 Christense barn af 18
 Else barn af 18
 Else 9
 Maren barn af 18

Alexandersen

Christen barn af 18
 Niels barn af 18
 Søren barn af 18
 Søren barn af 18

Andersdatter

Anne 47
 Margrete 355

Andersen

Havtorn 354

Andreasdatter

Maren barn af 12

Andreasen

Graves barn af 12

Andreasen Ydegaard

Christen 6

Axelsen

Michel 102

Bertelsdatter

Ane Kirstine barn af 20
 Barbara barn af 20
 Margret barn af 20

Bertelsen

Bertel barn af 20
 Claus Gaj barn af 20
 Jon barn af 20

Bertelsen Dam

Søren barn af 20
 (uden navn) barn af 20

Berthelsdatter

Maren 175

Berthelsen

Lars 40
 Laurids 182

Berthelsen Dam

Niels Poul 10

Christensdatter

Anna Marie barn af 8
 Anne Magrethe barn af 6
 Caroline Amalie barn af 6
 Christine Marie barn af 6
 Inger Lina barn af 6
 Johanne barn af 24
 Karen 127
 Karen barn af 62
 Karen 31
 Kirsten barn af 8
 Maren 49
 Woldborg barn af 62

Christensen

Alexander barn af 8
 Anders barn af 24
 Andreas 12
 Christen 62
 Christen barn af 62
 Christen barn af 24
 Graves barn af 6
 Hans 126
 Hans barn af 62
 Jens barn af 24
 Jens Christian barn af 8
 Martin Frederik Christian barn af 6
 Niels barn af 24
 Niels Andreas barn af 6
 Peter barn af 24
 Serine Pethrine 3
 Søren Peter barn af 6

Christensen Bouet

Søren 84

Christensen Sander

Niels Søren 4

Christensen Skram

Niels 30

Christensen Smed

Ole 32

Christensen Ydegaard

Anine Jensine barn af 6

Erlandsdatter

Anne barn af 358

Karen	barn af 358	Hans	barn af 48
Kirsten	179	Jens	barn af 16
Maren	barn af 358	Laust	barn af 72
Erlandsen		Niels	36
Jens	barn af 172	Ole	barn af 16
Jens	barn af 358	Thomas	barn af 72
Laurids	barn af 172	Jensen Flade	
Lyder	barn af 172	Christen	8
Niels	barn af 172	Jensen Nørtved	
Erlandsen Kirk		Christen	24
Søren	86	Jensen Tvilling	
Graversen		Niels	14
Niels	barn af 26	Joensdatter	
Gravesdatter		Ane	barn af 88
Anna	barn af 26	Kirsten	barn af 88
Anna	barn af 26	Joensen	
Margrethe	13	Lars	176
Gravesen		Margrete	barn af 176
Michel	barn af 26	Joensen Bach	
(Uden navn)	barn af 26	Lauritz	barn af 88
Hansdatter		Niels	44
Else Marie	barn af 126	Søren Bjørn	barn af 88
Else-Marie	barn af 126	Jungesen	
Johanne	63	Anders	94
Karen	barn af 126	Jørgensdatter	
Sophie	barn af 126	Karen	barn af 82
Hansen		Kirsten	barn af 82
Christen	barn af 126	Jørgensdatter Dam	
Christen	barn af 126	Margrethe	41
Jens	48	Jørgensen	
Peder	barn af 126	Jon	barn af 82
Havtorndatter		Lauridz	barn af 82
Else	barn af 354	Peder	barn af 82
Else	177	Larsdatter Bach	
Havtornsen		Ingeborg	barn af 46
Anders	barn af 354	Mette Marie	23
Jensdatter		Larsen	
Anne	barn af 48	Aksø Sander	barn af 1
Anne Margrethe	barn af 16	Arve Sander	barn af 1
Else	183	Joen	88
Else	barn af 48	Nikolaj (Laj)	barn af 1
Johanne	barn af 72	Nikolaj Martin	spouse of 1
Maren	33	Rigmor Marie Sørine	barn af 1
Maren	barn af 48	Svend	barn af 1
Maren	barn af 16	Søren	barn af 176
Mette	barn af 48	Torgild	barn af 1
Jensen		Larsen Bach	
Christen	barn af 72	Niels	barn af 46

Sven barn af 46
Larsen Dam
 Berthel 20
Lauridsdatter
 Anne barn af 182
 Karen 91
 Margrete barn af 182
Lauridsen
 Bertel barn af 182
 Jens barn af 182
Lauridtsdatter
 Maren 83
Laursdatter
 Anne Cathrine 17
Melchiorsdatter
 Anne 181
 Anne barn af 174
 Else 87
 Maren barn af 174
Melchiorsen
 Bertel barn af 174
 Niels barn af 174
Michelsdatter
 Johanne 51
Michelsen
 Axel barn af 102
 Gravers 26
Mortensen
 Jens 66
N.N.
 Christen 64
 Erland 358
Nielsdatter
 Ane barn af 50
 Ane Marie barn af 4
 Ane Pedersdatter barn af 22
 Anne Gai barn af 10
 Elisabeth Marie barn af 36
 Inger 15
 Johanne barn af 30
 Juliane barn af 4
 Karen barn af 36
 Kirsten 67
 Maren 19
 Maren 27
 Maren 25
 Maren Cathrine 7
 Marie Kirstine barn af 4

Nielsdatter Bach
 Anne Kirstine 11
 Else Gai barn af 44
 Inger barn af 44
Nielsdatter Bouet
 Kirsten 85
Nielsdatter Dam
 Anne Kirstine barn af 10
 Marie Kirstine 5
Nielsen
 Alexander 18
 Christen barn af 36
 Christen barn af 50
 Christen barn af 30
 Jens 72
 Jens barn af 36
 Jens barn af 50
 Jens Christian barn af 14
 Jens Peter barn af 4
 Jørgen barn af 50
 Mathilde Kathrine barn af 2
 Melchior 174
 Mikkel barn af 50
 Niels barn af 50
 Peder barn af 36
 Poul Skov barn af 4
 Severine Amalie barn af 4
 Søren 178
 Søren barn af 30
Nielsen Bach
 Peder Gai barn af 44
Nielsen Dam
 Bertel barn af 10
 Claus Bertel barn af 10
 Claus Schou barn af 10
 Lars Bertel barn af 10
 Niels barn af 10
 Niels John barn af 10
 Peder Helm barn af 10
Nielsen Lauschebach
 Niels John 22
Nielsen Sander
 Agnes Frederikke 1
 Christen barn af 4
 Dagmar Otalie barn af 2
 Elna Algunde barn af 2
 Niels Søren Christian barn af 2
 Peter Emanuel barn af 2
 Rosalie Kathrine barn af 2

Søren Christen	2	Erland	barn af 86
Thora Sofie	barn af 2	Lars	barn af 86
Nielsen Smed		Melchior	barn af 86
Niels	50	Niels	barn af 178
Olesdatter		Sørensen Bouet	
Anna	barn af 32	Søren	42
Karen	barn af 32		
Kirsten	barn af 32		
Maren	barn af 32		
Olesen			
Christen	barn af 32		
Jens	barn af 32		
Niels	barn af 32		
Olesen Mortensen			
Jens	16		
Olufsen Gaj			
Peder	180		
Pedersdatter			
Christence	37		
Pedersdatter Gaj			
Anne	barn af 180		
Anne	45		
Else	barn af 180		
Pedersen			
Jørgen	82		
Pedersen Gaj			
Anders	barn af 180		
Laurids	barn af 90		
Melchior	barn af 180		
Oluf	barn af 180		
Peder	90		
Svendsen Bach			
Lars	46		
Sørensdatter			
Else	barn af 84		
Ingeborg	barn af 84		
Inger	89		
Johanne	barn af 84		
Maren	barn af 86		
Sørensdatter Bouet			
Kirsten	21		
Sørensdatter Kirk			
Anne	barn af 86		
Barbara	43		
Maren	barn af 86		
Sørensen			
Christen	barn af 84		
Erland	172		

En rejse fra 1900 tilbage til
1600-tallet, i sporene af
Agnes Sanders aner - mange
på Læsø men også en del
inde på fastlandet.

